

श्रीमद् बुद्धिसागरसूरिसंस्कृतमाला प्रकाशक—८१

शास्त्रविशारद योगनिष्ठ जैनाचार्य महाकवि
श्री बुद्धिसागरसूरिकृत,

ध्यानविचार.

रूपार्वी प्रसिद्ध करनार—

श्री अध्यात्मज्ञानप्रसारकमंडल,

डा. वकील मोहनलाल हिमचंद-भू० पादरा.

(देश गुजरात.)

श्रीभद्र बुद्धिसागरसूत्रि ग्रंथमाला ग्रंथांक-८३.

शास्त्रविशारद योगनिष्ठ जैनाचार्य महाकवि
बुद्धिसागरसूत्रिकृत,

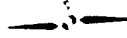
ध्यानविचार.

छपावी प्रसिद्ध करनार;

श्री अध्यात्मज्ञानप्रसारकमंडल

हा. वकील मोहनलाल हिमचंद-पादरा.

द्वितीयावृत्ति

प्रति १०००

वीर संवत् २४५१.

इ. सन. १९२४.

वि.-सं. १९०१.

किंमत ०-८-०

ભાવનગર-થી 'આનંદ' પ્રી. પ્રેસમાં શાહુ ગુલાબચંદ લલુભાઈએ છાપ્યું.

श्री अध्यात्म ज्ञान प्रसारक मंडल तरङ्ग श्रीमद् बुद्धिसागरल्लसुरि ग्रन्थ-
भाषानां ८३ भा ग्रन्थांक तरीके ध्यान विचारग्रन्थनी द्वितीयावृत्ति अहार पडे छे.

प्रथमावृत्तिनी प्रस्तावना पणु साथे आपी छे, जे शैव इस्तुरयंद वीरयंदनी
रहायथी प्रगट थयेल हती. आ द्वितीयावृत्ति श्री पेशापुरना श्रैवताभ्यर नैन
गृहस्थ शा. लगुभाष सुरयंदनी विधवा ओरत आछ वीजना स्मरणार्थे श.
५०० नी र्हाय श्रीमद् बुद्धिसागरल्लसुरीश्वरना सहुपदेशथी तेमना कुटुं-
णीओ मारइते मल्याथी प्रगट करवामां आवी छे,

मंडल पासै आ कार्य माटे इंड नथी पणु श्रीमानो-ज्ञाननी, श्रिवाक्षा
आ रीते सहाय करे छे ते मंडल अने तेम ओछी किंमते सत् ज्ञाननो इक्षावो
करे छे माटे सहायकना कुटुंणीओने धन्यवाद आपवा साथे, जे अंधुओने आ
रीते महद मारइते प्रगट थता पुस्तका माटे सहाय करवा छञ्छा थाय तेओनुं
यथार्थ ध्यान भेयवा रज लछओ छीओ इ पोताना स्नेहीओना स्मरणार्थे आ
मंडल मारइते प्रगट थता ग्रन्थोमां महद करवा चूकशो नही.

ली०

सं. १६८१
कारतक सुदि १५

अध्यात्मज्ञानप्रसारकमंडल.

ધન્યવાદ !

પેથાપુરવાસી વીસાપોરવાડ જૈન શેઠ સુરચંદભાઈ જમનાદાસના પરિવારને.

પેથાપુરમાં શેઠ સુરચંદ જમનાદાસ જાણીતા પ્રતિષ્ઠિત શ્રાવક હતા, વેપારમાં બાહોશ હતા. નીતિથી વેપાર કરનારા હતા. તથા તે તેમના કુટુંબમાં વિશેષતઃ જૈન ધર્મનાપૂર્ણ શ્રદ્ધાળુ હતા. તેમના પરિવારમાં તેમને પાંચ પુત્ર હતા. (તેનાં નામ જગનલાલ સુરચંદ, હકમચંદ સુરચંદ, હાથીભાઈ સુરચંદ, લલ્લુભાઈ સુરચંદ તથા ભગુભાઈ સુરચંદ) તેમનું કુટુંબ મોટું છે. મોટા છોકરા જગનલાલના પુત્ર બુલાખીદાસના પુત્ર ચુનીલાલ હાલ આકાલામાં વેપારાર્થે રહે છે. તે ધર્મમાં શ્રદ્ધાળુ છે. બીજા પુત્ર હકમચંદ તેમના પુત્ર પાંચ છે. (તેમનાં નામ મોતીલાલ, અમથાલાલ, સોમચંદ, સકરચંદ તથા ગીરધરલાલ) તેમાં મોતીલાલ હકમચંદ પેથાપુરમાં રહે છે. તથા શેઠ અમથાલાલ હકમચંદ હાલ સાદરામાં વેપાર કરે છે. તથા સોમચંદ, સકરચંદ તથા ગીરધરલાલ એ ત્રણ બંધુઓ વરાડ પ્રાંતમાં આકાલા ગામે વેપારાર્થે રહે છે. સર્વ પુત્રો ધર્મની શ્રદ્ધાવાળા છે. તથા ત્રીજા પુત્ર હાથીભાઈ સુરચંદ તેમના પૌત્ર માધવલાલ હાલ સાદરામાં રહે છે. તથા ચોથા પુત્ર લલ્લુભાઈ સુરચંદ તેમના પુત્ર ઢોલાભાઈ હાલ સાદરામાં રહે છે અને ધર્મની શ્રદ્ધાવાળા છે. સુરચંદના સુપુત્રોએ ધ્યાન વિચાર છપાવવા માટે ગુરૂ મહારાજ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી સૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી શ. ૫૦૦) શેઠ ભગુભાઈ સુરચંદની વિધવા શ્રાવક બાઈ વીજીના ધર્માર્થે કાઢેલા, તેમાંથી આ પુસ્તક છપાવા માટે આપ્યા છે. ભવિષ્યમાં જૈન ધર્મની ઉત્તરતિનાં સારાં કાર્યો કરે એવા આશયથી તેમના કુટુંબને ધન્યવાદ આપવામાં આવે છે. તેઓ જૈન ધર્મનાં વધુ પુસ્તકો છપાવીને જૈન ધર્મની સેવા બળવે એમ ઇચ્છવામાં આવે છે.

વિ. સં. ૧૯૮૦
આશો
વિજ્યાદશમી.

}

લી૦

અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ.

(પ્રથમાવૃત્તિની)

પુસ્તાવના.

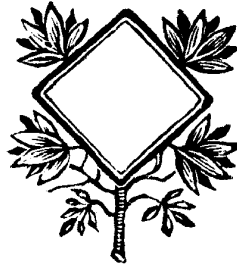
ધ્યાન વિચાર ગ્રન્થમાં ધ્યાનના વિચારો છે, મનુષ્યે દુર્ધ્યાનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને સુધ્યાનનો આદર કરવો જોઈએ. મનુષ્ય માત્રને સુધ્યાનની આવશ્યકતા છે. ધ્યાન વિચારમાં જૈન શાસ્ત્રોના આધારે વિચારો જણાવવામાં આવ્યા છે. ધ્યાન કરતાં કરતાં મનની એકાગ્રતા થાય છે, મનનનો પણ ધ્યાનમાં સમાવેશ થાય છે. **અક્ષત્યહસસિપ્પણં સૂત્રમાં ટાણેણં મોણેણં ફણાણેણં અપ્પાણં વોસિરામિ** પાઠ આવે છે. 'ધ્યાનવડે બહિરાત્મ-ભાવનો ત્યાગ કરું છું' એ વાક્યથી પણ શ્રાવકોએ તથા સાધુઓએ ધ્યાન કરવું જોઈએ એમ સિદ્ધ થાય છે. **પાયચ્છિત્તંવિળઓ, વેયાવચ્ચં તહેવ સજ્જાઓ, ણાણંઉસ્સગોવિઝ, અર્ધિંભતરઓ તવો દોઈ** ॥૧॥ અતિચારની આઠ ગાથામાં પણ અભ્યન્તર તપમાં ધ્યાન સ્વીકાર્યું છે, અને ધ્યાનના અતિચારો ટાળવાનું કથ્યું છે, શ્રીમદ્ હરિભદ્રસરિ, શ્રીમદ્ યશોવિજય ઉપાધ્યાય અને શ્રી આનન્દવનજી વગેરે સ્વકીયગ્રન્થોમાં ધ્યાનની ઉત્તમતા વર્ણવે છે. શાસ્ત્રોના આધારે કહેવામાં આવે છે કે ધ્યાન વિના મુક્તિ થતી નથી. ધ્યાન એ અંતરનું ચારિત્ર છે, ધ્યાનરૂપ ચારિત્ર વિના કેવલ-જ્ઞાન પ્રગટતું નથી. ક્ષયોપશમજ્ઞાનનું કૃણ ધ્યાન છે, તેથી ધ્યાનની ઉત્તમતા અને અદ્વિત્યતા સ્વતઃ સિદ્ધ થાય છે. આ ગ્રન્થમાં આર્તધ્યાન, રૌદ્ર-ધ્યાન, ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન એ ચાર ધ્યાનનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે; અને એ ચારધ્યાનના સંબંધવાળી અન્ય બાબતોનું પણ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. પ્રથમ લેખકશક્તિની પ્રારંભાવસ્થામાં આજથી દશ વર્ષ પૂર્વે આ ગ્રન્થ લખાયો હોવાથી લાખાની ઉચ્ચતા અને ભાવાર્થરચનાની સુંદરતામાં ન્યૂનતા દેખવામાં આવે એ સુસ્પષ્ટ છે. તથાપિ સરલભાષાથી ભાવાર્થને ગ્રહવામાં કોઈ જાતની ક્લિષ્ટતા દેખવામાં આવતી નથી, તેથી આજીવ્યોનો આ ગ્રન્થના વાચનથી ધ્યાનમાં સહેજે પ્રવેશ થઈ શકશે.

જાણવામાં કોઈ કેદાણે શબ્દ વાક્યની અશુદ્ધિ આદિ દોષ રહ્યા હોય તો સંજ્ઞાનો તેને સુધારી વાચશે, તેમજ કોઈ કેદાણે શાસ્ત્ર વિરુદ્ધાદિ દોષો હોય તો તેને પંડિતોએ સુધારવું, દુર્ધ્યાન અને સુધ્યાનના ભેદોનું જ્ઞાન થવાથી મનુષ્યો દરેક ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરતી વખતે દુર્ધ્યાનથી દૂર

૬

રહેશે અને પોતાની મનોવૃત્તિને સુધારશે, તેથી આ ગ્રન્થની ઉપયોગિતા કટલી છે તેનો સહેજે વાચકોને ખ્યાલ આવશે. સુધ્યાન વિના મનની નિર્મળતા થતી નથી. મોટાં મુનિવરો પણ ધ્યાનને ધ્યાવે છે અને પોતાના આત્માના ગુણો પ્રગટાવવા પ્રયત્ન કરે છે. મનનાં પાપ ધોવાને માટે ધ્યાનની આવશ્યકતા દરેક દર્શનના અનુયાયીઓ સ્વીકારે છે. શ્રીપાલરાજ્યને નવપદનું ધ્યાન ધર્યું હતું. ધ્યાન ધરવું એ મુનિતું પરમ કાર્ય છે. લક્ષ્મી વિના ગૃહસ્થ જેમ શોભી શકતો નથી તેમ ધ્યાન વિના મુનિ શોભી શકતો નથી. શ્રીમન્મહાવીર પ્રભુએ સાઠી આર વર્ષ પર્યંત ધ્યાન ધર્યું હતું, અને તેથી તેમણે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. જે મનુષ્યો ધ્યાન સમાધિ વગેરેને ઉત્થાપે છે તે જ્ઞેનધર્મના ઉત્થાપક અને છે અને તેઓ દુર્ગતિમાં પ્રવેશ કરે છે. ધ્યાનથી સત્ય સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, તેની દિશા આ પુસ્તકમાં જણાવી છે. મુમુક્ષુઓ ધ્યાન વિચાર નામના પુસ્તકને વાંચી સુધ્યાનના અધિકારી બનો! એજ હિતાકાંક્ષા છે

ૐ શાન્તિઃ ॥ ૩ ॥ સં. ૧૯૬૮

દ્વિતીયાવૃત્તિ-પ્રસ્તાવના.

ધ્યાન વિચાર પુસ્તક વિ. સં. ૧૯૫૮ ના ચૈત્ર સુદિ ૧ ના રોજ પાદ-
રાના સુશ્રાવક વકીલ શા. મોહનલાલભાઈ હિમચંદભાઈની વિરમિથી રચ્યું હતું.
તે પુસ્તક છપાવતાં કેટલાક કારણોથી વાર લાગી હતી. મહુવાના એક શ્રાવકને
તે પુસ્તક છપાવા આપ્યું હતું, પણ તેને છપાવતાં વાર કરી. તેથી શ્રીભાવનગર
આત્માનંદ સભાના ઓ. સેક્રેટરી ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસની મારફત શ્રી
જૈન આત્માનંદ સભા તરફથી વિ. સં. ૧૯૬૮ ના કારતક વદિ ૧૩ ના રોજ
છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું. આ પુસ્તકમાં આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન અને
શુકલધ્યાન એ ચાર ધ્યાનનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે તથા આર ભાવના-
ઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. બાળ જીવોને ચાર ધ્યાનનું સ્વરૂપ સમજા-
વવાને માટે આ ગ્રંથ રચવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથમાં જીનાત્તા વિરૂદ્ધ જે
કંઈ અજ્ઞાતાં લખાયું હોય અગર છપાયું હોય તો તેને જ્ઞાતીપડિત પુરૂષો
સુધારશો એવી આશા રાખું છું. ગમે તેવો જ્ઞાતી શ્રી ગૌતમ ગણધર
જેવો હોય તોપણ ઉપયોગથી ચૂકી જાય છે. તો મારાથી પણ અનુપયોગે જે કંઈ
ભૂલ થઈ હોય તો તેની સંધની આગળ મારી માગું છું. ધ્યાન વિચાર પુસ્ત-
કની ઘણાઓ તરફથી માગણીઓ આવી, તેથી તેને બીજી વાર છપાવતાં શબ્દ
વિગેરેમાં કોઈ કોઈ સ્થળે સુધારા વધારા કરવામાં આવ્યા છે. તેમજ ઉપયોગ
પૂર્વક અને તેટલું સુધારવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તક અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક
મંડળ તરફથી પ્રગટ થાય છે. આ પુસ્તકનાં મુદ્ર સુધારવામાં પેથાપુર
નિવાસી શા. મોતિલાલ પાનાચંદ તથા પરીખ રમણિકલાલ ડાહ્યાભાઈએ
બંનેએ મદદ કરી છે.

લે૦—બુદ્ધિસાગર.

મુ.—પેથાપુર.

વિ. સં. ૧૯૮૦ આસો વિજ્યાદશમી.

શુદ્ધિ પત્રક.

પૃષ્ઠ.	લોટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધિ.
૯	૯	પ્રકારના.	પ્રકારનાં.
૧૭	૨૨	ગધેડાં	ગધેડાં.
૨૦	૧૯	વતરાગી.	વીતરાગ.
૨૨	૯	સૂત્રમાં.	સૂત્રમાં.
૨૨	૧૧	નિર્ગન્થા.	નિર્ગન્થ.
૨૯	૫	ગતમાં.	ગતિમાં.
૩૬	૧૩	દુર્ગધનું.	દુર્ગધનું.
૪૦	૧૪	કાધ.	કેધ.
૪૯	૧૩	કરતા.	કરતાં.
૫૧	૮	રહત.	રહિત.
૫૯	૧	આઠગી	આઠમી.
૬૧	૧૯	મંડળમાં.	મંડળમાં.

श्री अध्यात्मज्ञानप्रसारक मंडळ तरफथी

श्रीमद् बुद्धिसागरसूरिजीग्रन्थमाळामां

प्रगट थयेला ग्रन्थो.

ग्रथांक	पृष्ठ	किंमत.
१ क. भजन संग्रह भाग १ लो.	२००	०-८-०
* १ अध्यात्म व्याख्यानमाळा.	२०६	०-४-०
* २ भजनसंग्रह भाग २ जो.	३३६	०-८-०
* ३ भजनसंग्रह भाग ३ जो.	२१५	०-८-०
* ४ समाधिशतकम्.	६१२	०-८-०
५ अनुभवपत्रिशी.	२४८	०-८-०
६ आत्मप्रदीप.	३१५	०-८-०
* ७ भजनसंग्रह भाग ४ थो.	३०४	०-८-०
८ परमात्मदर्शन.	४००	०-१२-०
* ९ परमात्मज्योति.	५००	०-१२-०
* १० तत्त्वबिंदु.	२३०	०-४-०
* ११ गुणानुराग. (आवृत्ति बीजी)	२४	०-१-०
* १२-१३. भजनसंग्रह भाग ५ मो तथा ज्ञानदीपिका.	१६०	०-६-०
* १४ तीर्थयात्रानुं विमान (आ. बीजी)	६४	०-२-०
* १५ अध्यात्मभजनसंग्रह.	१६०	०-६-०
* १६ गुरुबोध.	१७४	०-४-०
* १७ तत्त्वज्ञानदीपिका.	१२४	०-६-०
१८ गहंलीसंग्रह भा. १	११२	०-३-०

१०

* १६-२०	श्रावकधर्मस्वरूप भाग १-२ (आवृत्ति त्रीजी)	४०-४०	०-१-०
* २१	भजनपदसंग्रह भाग ६ ठो.	२०८	०-१२-०
२२	वचनामृत.	८३०	०-१४-०
२३	योगदीपक.	३०८	०-१४-०
२४	जैन ऐतिहासिक रासमाळा.	४०८	१-०-०
* २५	आनन्दघनपद (१०८) संग्रह	८०८	२-०-०
भावार्थ सहित.			
* २६	अध्यात्मशान्ति (आवृत्ति बीजी)	१३२	०-३-०
२७	काव्यसंग्रह भाग ७ मो.	१५६	०-८-०
* २८	जैनधर्मनी प्राचीन अने अर्वाचीन स्थिति.	६६	०-२-०
* २९	कुमारपाल (हिंदी)	२८७	०-६-०
३०	थी ४-३४ सुखसागर गुरुगीता.	३००	०-४-०
३५	षट्द्रव्यविचार.	२४०	०-४-०
* ३६	विजापुरवृत्तांत.	६०	०-४-०
३७	साबरमतीकाव्य.	१६६	०-६-०
३८	प्रतिज्ञापालन.	११०	०-५-०
३९-४०-४१	जैनगच्छमतप्रबंध, संघप्रगति, जैनगीता.	३०४	१-०-०
४२	जैनधातुप्रतिमा लेखसंग्रह भा. १		१-०-०
४३	मित्रमैत्री.		०-८-०
४४	शिष्योपनिषद्.	४८	०-२-०
४५	जैनोपनिषद्.	४८	०-२-०
४६-४७	धार्मिक गद्यसंग्रह तथा सदुपदेश भाग १ लो.	६७६	३-०-०

४८	भजनसंग्रह भा. ८	६७६	३-०-०
४९	श्रीमद् देवचंद्र भा. १	१०२८	२-०-०
५०	कर्मयोग.	१०१२	३-०-०
५१	आत्मतत्त्वदर्शन.	११२	०-१०-०
५२	भारतसहकारशिक्षणकाव्य.	१६८	०-१०-०
५३	श्रीमद् देवचंद्र भा. २	१२००	३-८-०
५४	गहुंली संग्रह भा. २	१३०	०-४-०
५५	कर्मप्रकृतिटीकाभाषांतर.	८००	३-०-०
५६	गुरुगीत गुंहली संग्रह.	१६०	०-१२-०
५७-५८	आगमसार अने अध्यात्मगीता	४७०	०-६-०
५९	देववंदन स्तुति स्तवन संग्रह.	१७५	०-४-०
६०	पूजासंग्रह भा. १ लो.	४१६	१-०-०
६१	भजनपद संग्रह भा. ६	५८०	१-८-०
६२	भजनपद संग्रह भा. १०	२००	१-०-०
६३	पत्रसदुपदेश भा. २	५७५	१-८-०
६४	धातुप्रतिमालेख संग्रह भाग २		१-०-०
६५	जैनदृष्टि ईशावास्योपनिषद् भावार्थ विवेचन.		१-०-०
६६	पूजासंग्रह द्वितीयावृत्ति तथा अन्यपूजाओ सहित-		
	भाग २ बीजो		२-०-०
६७	स्नात्रपूजा.		०-२-०
६८	श्रीमद् देवचंद्रजी अने तेमनुं जीवनचरित्र.		०-२-०

संस्कृत ग्रन्थो.

नं. ६६ शुद्धोपयोग	}	० ० ० ०	७३ संघकर्तव्यग्रन्थ	}	० ० ० ०
७० दयाग्रन्थ			७४ प्रजासमाजकर्तव्यग्रन्थ		
७१ श्रेणिक सुबोध			७५ शोकविनाशक		
७२ कृष्णगीता			७६ चेटकबोधग्रन्थ		
			७७ सुदर्शनासुबोध.		
७८ लाला लाजपतराय अने जैनधर्म. किं.					०-४-०
७९ चिन्तामणि					०-४-०
{ ८० जैनधर्म अने ख्रिस्तीधर्मनो मुकाबलो. द्वितीयावृत्ति—					
{ ८१ जैन ख्रिस्ती संवाद प्रथमावृत्ति				कीं १-०-०	
८२ सत्यस्वरूप					०-१२-०
८३ ध्यान विचार द्वितीयावृत्ति					०-८-०

हालमां छपाता ग्रन्थो.

- (१) आत्मप्रकाश (२) कन्याविक्रयनिषेध तथा बाललग्ननिषेध
 (३) तत्त्वविचार (४) जैनधार्मिक शंका समाधान
 (५) क्षमापना (६) मोटुं विजापुर वृत्तांत
 (७) उ० श्रीयशोविजयजी (८) आत्मशक्ति प्रकाश
 निबन्ध (९) श्री देवचंद्रजी निर्वाण विलास
 (१०) श्री मणिचंद्रजीकृत २१ रास (श्रीमद् देवचंद्र
 सजाय भावार्थ जीवन चरित्र)
 (आत्मदर्शन)
 (११) मुद्रित जैन श्वेताम्बरादि ग्रंथ नामावलि
 (जैनग्रन्थ गाइड)

૧૩

- (૧૨) મજન સંગ્રહ ભાગ ૧ આવૃત્તિ ૪
 (૧૩) અધ્યાત્મગીતા (સંસ્કૃત)
 (૧૪) આત્મસમાધિશતક (સંસ્કૃત)
 (૧૫) જીવકપ્રબોધ (સંસ્કૃત)
 (૧૬) આત્મસ્વરૂપ (સંસ્કૃત)
 (૧૭) પરમાત્મદર્શન (સંસ્કૃત)
 (૧૮) મજનસંગ્રહ ભા. ૧૧ મો
 (૧૯) આત્મશિક્ષા ભાવના ભાવાર્થ
 (૨૦) શોક વિનાશક બોધ.

પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું—

વકીલ શા. મોહનલાલ હિમચંદભાઈ—શ્રી પાદરા.

શા. આત્મારામ ખેમચંદ કાપડીઆ—મુ. સાણંદ.

ભાંખરીઆ શા. નગીનદાસ રાયચંદ

ઠેં પાંજરાપોળની ખડકી—મુ. મહેસાણા.

શા. મણીલાલ અમથાલાલ એન્ડ બ્રધર્સ કું.

ઠેં કોટ બબર ગેટ સ્ટ્રીટ નં. ૧૯૨૯૪—મુંબઈ.

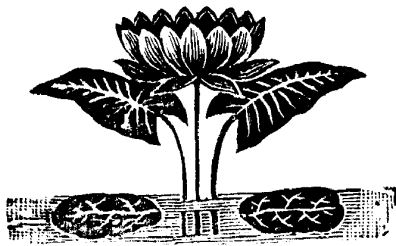
શા. મેઘજી હીરજી બુકસેલર

ઠેં પાયધુની—મુંબઈ.

શ્રી જૈન જ્ઞાનમંદિર

હા. શા. ચંદુલાલ ગોકળભાઈ

(ગુજરાત)—મુ. ત્રાવણપુર.

शास्त्रविशारद योगनिष्ठ जैनाचार्य महाकवि
बुद्धिसागरसूरिकृत,
ध्यानविचार.

ध्यानविचार.

भंगलाचरणु.

हुडा.

- प्रणुमुं पार्थीजिणुंढने, विद्वान्द लगवंत;
तासपसाये ध्यानने, लेश कहुं छुं संत. ॥ १ ॥
- मुक्ति भारग साधवा, ध्यावो ध्यानविचार;
अशुल अशुद्धना त्यागथी, शुल शुद्ध सुअकार. ॥ २ ॥
- मुक्ति कार्य साधनतणु, असंभ्ययोग कहेनाय;
तेमां पणु ध्यानज वहुं, ध्याने कर्म अपाय. ॥ ३ ॥
- तेकारणु कहीशुं लुवे, ध्यानतणु अधिकार;
पूर्यअथ अनुसारथी, करतां जगज्यकार. ॥ ४ ॥
- आर्त रौद्रने धर्म तेम, शुक्लध्यान अे यार;
आद्य जे परिहार योग्य, अतिम जे हितकार. ॥ ५ ॥

अर्थ—ध्यान यार प्रकारे छे, आर्तध्यान, रौद्रध्यान, धर्म-
ध्यान अने शुक्लध्यान—अे यारध्यानमांथी आर्तध्यान अने
रौद्रध्यान त्याग करवा योग्य छे, अने छेदलां जे धर्मध्यान तथा
शुक्लध्यान आहरवा योग्य छे. अे जे ध्यानथी अनादि काणनां
जन्मभरणुना हुंजो टजे छे. अे यारे ध्यानना यार यार पाया छे,
तेनुं स्वइप अतावे छे.

દુહા.

પ્રથમ ઇષ્ટ વિયોગ છે, અનિષ્ટ સંયોગ તેમ.

રોગની ચિંતા અઅશૌચ, આર્તધ્યાનના એમ. ॥ ૬ ॥

અર્થ—પ્રથમ ઇષ્ટવિયોગ આર્તધ્યાન—પોતાને પ્રાપ્ત થ-
એલા ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, રૂપ, સુવર્ણ, કૂચ, દ્વિપદ, અને
અતુષ્પદનો રખેને વિયોગ થાય. એવું ચિંતવન મનમાં કર્યા
કરે. માતા, પિતા, ભાઈ, બેન, પુત્ર, સ્ત્રી, અને મિત્ર પ્રમુખનો વિયોગ
રખે મારે થાય, અને કદાચિત્ તેનો વિયોગ થયે તો મનમાં ઘણો
ખેદ કરે. અનેક પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પ કરે, વિલાપ કરે, રૂદન કરે,
પોતાના પ્રિયપુત્રના મૃત્યુથી હાય હાય કરે, રૂવે, માથુ કૂટે,
દૈવને ઠપકો આપે, અરે ! માઈ કેમ તેના પહેલાં મરણ થયું
નહીં. હું હવે કેને પુત્ર કહી બોલાવીશ. અરે ! આ હૃદય કેમ
ફાટી જતું નથી, એમ શોક કરે તથા બહાલી સ્ત્રીનો વિયોગ
એટલે તેનું પોતાનાથી દૂર જવું વા તેનું મરણ થાય તો બાવરા
જેવો થઈ જાય, વારંવાર તેને યાદ કરી રૂદન કરે, અરે ! ઓ
મારી સ્ત્રી, તારા જેવી દુનિયામાં થોડી સ્ત્રીઓ થશે, તારી વાણી
તથા તારો પ્યાર હું કેમ વિસરીશ. મનની છાની વાતો તારા
વિના હું કેને કહીશ. ઘરની ચિંતા તથા સાર સંભાળ કોણ
કરશે. માઈ હુઃખ દેખી દુઃખી કોણ થશે. હાય હાય હવે કેમ
કરું. અરે બહાલી સ્ત્રી ! માઈ હૃદય તારા વિના શૂન્ય જેવું થઈ
ગયું છે. એમ સંકલ્પ વિકલ્પ મનમાં કરે—રૂવે. વારંવાર તેને યાદ
કરી રૂદન કરે, શોક કરે તથા માતા પિતાનો વિયોગ થયે છતે રૂવે,
શોક કરે, વિલાપ કરે, તે પણ હુઃખનું કારણ છે. કોઈ સ્ત્રીને પો-
તાના પતિનો વિયોગ થાય ત્યારે કલ્પાંત રૂદન કરે, રડે, કૂટે અને
અનેક પ્રકારના વિલાપ કરે, અરે મારા પ્રાણનાથ ! માઈ હવે
તમારા વિના કોણ શરણ થશે. તમારા વિના મારા દિવસો કેમ જશે.

મારા મનની વાતો હવે કોના આગળ કહીશ? મને સારી સારી વસ્તુઓ કોણુ લાવી આપશે? મારા મનના મનોરથ કોણુ પૂરા કરશે? અરે! તું હવે જીવતી કેમ રહી છે? હા દૈવ! તેં મને પહેલું મરણ કેમ ન આપ્યું? એમ વિલાપ કરતી છાતી કુટે. બીજી ગામની સ્ત્રીઓ પણ તેના લેગી રોવા-કુટવા આવે, ત્યારે આ સ્ત્રી વધારે વધારે રૂદ્ધન કરે અને માથાના વાળ તોડે, રોતી રોતી હેઠી પડીને છાતી કુટે, કદાપિ જો તે સ્ત્રી થોડું રૂવે તો બીજી સ્ત્રીઓ એમ કહે કે અરે! તારી છાતી પત્થર જેવી છે કે કેમ? આ પર્વત જેવો તારો ધણી મરી ગયો તો પણ તું કઠિણ હૃદયવાળી દેખાય છે? એમ બીજી સ્ત્રીઓ શૂર ચડાવે તેમ આ સ્ત્રી લાજની મારી વધારે વધારે કુટે, એમ સર્વ સ્ત્રી સમુદાય રોતો રોતો તળાવે જાય; એમ કરવાથી મહા અશુભ કર્મ ઉપાર્જન થાય છે અને પરભવમાં તે કર્મ લોગવવું પડે છે. વળી તળાવમાં નહાય, બીજી સ્ત્રીઓ કુટવા આવેલી હોય તે પણ કુટતી કુટતી થાકે ત્યારે માંહોમાંહે પોતાનાં મરી ગયેલાં સગાં વહાલાં સંભારી સંભારી રૂદ્ધન કરે, લીંટ નાંખે. તે લીંટમાં સમૂર્ણ મ પંચેન્દ્રિય મનુષ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે. તથા રસ્તામાં ચાલતાં કીડી મંકોડા વગેરે જીવનો નાશ થાય એમ કર્મબંધનને પાર રહેતો નથી. વળી તળાવમાં અગર ઘેર ઠંડા પાણીથી રડી કુટીને નહાય તેથી તાવ પણ આવે, અને વળી મૃત્યુ પણ થાય. એમ રોવાથી આર્તધ્યાન થાય છે. વળી તે સ્ત્રી પ્રિય સ્વામીના વિયોગની ચિંતાથી દુર્બલ થઈ જાય છે. પણ તે જાણતી નથી કે આ સંસારમાં કોઈ કોઈતું નથી. આઉંચું આવી રહ્યું, એટલે કરેલા કર્મના અનુસારે જીવ પરગતિમાં જશે, માટે તું ફોગટ કેમ રૂદ્ધન કરે છે?—જન્મતી વખતે તું એકલી આવી હતી તો મરતી વખતે પણ તું એકલી જમ્મશ. આવાં જન્મ મરણ, જીવે અનંતીવાર કર્યાં અને તેમાં સ્વામીઓ પણ અનંતા કર્યાં, તો કોને તું રોઈશ? આ સર્વ બાજુગરની માયા

૪

ધ્યાન વિચાર.

જેવું છે. એમ વિચારી રૂદન કરે નહીં તથા શોક કરે નહીં, અને જે શોક કરશે, રૂદન કરશે, છાતીએ કુટશે, તથા તેને રૂદન કરવામાં જે ઉશ્કેરણી કરશે, તે સર્વ પાપકર્મ ઉપાર્જન કરશે, પોતાના ઘણીનો વિયોગ થવાથી શોક કરે, દુઃખથી હાય હાય કરે, તથા પોતાનું ધન ચોરાઈ જવાથી રૂદન કરે, હાય વરાળ કરે, તથા ઘર, હાટ બગી જવાથી શોક કરે, તથા ઘોડા, દાસ દાસીનો વિયોગ થવાથી દુઃખ ધરે, ંહાલી વસ્તુનો વિયોગ થવાથી આત્મઘાત કરવા ધારે, ંહાલી વસ્તુનો વિયોગ કરાવનાર ઉપર ક્રોધાતુર રહે, તેનું ખૂડું વાંછે. એ ઇષ્ટવિયોગ નામનો આર્તધ્યાનનો પહેલો પાયો કહ્યો, એ ધ્યાનથી તિર્યચગતિમાં જવું પડે છે. માટે ભવ્યજીવોએ એવા વિચારનો ત્યાગ કરવો.

હવે આર્તધ્યાનનો અનિષ્ટ સંયોગ નામનો બીજો પાયો કહે છે. પાંચ ઇન્દ્રિયોના સુખને વિધનકારક ખરાબ સ્પર્શ, રસ, ગંધ રૂપ અને શબ્દ આદિનો રખે સંયોગ થાય. એવી મનમાં ચિંતા કરે, શોક કરે. વળી ઘરમાં સ્ત્રી ખરાબ મળી હોય તો, વિચારે જે આવી ખરાબ દુર્ભાગિણી સ્ત્રી મને કેમ મળી ? એ ક્યારે હવે મારાથી દૂર થાય, પાપીણીનો જ્યારથી સંયોગ થયો છે, ત્યારથી અમો નિર્ભાગી થયા. એના પગલાંથી ઘરનું ધન નાશ થયું. જરા વાર પણ સુખથી અમો બેઠા નહીં. એમ વિચાર કરે, તથા પુત્ર ખરાબ હોય તો દૈવને (નસીબને) ઠપકો આપે કે તે આવો પુત્ર મને કેમ આપ્યો ? એના વિના વાંઝીયા રહ્યા હોત તો ઠીક. જરાવાર પણ અમને તે સુખ આપતો નથી. હવે એ આંખોથી ક્યારે દૂર થાય એમ ચિંતવે, તથા ભાઈ પોતાનો વિશ્વાસઘાતી હોય તો મનમાં વિચારે જે હાય હાય મારાથી કૂડ કપટ કરી છાનું ધન રાખે છે. એ માડું ખૂડું વાંછે છે. લોકોની આગળ મારી નિંદા કરે છે. મને દુઃખી કરવા ઉપાય શોધ્યા કરે છે. અરે દૈવ ! આવા ભાઈ સંસારમાં કેમ મને મળ્યા ? એ મારાથી ક્યારે દૂર

ધ્યાન વિચાર.

૫

થશે, એમ સંકલ્પ વિકલ્પ કરે, પિતા કોધી હોય તો વિચારે જે આવે પિતા કેમ મળ્યો એમ વિચારી શોકાતુર થાય. માતા વ્યભિચારિણી હોય, તથા દાસ દાસીઓ ખરાબ હોય તેથી ખરાબ વિચાર કરે અને તેમના સંબંધમાં તેમનું ખૂંડ કરવાની ચિંતા થાય. વળી સ્ત્રી મનમાં એમ વિચાર કરે કે મારી શૌક્ય બહુજ ખરાબ છે. એ પાપીણી વારંવાર લોકોની આગળ મારી નિન્દા કરે છે અને પતિને આડું અવળું સમજાવી તેને વશ કર્યો છે તેના કદા પ્રમાણે મારો ઘણી ચાલે છે, મારા સામું જોતો નથી અને મને ખોલાવતો પણ નથી. હાય, હાય, મારા માત પિતાએ આવા ઘણી સાથે મ્હને કેમ પરણાવી. ઘણીને વશ કરવાને મન્ત્ર, તન્ત્ર અને કામણુ ટુમણુ કરે, વળી સેવક મનમાં એવો વિચાર કરે જે મારા શેઠની વા ઉપરીની પાસે મારો દુશ્મન અમુક ચાડી ખાશે, અને મને નોકરીમાંથી ખાતલ કરાવશે તો તેથી હું શું કરીશ ? એમ જાણી દુશ્મનોનો નાશ કરવા ઉપાય ચિંતવે. તે વખતે દુશ્મનોના નાશ માટે મંત્ર, તંત્ર, મારણુ, મૂઠ, ચોટ અને ઉચ્ચાટન, વગેરે કરે, અને શેઠના ઉપર વશીકરણુ કરે, દુશ્મનો ઉપર જૂઠાં કલંક થાપે, બલિદાન દેવા વાસ્તે ત્રસ જીવને મારે, મારા અમુક દુશ્મનનો નાશ થશે તો હે યજ્ઞ ! દેવી ! અમુક માનતા તમને ચઢાવીશ; તથા બલિદાન દેવા વાસ્તે ત્રસ જીવોને મારે, વળી મૂઠ મારે, તથા વીર નાંખી મારવા ચાહે, પરંતુ મૂર્ખ મનમાં વિચારતો નથી કે જે તું સાચો છે તો દુશ્મનો શું કરવાના છે ? વળી જ્યાં સુધી સામાનું પુણ્ય બળવાન છે ત્યાં સુધી મારણુ, મંત્ર, તંત્રથી કંઈ થવાનું નથી, વળી મનમાં એવો વિચાર કરે કે મારા દુશ્મનના કુળમાં અમુક માણસ જોરાવર આગળ થશે, તે મને તથા મારા કુટુંબને રખે હેરાન કરે એમ ધારી તેના નાશના ઉપાયો ચિંતવે. જે એની રાજ્ય દરબારમાં આબરૂ જાય વા દંડ થાય તો બહુ સાડું, એ સારી પાયરી ઉપર ન આવે તો

બહુ સાડું થાય, એમ વિચારે વળી તે મારા દુશ્મનનું જે કોઈ ઊદ્ધ હાથમાં આવે તો દેશનિકાલ કરાવું. આ પ્રમાણે મૂર્ખ-અજ્ઞ, ફેાગટ સંકલ્પ વિકલ્પ કર્યા કરે, વળી મનમાં વિચારે જે ગામમાં ચોરનો ઉપદ્રવ ઘણો થાય છે તે દુષ્ટો પકડાય અને તેને મોટી સખત શિક્ષા થાય તો બહુજ સાડું. વળી પ્લેગનો રોગ ચાલતો હોય ત્યારે વિચારે જે ઉદરોના મરણથી આ રોગ ફેલાય છે માટે આટલા ઉદર કેમ ઉત્પન્ન થયા, એનો નાશ થાય તો આવા રોગો અટકે એમ ચિંતવે તથા વિચારે જે ઉદરો ખેતીને હરકત કરે છે માટે એનો નાશ થાય તો બહુ સાડું, કેટલાક રાજા વગેરે તો તેના નાશ સાડું માણસોને મારવા મોકલે છે. કેટલાક એવી જાતની દવા બનાવે છે કે તેથી તે ઉદરોનો નાશ થાય, આમ કરવાથી ઉલટું પાપકર્મની શાંતિ નહીં થતાં તીવ્ર પાપથી દુષ્કાળ પડે છે. ઉલટા પ્રાણીયો દુઃખીજ થાય છે, વળી અમુક માણસ આજકાલ બહુ ક્રાટી ગયો છે. મારી ઉપર અદેખાઈ કરે છે માટે તે હરામખોરનો કાંઈ ઉપાય કરવો જોઈએ. જેથી ફરી અદેખાઈ કરવી બૂલી જાય. એમ વિચારવાથી પાપકર્મ બંધાય છે. કારણકે અશુભ ચિંતવનથી સામાનું કર્મ બગડતું નથી, જે કર્મ સાડું ખોટું થાય છે. તે પુણ્ય અને પાપના અનુસારે થાય છે. તેમ છતાં હે મૂઠાતમા ! કેમ ખરાબ ચિંતવન કરે છે ? ખરાબ ચિંતવનથી ચાર ગતિમાં જામણ થાય છે. અનેક પ્રકારના અવતાર ધારણ કરવા પડે છે. પૃથ્વી ઉપર ઘણાં તીડ ઉત્પન્ન થયાથી ચિંતવે કે જે એ તીડ અનાજ ખાઈ જશે માટે એનો નાશ થઈ જાય તો સાડું. વળી દુકાનોમાં ઘણા દાણા ભરેલા દેખીને વિચારે જે જે દુષ્કાળ પડે તો મને બહુ સારો લાભ મળે, એમ ચિંતવન કરે, દુશ્મનોની ચડતી દેખી વિચારે જે હાય હાય એ આટલી સંપદા ભોગવે છે, એની સંપદા નાશ થાય તો સાડું ધાર્યું સફલ થાય—ઈત્યાદિ વિચાર દુર્ગતિના કારણ છે.

ધ્યાન વિચાર.

૭

૩ હવે રોગચિંતા આર્તધ્યાન નામનો ત્રીજો પાયો કહે છે. -મારા શરીરમાં કોઈ કોઈ વખત અમુક અમુક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે તે ન થાય તો સાડું. એવો વિચાર લાવી વૈદ્ય-ડોક્ટરને પુછે કે, અમુક અમુક રોગ ઉપર કયો ઉપાય કરવો? ત્યારે વૈદ્ય-ડોક્ટર કહે કે અમુક અમુક ધાતુ તથા અમુક દવા વાપરવામાં આવે તો તે રોગ થતો નથી. જે સાંભળી તે વસ્તુઓ, મધ, માંસ, મધ, આદુ, લસણ, ડુંગળી, માછલીનું તેલ, ઇત્યાદિ હોય તોપણ પાપનો વિચાર કર્યા વિના ભક્ષણ કરે. વળી જ્યારે શરીરમાં રોગ થયો હોય ત્યારે બહુ હાય હાય કરે, અરે મને આ દુઃખ સહન થતું નથી. અરે માતા, પિતા, વૈદ્ય-ડોક્ટરને ઘોલાવો, અને મૃત્યુના ભયથી રક્ષણ કરો, રોગ થયે છતે અનેક જાતના સંકટ વિકટ વિકટ કરે, હાય ! હાય ! આ રોગમાંથી હવે હું શીરીતે જીવીશ, અમુકને આવો રોગ થયો હતો તેથી મરી ગયો. અરે રખેને હું હવે મરી જાઉં ઇત્યાદિ વિચાર કરે—અગ્રશૈલ્ય નામના આર્તધ્યાનના પાયામાં ચિંતવે કે ભવિષ્યમાં પાપારંભનાં અમુક કાર્યો કરીશ. ભવિષ્યમાં અમુક વૈરિઓનો નાશ થશે, ભવિષ્યમાં મારા પુત્રો કમાતા થશે ત્યારે આપણે નાત જાતિમાં મોટા કહેવાઈશું અને અમુક કાર્ય સાધી શકીશું. અમુક વેપારમાં મને લાભ થશે તો મારી માતાની નાત જમાડીશ, આગળ ઉપર હું સારી રીતે કમાઈશ તો મને કન્યા મળશે અને તેને છોકરાં થશે તેને અમુક અમુક વેપારમાં હોશીયાર કરીશ અને સારે ઠેકાણે પરણાવીશ. આ પ્રમાણે ફેગટ વિચાર કરે, જે કે આવતી કાલની માલુમ નથી, માથે મૃત્યુનો ભય ગાળે છે, જરા રાક્ષસી સામું જોઈ રહી છે. રોગરૂપી શત્રુના હુમલા વારંવાર થયા કરે છે, તો કોણ જાણે આવતી કાલે શું થશે? માટે એવા નકામા વિચાર કરી કર્મ બાંધવાં નહીં. વિચાર કરવા તો સહેલ છે પણ તે થકી જે પાપ બંધાય છે તે લોગવવું મુશ્કેલ છે. માટે ભવ્ય જીવોએ એવા

૮

ધ્યાન વિચાર.

વિચાર વર્જવા. આ ધ્યાનથી તિર્થંચ ગતિમાં જવું પડે છે. એ ધ્યાન છક્કા ગુણ ઠાણા સુધી હોય છે; કારણ કે છહું ગુણઠાણું પ્રમાદ સં-યુક્ત છે. ત્યાં સુધી મુનિમહારાજને પણ એવા વિચારો આવે જે અરે ! હું ગુરૂ વિનાનો એકલો ક્યાં જઈશ ? ગુરૂ વિચારે જે મારા શિષ્યની શી ગતિ થશે ? હાસ્ય-રતિ-અરતિ થાય, શોક થાય-એક સાધુ બીજા સાધુને કહે કે તમે તો હીનાચારી છો, એમ બોલતાં કલેશ થવાથી વિચિત્ર પ્રકારના સંકટપ વિકટપ મનમાં આવે, પરસ્પર નિંદા કરવા મંડી બંધ તેથી કર્મબંધ થાય, અને જૈન શાસનની લઘુતા થાય-લોકો ધર્મ પામે નહીં. માન પૂબની અભિરૂચિથી પણ-બીજાના કરતાં પોતાની મોટાઇ દેખાડવા અનેક પ્રકારના વિચાર કરે કે અમુકના કરતાં હું ક્યારે વધારે મનાઈશ-પૂબઈશ. એવું ધ્યાન હુર્ગતિનું કારણ છે. માટે તે મોક્ષાભિલાષીઓએ ત્યાગ કરવું. કારણ કે, ચાર ગતિમાં ભટકતાં અનંતો કાળચક્ર થયો અને હવે સારી સામગ્રી પામ્યાં છતાં પરપુણ્ડલની વાંછાના વિચારો જે કરીશું તો પાછા નરક નિગોદમાં દુઃખ લોગવવાં પડશે. વારં-વાર મનુષ્ય જન્મ અને વીતરાગ ધર્મની પ્રાપ્તિ થવી બહુ દુર્લભ છે. પૂબ, પ્રતિષ્ઠા, નિંદા અને સ્તુતિ એ કંઈ મારો ધર્મ નથી. ચેતન તારૂં સ્વરૂપ-પુણ્ડલ ભાવર્થો ન્યારૂં છે. તો પછી શા કારણથી તે સં-બંધી વિચાર કરે છે, અને શોક કરે છે ? એમ વિચારી શુભ ધ્યાને ચઢવાને બંધ કરવો તે હિતકારક છે, એમ બાણી આર્તધ્યાન ત્યાગ કરવું તે શ્રેય છે.

૨ હવે બીજા રૈદ્રધ્યાનનું સ્વરૂપ કહે છે.

તેના ચાર પાયા છે. ૧ હિંસાનુબંધી રૈદ્રધ્યાન ૨ મૃષા-નુબંધી રૈદ્રધ્યાન ૩ સ્તેયાનુબંધી રૈદ્રધ્યાન ૪ ચોથું પરિ-ગ્રહાનુબંધી રૈદ્રધ્યાન એ ચાર પાયા છે.

હવે ૧ હિંસાનુબંધી રૈદ્રધ્યાનનું સ્વરૂપ કહે છે, પૃથ્વી-કાય, અપકાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય જીવોની હિંસા

ધ્યાન વિચાર.

૯

કરી મનમાં બહુ આનંદ માને તથા કીડી, મંકોડો, માખી, લ-
મરી, વીંછી, બકરાં, તથા માછલાંની હિંસા કરીને આનંદ
માને તથા વાઘને મારીને વિચારે જે અહો ! મેં કેવા જખરાને
ગોળીએ વા એક તરવારના ઘાએ મારી નાંખ્યો, વળી બંદુકની
એક ગોળીએ કરીને પંખીને મારીને મનમાં આનંદ માને કે
અહો ! મેં કેવી કળા કરી માર્યું !! લડાઈમાં હબરો જીવોના પ્રાણ-
નો નાશ કરી હુર્ષાયમાન થાય, મૃગ મારી હુર્ષાયમાન થાય,
બહુ પાપયુક્ત કામો કરી વાડી, ઘર, દુકાન પ્રમુખ બનાવે; જલચર
જીવોને મારી તેનાં માંસથી તૃપ્તિ માને, રસોઈ કરી અનેક પ્રકારના
શાક બનાવી ખાઈ આનંદ માને, રસોઈને વખાણી અગર
કમખોડીને ખાય, જીવહિંસા થતી દેખીને ખુશી થાય તથા
સંગ્રામ થતો દેખીને વખાણ કરે. અહો ! ભાઈ તમોએ એક
તરવારના ઘાએ આટલા વીર પુરૂષોને મારી નાંખ્યા, તમારું બળ
અર્જુનના જેવું છે, તમારી છાતી તો લડવામાં ભીમસેનના જેવી
છે, તમો યુદ્ધમાં શત્રુનો નાશ કરવામાં બાકી મૂકતા નથી, તથા
લડાઈ કરનાર પુરૂષોને શૂર ચઢે તેવા કડવા તથા છદો ખીરૂ-
દાવલી બોલી શૂર ચઢાવે, અનેક લડાઈ કરવાના શસ્ત્ર કરાવી આપે.
જમણવારના દિવસ પ્રસંગે તીવ્ર માનના ઉદ્દયથી પોતાની વાહવાહ
કહેવરાવવાના વાસ્તે અનેક આરંભના કામ કરે, યંત્ર પીટલણુ;
દવ દેવા, તળાવ ફેંડાવવાના-વિષના-ઝાડો કપાવવાના-હાથીઓના
દાંતના આદિ વેપાર કરે-તથા કુંભારના ખેતીના વેપાર કે જેમાં
ઘણાં ત્રસ જીવોનો સત્યાનાશ નીકળી જાય છે-એવો વેપાર કરે,
દુશ્મનોને મારી મનમાં ઘણો આનંદ માને અને મુછ મરડી
ખીજ આગળ કહેતો ફેરે કે જીવો મારા શત્રુના મેં કેવા હુવાલ
કર્યા ? !! ખીજ કોઈ જીવોનું મારું થાય તેમાં આનંદ માને.

પાંચ પાંડવો અને કૌરવોએ લડાઈ કરી, તેમાં ઘણાં લાખો
મનુષ્યો માર્યા ગયા. મહાભારતના યુદ્ધકાલમાં એક ખીજનું ખરાબ

કરવા શકુની દુર્યોધન વિગેરેએ બાકી રાખી નથી તે વખતે જીવોએ રૌદ્રધ્યાન ધ્યાવી મહા અશુભ ગતિ ઉપાર્જન કરી હશે માટે એવા દુર્ધ્યાનથી દૂર રહેવું શ્રેષ્ઠ છે.

હવે બીજું મૃપાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહે છે.

જૂઠું બોલી છળકપટ કરી મનમાં બહુજ ખુશી થાય તથા બીજાઓ પાસે જૂઠું ભાષણ કરાવી આનંદ માને, તથા જૂઠું બોલનારને વખાણે કે ભાઈ તારા જેવો જૂઠું બોલનાર કોઈ નથી કે બીજાને જૂઠાપણી માલુમ પડે નહી, અને પોતાનું કામ સાધે, તથા મનમાં વળી વિચારે કે મેં એવી યુક્તિસર વાત બનાવીને કહી છે કે-કોઈની તાકાત નથી કે મારા પ્રપંચને સમજી શકે. મિત્રકપટ બાજીપણું એ એક જુદી શક્તિ છે ! આજ-કાલ મારી સાથે કોઈ પણ માણસ પ્રપંચની બાજીમાં ફાવી શકે તેમ નથી. વળી જૂઠું બોલી બીજાને છેતરવું તે પણ કરામત છે, એવા ગુંચના પ્રસંગે જો હું ન હોત તો શું પરિણામ આવત તેની અત્યારે શી વાત ! વળી મનુષ્યો અનેક પ્રકારના ખોટા દસ્તાવેજ કરી ઉલટસુલટ કરી તથા વિશ્વાસઘાતના કામો કરી મનમાં ઘણા ખુશી થાય. વળી રાજ્ય દરબારમાં તથા બીજાઓ પાસે શત્રુઓની ચાડી-નિંદા કરી મનમાં હુર્ષ પામે તથા અન્યોઅન્ય ખોટા વિવાદ ચલાવે તથા મિથ્યાત્વનાં વચન ઉચ્ચારણ કરે, તથા કપટ સહિત ભાષણ કરે. તથા કચેરીમાં ખોટી શાક્ષીઓ પૂરી કેસ જીતાવી વિચારે જો મેં કેવો તેને જીતાવ્યો છે ? વળી દાણ ચોરી સંબંધી જૂઠું વચન બોલી આનંદ પામે કે મેં કેવી ચતુરાઈ કેળવી કે દાણીને છેતર્યો તથા પાંચ પ્રકારનાં ખોટાં અસત્ય વચન બોલી કાર્ય સાધી આનંદ માને, એકની જૂઠી વાત બીજાને કહે અને બીજાની જૂઠી વાત સામાને કહે-આમ માંહો માંહે લડાઈ કરાવી ખુશી થાય કે જો મેં કેવી બહાદૂરી કરી કે સામ સામા મારંમારા કરાવી, સરકાર દરબાર મોકલ્યા-મારા જેવો જૂઠું બોલી ઠગનાર કોઈ નથી ! અમુક ઘરાકને જૂઠું બોલી

હંગી મનમાં આનંદ માને. ઇત્યાદિ મુષાનુષંધી રૌદ્રધ્યાન છે.

આવા વખતે જૂઠું બોલતાં મનુષ્ય વિચાર કરતો નથી. પરભવમાં જૂઠું બોલવાથી જીભ પામવી પણ મુશ્કેલ થશે અને મુંગાપણું પ્રાપ્ત થશે. નરકનાં દુઃખો ભોગવવાં પડશે, તે વખતે આકંદ કર્યા કરશે તેની જીભ પરમાધામી દેવતાઓ તાણી નાંખશે. મહા રૌરવ દુઃખ ભોગવવાં પડશે માટે ભવ્ય પ્રાણીઓએ એ ધ્યાનથી દૂર રહેવું.

હવે ત્રીજું સ્તેયાનુષંધી રૌદ્રધ્યાન કહે છે.

અનેક પ્રકારના છળકપટ, દગાબાજી, પ્રપંચ, વિશ્વાસઘાત કરી ભદ્રક જીવોની બહુમૂલ્યવાળી વસ્તુ થોડી કિંમત આપી લેઈ લે, અને મનમાં ખુશી થાય. વળી ચોરી, રસ્તાની લુટ, તાળાં ભાંગવાં, ખાતર પાડવું, ત્રીજોરી લુટવી ઇત્યાદિ કામો કરી પરધન મેળવી મનમાં ખુશી થાય. તેવા ચોર, લુટારા, ગંડીયા પાસેથી મિલકત લેવામાં અને તેમને મદદ કરવામાં બહુજી હિંમતથી પ્રવર્તે, અને લાભ મેળવી આનંદ માને. પોતે વેપારી હોય અને ઘરાકો વસ્તુ ખરીદવા આવ્યા હોય, તેવે પ્રસંગે વિશ્વાસ બેસાડી નમુનો કાંઈક ખતાવી માલ અન્ય તરેહનો આપે અને પોતાને સોદો કરવામાં કરામતવાળો માને. ભરવામાં, તોળવામાં ઓછું આપવાની દાનત રાખે, વસ્તુની કિંમત ઠરાવતી વેળાએ જે ભાવ કહ્યો હોય તેનાથી વધારે ભાવ લખે, ઘી, ખાંડ, રૂ, તેલ પ્રમુખ માલ વેચવામાં સેજલેજ કરી લેનારને છેતરી મનમાં આનંદ પામે. નોકરીનો ધંધો કરતો છતો ઉઘરાણી લાવી ખાઈ બચ તથા અમલદારની જગ્યા મળી હોય તે વખતે લોકો પાસેથી લાંચ વગેરે લેઈ પોતાનું ખીસું ભરી હર્ષવંત થાય, ઉઘરાણી ઉઘરાવી પોતે ખાઈ બચ, નોકર હોય તો પોતાના શેઠને છળ કપટ કરી છેતરે અને પૈસા ખાઈ રાજી થાય. દગાબાજીથી લોળા લોકોને છેતરે, પૈસા લેગા કરી મનમાં વિચારે જે

૧૨

ધ્યાન વિચાર.

મારા જેવો અકલબાજ કોણ છે ? ચોરી કરી મનમાં એવો ખુશી થાય કે મારા જેવો ચતુર કોણ છે ? અને મારા જેવી શક્તિ કોનામાં છે ? પૈસો ભેગો કરવો તેમાં તો ફૂકકપટ કરવું સારું છે, અમુકને આજ માલ આપવામાં ઘણો પ્રયત્ન કરીને અમુક કિંમત મેળવી તે શું હુશિયારી વિના બને છે જૂઠા દસ્તાવેજ બનાવી લોકો ઉપર ન્યાયની અદાલતોમાં દાવા કરી કત્તેહ મેળવી અન્યાયથી ધન ઉપાર્જન કરી પોતાને ઋદ્ધિવાળો દેખી ઘણો આનંદ માને. ન્યાયના અધિકારીઓને ઘોળે દિવસે છેતર્યા તેથી મારા જેવો કોણ ચાલાક છે ? આગગાડીના ડબ્બામાં ઉંધી ગએલા માણસોનું ધન ચોરી લઈ ખુશી થાય. કોઈની ગાંઠ છોડી લે !

ઇત્યાદિ કામ કરવાથી આ ભવમાં અને પરભવમાં ઘણું દુઃખ થાય છે આ ભવમાં રાજા બાણે તો કેદમાં નાંખે, દંડ કરે, આખરૂં બચ, લોક તેનો વિશ્વાસ કરે નહીં, કોઈ પાસે તેને ઉભો રહેવા દે નહીં તથા પરભવમાં ઉંટ, ખિલાડાં, ઘુઅડ, સ્ત્રીના અવતાર, માછલાના અવતાર પામે, સિંહ, વાઘ, શ્વાન, ગોધાના અવતાર પામે, અને ટાઠ, તરસ, છેદન ભેદન, તાડન, તર્જના વિગેરે દુઃખ પામે, નરકમાં ઉત્પન્ન થયે છતે પરમાધામીઓ વિવિધ પ્રકારની વેદના કરે. મહારૌરવ દુઃખ ભોગવવાં પડે, વળી પાછો મનુષ્ય જન્મ પામવો ફર્લાલ થાય, માટે ભવ્યપ્રાણીઓએ ત્રીભુવને સ્તેયાનુબંધી રૌદ્રધ્યાનનો ત્યાગ કરવો એ સારું છે.

હવે ચોથું પરિવ્રહાનુબંધીરૌદ્રધ્યાન કહે છે.

ધન, ધાન્ય, ખેત્ર, વાસ્તુ, રૂપ, સુવર્ણાદિ પરિવ્રહ બહુજ વધારી મનમાં ખુશી થાય; લોભનો થોભ નથી એવો વિચાર નરંતર આજસુઓ કરે છે તથા શક્તિહીન કરે છે. પરંતુ પોતે મનમાં વિચારે કે પૈસો ધન, દોલત, એજ જગત્માં સાર છે. વસુ વિના નર પશુ છે. કહ્યું છે કે—

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः

स पंडितः स श्रुतिमान् गुणज्ञः ॥

સ એવ વક્તા સ ચ દર્શનીયઃ

સર્વે ગુણાઃ કાશ્ચનમાશ્રયન્તે ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—જેની પાસે પૈસા છે તેજ માણસ કુળવાન જાણવો. અને તેજ પંડિત જાણવો; અને શ્રુતિમાન તેજ જાણવો; અને તેજ ગુણવાન જાણવો અને તેજ વક્તા જાણવો; મતલબ કે સર્વે ગુણો સોનાનો આશ્રય કરી રહ્યા છે માટે ધન મેળવવું તે ઘણી કઠીન વાત છે. ધનમાંજ સર્વસ્વ માનીને તદર્થે અનેક પાપો કરે.

પરિશ્રદ્ધથી કુટુંબમાં માન મળે છે, પૈસાથી સગા વહાલાં માન આપે છે, લોકો પૈસાવાળાને આગળ બેસાડે છે, માટે ધન તેજ જગત્માં સાર છે, પરિશ્રદ્ધની મમતા ઓછી નહીં કરતાં વધારવાની ચિંતા કર્યા કરે, વળી મનમાં વિચારે જે દ્રવ્ય મેળવવું તેમાં તો તાકાત છે પણ મેળવીને સાચવી રાખવું તેમાં તો ઘણી તાકાત જોઈએ છીએ. મેં કરામત અજમાવી ન હોત તો આ પૈસા જળવાવવા મુશ્કેલ હતા, વળી મનમાં વિચારે જે-ધર્મ-દાન-પુણ્ય-નવકારશી ધર્ત્યાદિક કામોમાં પૈસા ખર્ચવા તેનું ફળ પ્રત્યક્ષ કોણે દીઠું છે? ધર્મધુતારા-જોગી સન્યાસી-બ્રાહ્મણ-જતિયોએ અખાડા માંડી લોકોને લુટવાના રસ્તા માંડ્યા છે, જેઓ તેઓની જાગમાં ફસાર્ક જાય છે-તેઓ અક્કલહીન હોય છે-પોતે ચમડી ત્રુટે પણ દમડી ન છુટે તેવી મનોવૃત્તિ રાખી ખુશ થાય છે.

પૈસો પેદા કરવાનેમાટે મોટાં મોટાં પાપારંભનાં કામ કરે, લોકવિરોધ, રાજ્યવિરોધ, કુળવિરોધ, ધર્મવિરોધ, પૈસા કમાઈ તેને જાગવી રાખી મનમાં પોતાની બડાઈ માને. વળી મનમાં વિચારે જે મેં એકલાએજ આ ધન મેળવ્યું છે. હું પૈસા સાચવી નહીં રાખીશ તો આ સર્વેના ભુંડા હાલ થશે; વળી મનમાં વિચારે જે આ સર્વે કુટુંબ મારા નસીબે ખાય-

પીવે છે એમ પોતાના નસીબને સાડું માની અભિમાન કરે, કદાચ કર્મના ઉદ્દયે કોઈ આસામી નરમ પડવાથી રકમ ઘલાય તો મનમાં ઘણો પશ્ચાત્તાપ કરે, તમામ લોકોનાં નળીયાં ગણે, રાત દિવસ ધન નષ્ટ થવાની ધાસ્તી રાખી સુખે કરી સુવે નહીં; ઘર, દુકાન, પેઢી, ત્રીજેરીનાં તાળાં વારંવાર ઠંઠોળ્યા કરે. સગા પુત્ર કે ભાઈનો પણ જરામાત્ર વિશ્વાસ કરે નહીં. ધવળશેઠની પેઠે ધન કમાવવામાં જ ચિંતા કર્યા કરે, મમ્મણુ શેઠની પેઠે પરિશ્રમ રક્ષણ કરવામાં ઘણોજ પ્રયત્ન કરે, બીજાઓને કુબુદ્ધિ આપે, વળી પરિશ્રમ, ભૂમિ મધ્યે દાટે તથા બીજે અનેક સ્થાને ગોપવે. વળી મનમાં વિચાર કરે કે રખેને માડું ગોપેલું ધન કોઈએ દીઠું તો નથી. પરિશ્રમ રક્ષણ કરવાવાસ્તે ચાકર નોકર શિરબંધી રાખે. અન્યને નરમ બાણી તેના ઉપર દાવો કરે અને તેના ઘરનો માલ સર્વે વેચાવી પૈસા વસુલ કરે ઇત્યાદિ પરિશ્રમ-નુબંધી રૌદ્રધ્યાન છે.

આ ધ્યાનથી નરક, તિર્યંચની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. બુઓ! પરિશ્રમની મમતા ધરી સુભૂમ ચક્રવર્તિ સમુદ્રમાં બુડયો અને નરકમાં ગયો; વળી મમ્મણુ શેઠ લોભી અતેમરી માઠો ગતિમાં ગયો. ચેતન વિચારતો નથી કે મૃત્યુ થયા પછી આ પૈસો સાથે આવવાનો નથી, પૈસો કમાવવામાં જેટલું કર્મ બાંધે છે-તે લોગવ્યા વિના તારો છૂટકો થવાનો નથી, જે ધન તું એકઠું કરે છે તે સર્વે જણુ ખાશે પણ તેનું જે પાપ થયું હોય તે તો તારે એકલાને લોગવવું પડશે, નંદરાબાની સોનાની ડુંગરીઓ સમુદ્રમાં રહી પણ નંદની સાથે બીજી ગતિમાં ગઈ નહીં. એ ધન કોઈનું થયું નથી અને થવાનું નથી, એ ધનના લોગવનાર અનંતા ગયા અને જશે પણ ધન કોઈની સાથે જવાનું નથી. વળી મરતી વખતે ધન ઉપર મમતા રહી જાય તો દુર્ગતિ થાય છે. ધન કમાયા બાદ તેને સાચવવાની ચિંતા રહે છે, વળી તેને વાપરવાની ચિંતા રહે છે; પણ તેથી વસ્તુતઃ કંઈ સુખ બાસતું નથી. માટે બવ્ય

પ્રાણીએએ પરિગ્રહાનુબંધી રૌદ્રધ્યાનને હૃદયમાં વસવાનો માર્ગ આપવો નહીં એજ સાર છે.

એ ચાર પાયા કરે—કરાવે અને કરતાને અનુમોદે અને તેને વિષે સ્થિર વિચાર તે રૌદ્રધ્યાન જાણવું. તે મહા દુઃખકારી છે. નર-કની ગતિ આપનારું છે. એ ધ્યાન પાંચમા ગુણ ઠાણા સુધી હોય છે, અને તે કષાયના સત્વપણાથી છટકાગુણકાણે પણ તેનો સંભવ છે. એ ધ્યાનમાં કૃષ્ણલેશ્યા, કાપેતલેશ્યા, નીલલેશ્યા એ ત્રણ સંભવે છે. એ લેશ્યાવાળાના પરિણામ અતિ સંકિલ્પ હોય. એટલે મહાકૂર હુષ્ટ પરિણામી હોય. એ લેશ્યા ઘણા દોષોનું કારણ છે. નાના જીવોને એ લેશ્યાની પ્રવૃત્તિએ કરી પાપ કામમાં ખુશખખતીપણું હોય, નિર્દયપણું હોય, પશ્ચાત્તાપ હોય નહીં. પરંતુ ભૂંડું થવાથી ખુશીપણું માને એ સર્વે લક્ષણ રૌદ્રધ્યાનનાં જાણવાં.

આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન એ બે ધ્યાન મહા અશુભ છે. એ બે ધ્યાનમાં પ્રવર્તનારજીવ, ચારગતિરૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે, અને અનેક પ્રકારનાં દુઃખ પામે છે. એનો રસ મહા કડવો જાણવો. એ બે ધ્યાનથી ભવ્યજીવોએ દુર રહેવું, એ બે ધ્યાન રૂપી મોટા શત્રુ આત્માના છે. અનંત શક્તિમય આત્માને એ બે શત્રુ અત્યંત દુઃખ દે છે. અનાદિ કાળનાં એ બે દુર્ધ્યાન છે તે આત્માને લાગેલાં છે. માટે એ બે શત્રુને દૂર કરશે તેને ધન્ય છે.

હવે ત્રીજું ધર્મધ્યાન કહે છે.

તેના ચાર પાયા કહે છે. ૧ આજ્ઞાવિચય, ૨ અપાયવિચય, ૩ વિપાકવિચય, ૪ સંસ્થાનવિચય.

૧ પહેલાં આજ્ઞાવિચય નામના પાયાનું સ્વરૂપ કહે છે. આજ્ઞા વિચય એટલે—વીતરાગ દેવની આજ્ઞા સાચી કરી સદ્દેહ; એટલે ભગવંતે છ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ, નય પ્રમાણે નિક્ષેપા સહિત, સિદ્ધ સ્વરૂપ, નિગોહસ્વરૂપ, લોક સ્વરૂપ જેમ કહ્યું છે તેમ સદ્દેહ,

તે આજ્ઞા પ્રમાણે યથાર્થ ઉપયોગ ભાસન થયો તેને હુર્ષે કરી તે ઉપયોગ મધ્યે નિર્ધાર, ભાસન રમણ અનુભવતા એકતા તન્મયપણે રહે એ આજ્ઞા વિચય ધર્મધ્યાન બાણુવું.

વીતરાગ ભગવંતે વ્યવહાર માર્ગ, જે જે પ્રરૂપ્યો છે, તથા નિશ્ચય માર્ગ પ્રરૂપ્યો છે, તે જેને સત્ય કરી માને પણ જેમાંથી એકને પણ ઉત્થાપે નહીં; કહ્યું છે કે—આણાણ ઘમ્મો આજ્ઞા વિના જે-ટલી કરણી કરવી તેટલી અલેખે થાય છે. બુદ્ધો જમાલીએ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળ્યું પણ વીતરાગની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ વર્તવાથી તેને સંસારમાં રખડવું પડ્યું. વળી તીર્થંકર ભગવંતે ચાર પ્રકારે નિશ્લેપાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. તે યથાતથ્ય કરી બાણે. વીતરાગની આજ્ઞા ખંડન કરવાથી નિન્હવપણું પ્રાપ્ત થાય છે. છ આવશ્યકની કરણી કરવી તે પણ વીતરાગની આજ્ઞા છે, તથા શ્રાવકના બારવ્રત તથા સાધુના પંચ મહાવ્રત પણ વીતરાગ ભગવંતે કથન કર્યાં છે તે પાળવાં, પરમેશ્વરની પ્રતિમા ભરાવવી, દેરાસર કરાવવાં, પ્રતિમાની પૂજા કરવી, સાધર્મીવાત્સલ્ય કરવું તે પણ વીતરાગની આજ્ઞા છે. વીતરાગ ભગવંતે સાધુને પંચ મહાવ્રત ધારણ કરવાં કહ્યાં છે. તે કહે છે—

અહિંસા સ્વનૃતાસ્તેય—, બ્રહ્મચર્યાપરિગ્રહાઃ ॥

પંચમિઃ પંચમિર્યુક્તા ભાવનાભિર્વિમુક્તયે— ॥ ૧ ॥

૧ અહિંસા વ્રત ૨ સત્ય વચન બોલવું ૩ અસ્તેય ૪ બ્રહ્મચર્ય પાળવું ૫ સર્વ પરિગ્રહનો ત્યાગ. એ પાંચ મહાવ્રતોમાં એકેક મહાવ્રતની પાંચ પાંચ ભાવના છે.

પ્રથમ મહાવ્રતનું સ્વરૂપ—પૃથ્વીકાય, અપૃકાય, તેઉકાય, વાઉકાય—વનસ્પતિકાય એ પાંચ સ્થાવર, તથા બેરેંદ્રી, તેરેંદ્રી, ચૌરેંદ્રી, પચેંદ્રિ—આ સર્વ જીવોને પ્રમાદ વશ થઈ મારે નહીં—પ્રમાદને વશ થઈ જીવતાં પ્રાણુનોનાશ કરાવે—તેનો જે ત્યાગ તેનું નામ અહિંસાવ્રત છે.

ધ્યાન વિચાર.

૧૭

બીજા વ્રતનું સ્વરૂપ:—

પ્રિયં પથ્યં વચસ્તથ્યં, સૂનૃતં વ્રતમુચ્યતે ॥

તત્તથ્યમપિનો તથ્ય-મપ્રિયં ચાહિતં ચ યત્ ॥

ભાવાર્થ—જે વચન સાંભળવાથી બીજા મનુષ્યો ખુશી થાય તે વચન પ્રિય કહેવાય છે. તથા જે વચન, જીવોને પથ્યકારી હોય, પરિણામે સુંદર હોય, અર્થાત્ જે વચનથી આગળ જીવને સારું થાય, તથા જે વચન સત્ય હોય એવું જે વચન ખોલવું તે સૂનૃત વ્રત કહીએ.

ત્રીજા વ્રતનું સ્વરૂપ—માલેકના આખ્યા વિના જે લેવું તેનો જે ત્યાગ તે અસ્તેશવ્રત કહેવાય છે. અદત્તાદાન ચાર પ્રકારનું છે, ૧ સ્વામિ અદત્ત, ૨ જીવ અદત્ત, ૩ તીર્થંકર અદત્ત, ૪ ગુરૂ અદત્ત. આ વ્રતમાં આ ચારે પ્રકારનું અદત્ત ગ્રહણ કરવું નહીં.

ચોથા મહાવ્રતનું સ્વરૂપ કહે છે—દેવતાના, મનુષ્યના, તિર્યંચના ઔદારિક તથા વૈકિચ શરીર સાથે વિષય સેવન કરવું તેમજ બીજાઓ પાસે સેવન કરાવવું, તથા જે કરે તેને અનુમતિ આપવી, આ છ લેહ મનથકી, વચનથકી અને કાયાથકી એ રીતે અઠાર પ્રકારથી મૈથુન સેવનનો ત્યાગ તેને, બ્રહ્મચર્ય કહે છે.

૫ પાંચમા મહાવ્રતનું સ્વરૂપ કહે છે—ધનધાન્યાદિ નવનિધિ પરિગ્રહનો ત્યાગ, તથા પરપુણ્ડલમાં જે મમત્વભાવ મૂર્છા—તેનો જે ત્યાગ તે અપરિગ્રહવ્રત કહેવાય છે. જેની પાસે પોતાના શરોર વિના બીજી કંઈ વસ્તુ નથી તેને પણ નિષ્પરિગ્રહપણું છે, એમ કહેવાય નહીં. કારણ કે તેને મમતા—મૂર્છા લાગી રહી છે; તેથી પરિગ્રહ અવ્રત એમજ જાણવું. જે જ્ઞાનદ્વારા મૂર્છા ત્યાગ્યા વિના ત્યાગી થવાતું હોય તો કુતરાં ગધેડાં પણ ત્યાગી થવાં જોઈએ. મુચ્છા પરિગ્રહો વુત્તા મૂર્છા તેજ પરિગ્રહ છે. જે સાધુની પાસે ધર્મ સાધન કરવાનાં વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ ઉપકરણ છે, પણ

તેની ઉપર જો મમતા નથી તો નિષ્પરિગ્રહી છે એમ જાણવું. વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તક વગેરે ધર્મ હેતુભૂત હોવાથી સાધુ મહારાજને વાપરતાં દોષ નથી એમ ભગવંતે કહ્યું છે.

પહેલા વ્રતની પાંચ ભાવના કહે છે:—

૧ મનને પાપના કામમાં પ્રવર્તવે નહીં. તે પહેલી ભાવના. ૨ આહારાદિ ચારે વસ્તુ, એંતાલીશ દોષ રહિત લે તે એષણાસમિતિ. ૩ પાત્ર, દંડ, વસ્ત્ર, પાટીયું આંખે જોઈ પુંજી પ્રમાણને લહે તથા મૂકે તે આદાનનિક્ષેપ. ૪ ધુંસરી પ્રમાણ નીચીદૃષ્ટિએ જોઈને ચાલવું. ૫ સાધુ અન્ન પાણી જે લહે ગ્રહે, વાપરે, તે પ્રકાશવાળી જગ્યામાં લહે, અંધકારવાળી જગ્યામાં ન લહે; કારણ કે અંધારાવાળી જગ્યામાં એકતો જીવ નજરે પડતા નથી, માટે પ્રકાશવાળી જગ્યામાં આહાર પાણી લેવાં.

બીજા વ્રતની પાંચભાવના લખે છે.

૧ પરહાસ્યનો ત્યાગ. ૨ લોભનો ત્યાગ કરવો. કારણકે લોભથી જ્યુહું યોલવું પડે છે. ૩ ભય ન કરવો. કારણ કે ભયવંત પુરુષ જ્યુહું યોલે છે. ૪ ક્રોધ કરવાનો ત્યાગ કરવો; કારણ કે ક્રોધને વશ છતાં બીજાના છતા અછતા દૂષણો યોલી શકાય છે. ૫ વિચાર પૂર્વક યોલવું. એ પાંચ ભાવના.

ત્રીજા મહાવ્રતની પાંચભાવના લખે છે.

૧ જે મકાનમાં રહેવું તે મકાનના સ્વામીની આજ્ઞા લઈ રહેવું ૨ જે જગ્યામાં ઉતર્યા હોય તે જગ્યાના સ્વામીની વારંવાર આજ્ઞા લેવી. ૩ ઉપાશ્રયમાં ભૂમિની મર્યાદા કરવી. ૪ પ્રથમ સમાન ધર્મી સાધુ મકાનમાં ઉતર્યા હોય તો તેની આજ્ઞા લઈ ઉપાશ્રયમાં ઉતરવું. ૫ સાધુ જે કોઈ અન્ન પાન વસ્ત્ર પાત્ર લહે, તે સર્વ ગુરૂની આજ્ઞા મુજબ લહે.

ચોથાવ્રતની પાંચ ભાવના કહે છે.

૧ જે ઘરમાં ભીંતને અંતરે દેવી અથવા મનુષ્યની સ્ત્રી વસતી હોય, અથવા સ્ત્રીના ચિત્રામણની મૂર્તિ હોય, અથવા નપુંસક વેદવાળા રહેતા હોય, તથા જે મકાનમાં ગાય, ભેંસ, ઘોડી, બકરી, પ્રમુખ તિર્યંચની સ્ત્રી રાખવામાં આવતી હોય, તેમજ જે મકાનમાં કામ સેવન કરનારી સ્ત્રીના શબ્દ સંભળાતા હોય, તે મકાનમાં સાધુ રહે નહીં. એ પ્રથમ ભાવના.

૨ સાધુ પ્રેમ સહિત સ્ત્રી વા સાધ્વીની સાથે વાર્તાલાપ ન કરે અથવા રાગવાળી સ્ત્રીની સાથે વાર્તાલાપ ન કરે એ બીજી ભાવના.

૩ દીક્ષા લીધા પહેલાં ગૃહસ્થાવાસમાં સ્ત્રીની સાથે જે વિષય સેવન પ્રમુખ કીડા કરી હોય તેનું મનમાં કોઈ વખત સ્મરણ કરે નહીં.

૪ અવિવેકી મનુષ્યને દેખવાં તેમજ સ્ત્રીના અંગોપાંગ મુખ, આંખ, સ્તન, જંઘા, હોઠ પ્રમુખ તેને સરાગ દ્રષ્ટિથી જોવાં, તથા વળી આંખ ફાટીને એકીનજરે જોવું ઇત્યાદિ વર્જે. દશવૈકાલિક-સૂત્રમાં કહ્યું છે કે મરેલી સ્ત્રીનું કલેવર પણ સાધુએ નિહાળી જોવું નહીં, તો જીવતી સ્ત્રીનું શરીર જોવું તે તો મહા દુઃખદાર કેમ ન હોય ? સ્ત્રીના અંગોપાંગ સરાગદ્રષ્ટિથી જોવે નહીં. કથા શૃંગાર કરવો વર્જે.

૫ પ્રણીત, સ્નિગ્ધ, મધુરાદિરસસંયુક્ત ભોજન તેના અધિક આહાર કરવો, તથા લુપ્ત ભોજન પણ પેટ ભરીને ખાવું, આ બંને પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરે. પુષ્ટ આહાર કરવાથી વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે. તેથી કામવિકાર વાળી માઠી બુદ્ધિ થાય છે, માટે સારો સ્નિગ્ધ આહાર કરે નહીં ઇત્યાદિ.

હવે પાંચમા વ્રતની પાંચ ભાવના કહે છે.—

સ્પર્શાદિ મનોહર પાંચે વિષયોમાં જે અત્યંત ગૃહિપણું તે વર્જવું તેમજ અપ્રિયસ્પર્શાદિ પાંચે વિષયોમાં દ્રેષ ન કરવો. એ

૨૦

ધ્યાન વિચાર.

સર્વે મળી પાંચ વ્રતની પચ્ચીશ ભાવના કહી તે પ્રમાણે વર્તવાથી ધર્મધ્યાન થાય છે.

તથા વીતરાગ ભગવંતે શ્રાવકનાં આરવ્રત કહ્યાં છે. તેનો વિચાર ધર્મરત્નપ્રકરણ તથા શ્રીમદ્ આત્મારામણ મહારાજ કૃત જૈનતત્ત્વદર્શિમાંથી જોઈ લેવો. નવતત્ત્વનું સ્વરૂપ વીતરાગ ભગવંતે કહેલું છે તે પ્રમાણે સત્ય કરી માને તથા સૂત્ર, ચૂર્ણિ, ભાષ્ય, નિર્ચુકિત, ટીકા, વૃત્તિ, પરંપરા-શુદ્ધક્રમથી ચાલતો આવેલો જે અનુભવ વ્યવહાર, એ પ્રમાણે સૂત્રના જે જે અંગ કહેલાં છે, તે સત્ય કરી માને. તે વિરૂદ્ધ ઉપદેશ આપે નહીં. વીતરાગની આજ્ઞા લોપી આપમતિએ સ્વચ્છંદી થાય નહીં. વીતરાગની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું મહાદુષ્કર છે. જે જે ઉત્સર્ગ અને અપવાદે વચનો જીનેશ્વરે ભાષ્યાં છે તે ભવ્યપ્રાણીઓના હિતસારૂ ભાષ્યાં છે. માટે ઉત્સર્ગમાર્ગને લોપી અપવાદે ચાલવું નહીં અને કારણ સર અપવાદનું સેવન કરવું એજ પ્રભુની આજ્ઞા છે. વ્યવહાર માર્ગને લોપી નિશ્ચયને પામવા જે પુરૂષો યત્ન કરે છે, તે માતાને ત્યાગ કરી વાંગણીને ધાવવા જેવું કરે છે. તથા ક્રિયા પૂજા, પડિચ્છમણ, પોસહ, તીર્થયાત્રા, પડિલેહણ વગેરે ક્રિયામાર્ગ મૂકી જે એકાન્ત નિશ્ચયમાર્ગ પકડે છે તે ઉભયબ્રહ્મ થાય છે અને વીતરાગની આજ્ઞા ખંડન કરે છે. કોઈ માનમાં આવી ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરે છે અને નવાં નવાં મનો-કલ્પિત વચનો ઉચ્ચારે છે તે પણ વતરાગી આજ્ઞા વિરૂદ્ધ જાણવું. વીતરાગ ભગવંતે જ્ઞાનક્રિયામ્યાં મોક્ષઃ એટલે જ્ઞાન અને ક્રિયા એ એવડે મોક્ષ કહ્યો છે, તે માને નહીં તે પણ આજ્ઞા વિરૂદ્ધ જાણવો, તથા વિચારે જે આપ સ્વભાવમાં રમવું અને રાગદ્વેષની પરિણતિ દૂર નિવારવી. તેથી મોક્ષ થાય છે, તે કોઈગટ પડિ-ચ્છમણ, પડિલેહણ કેમ કરવું ? એમ જેમાને છે તે પોતાનું આત્મ-હિત કરી શકતા નથી, વ્યવહારનયની મુખ્યતા રાખી, નિશ્ચયદ્રષ્ટિ

હૃદયમાં ધારણુ કરી જે ભવ્ય પ્રાણીઓ ચાલશે તે ભવ સમુદ્રનો પાર પામશે. ગુણસ્થાનકકમારોહ નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે:-

ગાથા—

જઈ જિણમયં પવજ્જહ, તામાવવહાર નિધથણ મુયહ,
વવંહારનઓ ચ્છેણ-તિથયુછેઓ જઓ મણિઓ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—જે જીનેશ્વરકથિત મતને અંગીકાર કરતા હો તેમજ જૈનમતના સાધુ થતા હો તેો વ્યવહાર અને નિશ્ચયનો ત્યાગ કરશે નહીં. જે વ્યવહારનયનો ઉચ્છેદ કરશે તેો તીર્થનો ઉચ્છેદ થઈ જશે. આ ઉપર દૃષ્ટાંત છે. જેમકે:— કોઈ પુરૂષ નિરંતર પોતાના ઘરમાં બાજરીની રોટી ખાય છે, કોઈ દિવસે કોઈ ગ્રહસ્થે તેને પોતાને ઘેર બાસુદી, પુરી, દૂધપાક, લાડુ વિગેરે ભોજન કરાવ્યું. હવે તે પુરૂષ પોતાના ઘરમાં કરેલા બાજરાના રોટલાને પૂર્વના મિષ્ટાન્નના સ્વાદને સંભારી ખાતો નથી, મિષ્ટાન્ન મળતું નથી. તેમ સમાધિરૂપ ધ્યાનામૃતનો યત્કિંચિત્ સ્વાદ અનુભવી, પડિલ્લમણુ, પડિલેહણુ, પ્રમુખ ક્રિયા બાજરાના રોટલા સમાન જાણી તેના ઉપર અરૂચિ કરે છે, તે જીવ, ઉભયથી બ્રષ્ઠ થાય છે. પંચમ કાલમાં નિરાલંબન શુકલ ધ્યાનનો મનોરથ માત્ર મહંત મુનિઓએ કરેલો છે. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય વગેરે તેમજ હાલમાં સાધુઓ ધર્મધ્યાનમાં પ્રવર્તેલા એવા જોવામાં આવતા નથી માટે સાધુપણું હાલ નથી એમ કોઈ માને, અને કહે કે વીતરાગની આજ્ઞાપ્રમાણે માર્ગાનુસારીના લક્ષણો તેો હજી પ્રાપ્ત થયાં નથી તેો પછી વેષ પહેરવાથી શીરીતે ગુણકાણું આવે, એમ જે કહે છે તે જીવો પણ અજ્ઞાની અપૂર્ણ છે અને ઉત્સર્ગ અપવાદના અજાણુ છે. તેઓ વીતરાગ આગમના અજાણુ જાણુવા. કારણકે શ્રી ભગવતીસૂત્રના પચવીશમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં લખ્યું છે કે—પાંચમા કાલમાં જે પ્રકારના

નિર્ઘ્ન થશે, તેનાથી તીર્થ પ્રવર્તશે. વળી જૈન શાસ્ત્રમાં ગુરૂનો આચાર વૃત્તિ લક્ષણ વગેરે લખ્યું છે તે પ્રાયઃ ઉત્સર્ગમાર્ગની અપેક્ષાએ છે અને આ કાલમાં તો પ્રાયઃ અપવાદની પ્રવૃત્તિ છે, તેથી ઉત્સર્ગવૃત્તિવાળા મુનિ કેવી રીતે હોઈ શકે ? ઋષભનારાય સંઘયણ, મનોબળ, ધૈર્ય તથા પ્રકારનું હાલ નથી તો આ કાલમાં તેવી ઉત્સર્ગવૃત્તિ શુભ કેમ કરી શકે ? તેવી ઉત્સર્ગ વૃત્તિ નથી તો પણ દેશકાલાનુસારે નિર્ઘ્નપણું વર્તી રહ્યું છે. શ્રી મહાવીર સ્વામીનું શાસન દુઃખસહસૂરિ સુધી ચાલશે. જેથી શ્રી નિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

છકાયના શુભ વિષે જ્યાં સુધી દયાના પરિણામ હશે ત્યાંસુધી બકુશ નિઘ્ન તથા પ્રતિસેવના નિઘ્ન રહેશે, તે કારણથી હે ભવ્યશુભો ! પ્રવચનરહિત અને ચારિત્રન્યૂન પંચમ કાલ કદાપિ નહી હોય. વળી આજ પંચમકાલમાં સાધુ નથી, એમ જે માને છે તે વીતરાગની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ છે. સ્થાનાંગ સૂત્રમાં લખ્યું છે કે સાધુને બહુ અતિચાર લાગતાં દેખીને વળી તેમજ આલોચણા પ્રાયશ્ચિત કોઈને અંથાનુસારે લેતાં દેતાં નહીં દેખવાથી કોઈ એમ કહે કે હાલ કોઈ સાધુ નથી એમ કથનાર ચારિત્રલેદીની વિકથાનો કરનાર જાણવો. આ ભારત વર્ષમાં આ કાલમાં બકુશ અને કુશીલ એ બે નિઘ્ન છે. બાકીનાં ત્રણનો વિચ્છેદ થયેલો છે. તથા ચ ઉક્તં વરમમુનિમિઃ બાર ભાવના—બકુશ કુશિલા દોપુણ જા તિથ્યં તાવ હોંતિ બકુશ અને કુશળ એ બે પ્રકારના નિઘ્ન યાવત્ તીર્થ સુધી રહેશે. વીતરાગ વચન અતિ ગંભીર છે માટે તેમાં ભવ્યશુભોએ શંકા કરવી તે અનંતા દુઃખનું કારણ છે. ઇત્યાદિ વ્યવહાર માર્ગ તીર્થકર પ્રરૂપિત સત્ય જાણવો. પંચમ કાલે બહુલ સંસારી કૃષ્ણપક્ષીયા શુભો, વીતરાગ વચનને જ્યાં પોતાની મતિ હોય ત્યાં યુક્તિ કરી ખેંચી જાય છે, પણ પરભવમાં મહારૌરવ દુઃખ ભોગવવાં પડશે. વળી વીતરાગ

ભગવંતે ભાવના આર ભાવવાની કહેલી છે. તે સમ્યક રીતે ભાવવી. તેનું સ્વરૂપ લખે છે.

તે ભાવના ભાવ્યાથી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે અને ધર્મધ્યાનની વૃદ્ધિ થાય છે—આર ભાવનાની ગાથા—

પદમ મણિચ્ચમસરણં, સંસારો ઇગયાઈ અન્નત્તં ।

અસુહૃત્તં આસવ સંવરોય, તહ નિજ્જરા નવમી. ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—પ્રથમ અનિત્ય ભાવના, બીજી અશરણુ ભાવના, ત્રીજી સંસાર ભાવના, ચોથી એકત્વભાવના, પાંચમી અન્યત્વ ભાવના, છઠ્ઠી અશુચિ ભાવના, સાતમી આશ્રવ ભાવના, આઠમી સંવર ભાવના, નવમી નિર્જરા ભાવના.

લોગ સહાવો વોહી, દુલ્લહા ધમ્મસ્સ સાહગા અરિહા ।

ઇયાઓ ભાવણાઓ, ભાવેઅવ્વા પયત્તેણં ॥

દશમી લોક સ્વભાવ ભાવના, અગ્યારમી બોધિ દુર્લભ ભાવના, બારમી ધર્મના કથનાર અરિહંત છે. આ આર ભાવના રાત્રીએ તથા દિવસે જેવી રીતે ભાવવા યોગ્ય છે તેવી રીતે અભ્યાસ કરવો. આ આર ભાવનાનું કંઈક સ્વરૂપ લખું છું.

૧ અનિત્યભાવના—જેનું શરીર વજ્રસમાન અતિ કઠીણુ હતું તે પણ અનિત્ય રૂપ રાક્ષસના ભક્ષ થઈ ગયા; તો કેવળ કેળ સમાન આ જીવોના શરીરને અનિત્ય રાક્ષસ કેમ મૂકશે ? લોકો આનંદિત થઈને દૂધની પેઠે વિષય સુખનો સ્વાદ લે છે; પરંતુ મૃત્યુના ભયને દેખતા નથી. વળી હે ચેતન ! આ શરીર, પાણીના પરપોટા જેવું છે, તેનો નાશ થતાં વાર લાગશે નહીં. તથા જીવીતવ્ય હાથીના કાનની પેઠે, ઇંદ્રધનુષ્યની પેઠે, વીજલીની પેઠે, સંધ્યા-રાગની પેઠે ક્ષણિક છે. લાવણ્ય સ્ત્રી પરિવાર આંખની પાંપણુપેઠે ચંચળ છે, અને સ્વામીપણું સ્વપ્નના રાજા સરખું છે. આંખે જેટલા

૨૪

ધ્યાન વિચાર.

જેટલા પદાર્થ દેખાય છે તે સર્વે પૌઙ્ગલિકભાવો છે, વિનાશી છે, હે ચેતન ? આ શરીરને તું સારી રીતે પુષ્ટ કરે છે, તેમાં રાગ ધરે છે, પણ અંતે મરણ વખતે તારી સાથે આવવાનું નથી, અને બળીને ખાખ થઈ જશે. તે ખાખની માટી થઈ જશે અને લોકો ઘર બનાવવાના ઉપયોગમાં લગાડશે, માટે તું શું જોઈ મલકાય છે ? તું કંઈ બાબતનો અહંકાર રાખે છે ? એવી રીતે સર્વપદાર્થોનું અનિત્ય પણું વિચારતાં પ્યારા પુત્ર સ્ત્રી આદિ મરી જાય તો પણ મનમાં શોક ધરવો નહીં, મૂર્ખજીવ, સર્વ ભાવને નિત્ય માને છે તે જીર્ણ પાંદડાંની ઝુંપડીનો પણ નાશ થવાથી રાત્રી દિવસ વિલાપ કરે છે, સૂર્ય રાહુ ગ્રહણ દેખી જેમ કીર્તિધર રાજાએ સંસારનું અનિત્યપણું ભાવ્યું, તથા બળદને ઘરડો દેખી જેમ કરકંડુરાજાએ સંસાર સ્વરૂપ અનિત્ય વિચાર્યું, તેમ ભવ્યપ્રાણીઓએ સંસાર સ્વરૂપ અનિત્ય વિચારવું. ઈંદ્ર, ચંદ્ર, નાગેંદ્ર, ચક્રવર્ત્તિ, વાસુદેવ, બળદેવ, રામ, રાવણ, વાલી જેવા મહા બળવાન પુરૂષો પણ અનિત્ય રાક્ષસના ભક્ષ થયા તો તારા જેવા પામર જીવો, કાલના સપાટામાં આવે એમાં શું કહેવું ? એમ પહેલી અનિત્ય ભાવના ભાવે.

૨ અશરણ ભાવના—માતા, પિતા, ભાઈ, ખેન, પુત્ર, કલત્ર આદિ સગાં વહાલાંનું વિદ્યમાનપણું છતાં આધિવ્યાધિથી સપડાએલા જીવને કાળ પકડી જાય છે. મતલબકે માતા પિતા વિદ્યમાન છતાં આયુષ્ય પૂરૂં થાય એટલે કર્મના વશપણાથકી પરગતિમાં જીવ આલ્યો જાય છે, કોઈ રાખી શકતું નથી, કોઈ આડું થતું નથી અને મરતી વખતે જીવને દુઃખ પડે છે; અને તેથી અરરાટ શબ્દ કરે છે, તે દુઃખ સગાં વહાલાં વહેંચી લેતાં નથી, મતલબ કે—કોઈનું દુઃખ કોઈ વહેંચી લેતું નથી. તથા વિચારી જીવો કે—દ્વારિકા જેવી નગરી કૃષ્ણ જેવા વાસુદેવ, બળભદ્ર જેવો બળદેવ અને નેમિનાથ તીર્થંકર સરખા તેને માથે ધણી વિદ્યમાન હતા તો

ધ્યાન વિચાર.

૨૫

પણ જેવારે દ્વીપાયને દ્વારિકાનો દાહ કર્યો, તે વારે કોઇથી કંઈપણ રખાણું નહિ અને આખી નગરીનો ક્ષય થઈ ગયો, અને કૃષ્ણ અને બળભદ્ર એ બંને ભાઈએ માતા પિતાને લઈ ચાલવા માંડ્યું, તો પણ બંનેને લઈ નીકળાયું નહીં, અને માતા, પિતા પણ બળી મુઆ. વાસુદેવ, બળદેવ સરખા મહાયોદ્ધાથી પણ માતા, પિતાનું રક્ષણ થયું નહીં. વનમાં બંને પણ નગરીને બળતી જોતા જોતા તથા પોતાની ઋદ્ધિનો નાશ, તથા છપ્પન કુળ કોટી જાદવ વગેરેનો નાશ દેખી એકાકી ચાલવા માંડ્યું, અને વગડામાં જરાકુમારના હાથથી કૃષ્ણનું મૃત્યુ થયું. તે કર્મનો ઉદ્ધ છે. જેથી મૃત્યુથી બચાવનાર કોઈ નથી. વળી સુભૂમનામનો આઠમો ચક્રવર્તી કે જેની સેવામાં પરચીશ હબાર દેવતા હતા, તોપણ સમુદ્રમાં બૂકી મરણ પાગ્યો કોઈ રાખી શક્યું નહીં. આયુષ્ય આવી રહ્યું ત્યારે દેવતા નાશી ગયા. માટે આ સંસારમાં કોઈ કોઈને શરણુભૂત નથી; તો ફોગટ પુત્ર ઉપર અને સ્ત્રી ઉપર માયા મમતા રાખી, હે ચેતન ! કેમ કર્મ બાંધી ભારે થાય છે ? જે જે કર્મ બાંધે છે. તે હે ચેતન ! અવશ્ય ભોગવવાં પડશે. એમ મનમાં વિચાર.

નાના પ્રકારના શાસ્ત્રવિષયોને જાણનારા તથા અનેક પ્રકારના મંત્રો તંત્રો જાણનારા, તથા અનેકપ્રકારના રોગોની ચિકિત્સા જાણનારા, એવા પુરૂષોની કુશળતા કાળની સામે કંઈ પણ કરવામાં સમર્થ થઈ નહીં. તથા મહાશૂરવીર યોદ્ધાઓથી વિંટાએલા એવા સર્વપુરૂષો, કાળના મુખમાં ખેંચાતા બન્ય છે. અત્યંત દિલગીરી કે, પ્રાણીઓને કોઈનું શરણુ નથી. વળી પૃથ્વીનું છત્ર, તથા મેરુનો દાંડ કરવાને જે સમર્થ, તેમજ જેને જરા પણ કલેશ નહોતો, તથા જેની સેવામાં કોઈ દેવતા જઘન્યથી રહેતા હતા, એવા અનંત બળવાન તીર્થંકર ભગવાન પણ લોકોને મૃત્યુથી બચાવવાને સમર્થ થયા નહીં. તો પછી બીજો કોણુ સમર્થ છે ?

૨૬

ધ્યાન વિચાર.

પુત્ર, મિત્ર અને સ્ત્રીની સ્નેહરૂપડાકણને દૂર કરવા જીવે અશરણુ રૂપ મહાવિદ્યાનું સ્મરણુ કરવું—સંસારમાં કોઈ પણ જાતની મૂર્છા રાખવી નહીં. જન્મ, જરા અને મરણુ, સદા દરેકને પૂંઠે લાગી રહ્યાં છે. તે કોઈને છોડતાં નથી. તો હે જીવ! તને કેમ કરી છોડશે ? માટે ધર્મધ્યાનમાં તત્પર થા ! અને આત્મસ્વરૂપ વિચાર ! આવો વખત અને આવી જોગવાઈ વારંવાર નહીં મળે. પરભવમાં જે સાથે ખાવાનું ધર્મરૂપ ભાતું લેવું ? હોય તે લઈ લે. મૃત્યુરૂપી ખાજ જીવરૂપી પંખીને અણુધાર્યો પકડી લેશે, તે વખતે ઘસતે હાથે ચાલ્યો જઈશ. માટે હે જીવ ! ચેત !! ચેત !! ચેત !! જરાવાર પણ પ્રમાદ મા કર. એ જીજી અશરણુ ભાવના કહી.

૩ સંસાર ભાવના—બુદ્ધિમાન તેમજ બુદ્ધિહીન, સુખી તેમજ દુઃખી, રૂપવાન તેમજ કુરૂપવાન, ગરીબ તેમજ રાજા, રોગી તેમજ ભોગી, સ્વામી તેમજ સેવક, વૈરી રાજા તથા પ્રજા, દેવતા, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારકીના અનેક પ્રકારના વેષોને કર્મવશપણાથકી ધારણુ કરીને આ સંસારરૂપ અખાડામાં આ જીવનાટક કરે છે. તથા મહા આરંભ, માંસ ભક્ષણુ, મદીરાપાન, પરદારાગમન અને દેવદ્રવ્ય ભક્ષણુ વગેરે કરીને જીવ, પાપ સંચય કરી નરકમાં જઈ પડે છે. ત્યાં નરકમાં અંગ છેદન, અગ્નિથી ખળવું, વગેરે મહાદુઃખ થાય છે; તે દુઃખોનું સર્વથા વર્ણન કેવલી પણ કથન કરી શકતા નથી.

કપટને છલ્લેદથી પ્રાણી તિર્યંચ ગતિમાં સિંહ, વાઘ, વરૂ, લેંસ, ઉંટ, હાથી, ઘોડા; ભૂંડ, સર્પ, મધર, કુકડા અને કુતરા વગેરેના શરીર ધારણુ કરે છે, તથા તે ગતિમાં ક્ષુધા, તૃષ્ણા, તાડનતર્જન, વધખંધન, હળવહન ઈત્યાદિક દુઃખ તે જીવોને સદા સહન કરવાં પડે છે. તથા ખાદ્ય-અખાદ્ય, વિવેક શૂન્યતા, મનમાંહી લાજરહિતપણું, મા બેન અને દીકરી સાથે ગમન કરવું, જ્યાં એક સમાનતા નિઃશંકતા વલ્લભ છે. અનાર્થ દેશી મનુષ્યમાં

નિરંતર જીવઘાત, માંસભક્ષણ, ચેરી, પરસ્ત્રી ગમનાદિ અત્યંત કનિષ્ઠ પાપકર્મ મહાદુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર જ્યાં થયા કરે છે. તથા આર્થ દેશમાં પણ અજ્ઞાનતા, દરિદ્રતા, કષ્ટ અને દૌર્ભાગ્યપણું, રોગાદિકથી પીડિતપણું છે, તથા પરાધીનતા તથા માનભંગ, સેવકભાવ પ્રસુખ દુઃખ લોગવવાં પડે છે, તથા ગર્ભનાં દુઃખ લોગવવાં પડે છે, એવો આ સંસાર છે; તથા બાલ અવસ્થામાં મળ મૂત્ર, ધૂળમાં આલોટવું, તથા મૂર્ખતા પ્રસુખ, તથા યુવાનીમાં ધન કમાવવાનું મહાદુઃખ, તથા વૃદ્ધાવસ્થામાં શરીરનું કંપવું, મુખમાંથી લાળ પડવી, નેત્રનું બળહીણપણું, ધાસ, ખાંસી, પ્રસુખ વ્યાધિથી મહાદુઃખોનું ઉત્પન્ન થવું ઇત્યાદિ જ્યાં નિરંતર છે, એવો આ સંસાર છે; ત્યાં એવી કઈ દશા છે કે જીવ સુખ પામે. તથા સમ્યક્દર્શન પામવાથી જે જીવ દેવતા થાય છે; તે પણ શોક, વિષાદ, મત્સર, ભય, અદેખાઈ, કામ પ્રસુખથી પીડિત થવાથી પોતાનું આયુષ્ય દીન મનવાળા થઈને પૂર્ણ કરે છે.

આ સંસારમાં એક વખતની સ્ત્રી મરી બીજે ભવે પોતાની માતા થાય છે, વળી મા મરી સ્ત્રીપણે ઉત્પન્ન થાય છે, બેન મરી સ્ત્રીપણે ઉત્પન્ન થાય છે, પુત્ર મરી પિતા થાય છે. પિતા મરી પુત્રપણે થાય છે, અને શત્રુ મરી ભાઈપણે ઉત્પન્ન થાય છે, એવો આ અસાર સંસાર છે.

આ સંસારમાં કોઈ વખત તું ચંડાળપણે ઉત્પન્ન થયો, કોઈ વખત ક્ષત્રિયપણે ઉત્પન્ન થયો, કોઈ વખત શાક ભાજીમાં ઉત્પન્ન થયો, તો તું ફોગટ “હું કુળવાન છું, આ નીચ હલકી જાતિનો છે, મારું કુળ મોટું છે,” એવો ફોગટ કેમ અહંકાર કરે છે ? ઉચ્ચ નીચનું કારણ પણ કર્મ છે.

કર્મે જીવને વશ કરી લીધો છે. તે કર્મ, મહંત મુનીશ્વર મહારાજને પણ અગીયારમે શુભકાલેથી પાછા નાખી દે છે. હે ચેતન ! તું અવ્યવહારરાશિ નિગોદમાંથી વ્યવહાર રાશિમાં આવ્યો, તોપણ અનંતવાર સૂક્ષ્મ નિગોદમાં ગયો તથા બાદરનિગોદમાં પણ

૨૮

બ્યાન વિચાર.

અનંતકાળ આવ્યો, તેમજ પૃથ્વીકાય, સૂક્ષ્મબાહર અપ્કાય, સૂક્ષ્મ તથા બાહર ઇત્યાદિક ચાર ગતિમાં તું ભટકે છે. સર્વ પુણ્ગળ પરમાણુઓને અનંતીવાર તું દેહાદિપણે પરિણુમાવી ચૂક્યો. લોકાકાશનો એક એવો પ્રદેશ નથી કે જ્યાં તું અનંતીવાર ફર્યા વિના રહ્યો હોય, એમ અનંત પુણ્ગલ પરાવર્તન કાળ તું ભમ્યો, તો પણ હે ચેતન ! તને સંસારનો ભય લાગતો નથી.

આ સંસારમાં કોઈ સુખી થયો નથી. જેણે આ સંસારનો ત્યાગ કર્યો તે સુખીયા થયા. જીઓ ! થાવચ્યાપુત્ર, મહાત્તરદિને ધણી અને વળી જેને બત્રીશ સ્ત્રીઓ હતી, તેણે પણ નેમિનાથ ભગવાનની દેશના સાંભળી સંસાર અસાર બાણી દીક્ષા ગ્રહણ કરી, અને શુદ્ધધ્યાન ધ્યાઈને મુક્તિ પામ્યા. અનાથી મુનિ પહેલાં રાજના પુત્ર હતા, તેમને શરીરે દાહજ્વર ઉત્પન્ન થયો, ઘણા ઉપચાર કર્યા પણ શાંતિ થઈ નહીં, પછી મનમાં વિચાર આવ્યો કે અહો સંસારમાં રોગનું કારણ કર્મ છે. મેં પાછલા ભવમાં જે જે કર્મ કર્યાં છે તે હાલ ઉદયે આવ્યાં છે. એમ વૈરાગ ભાવ લાવી વિચાર કર્યો કે જો આ રોગ ઉપશમે તો હું દીક્ષા લઉં. અનુક્રમે રોગ મઠ્યા બાદ સાધુ થયા. અનાથી મુનિ વિચરતા વિચરતા પૃથ્વીતળમાં રાજગૃહી ઉદ્યાનને પાવન કરવા લાગ્યા. તેમને શ્રેણિકરાજએ દીક્ષા અને સંસારમાં પાડવા સારૂ લલચાવ્યા, પણ જરા માત્ર ડગ્યા નહીં, અને શ્રેણિક રાજને યોધ પમાડ્યો તેવા ધણી સુખી થયા.

એક જીવની સાથે આ જીવે અનંત સગપણુ કર્યા છે. તેના સંબંધી વિશેષ જોવું હોય તો ભુવનભાનુ ચરિત્ર જોવું. તથા યશોધર ચરિત્ર તથા સમરાદિત્ય ચરિત્ર વાંચવું, કે જેથી સંસારની અનિત્યતા ભાસે. ભવ્ય જીવોએ આ સંસારનો ત્યાગ કરી પંચ મહાવ્રત ધારણુ કરી, આત્મ કલ્યાણુ કરવું તેજ સાર છે.

૪ એકેત્વ ભાવના—જીવ એકલોજ ઉત્પન્ન થાય છે, અને

ધ્યાન વિચાર.

૨૯

એકલોજ મરે છે. એકલોજ કર્મ કરે છે. અને તેનું ફળ એકલોજ ભોગવે છે. જીવે અત્યંત મહેનત કરી જે ધન ઉપાર્જન કર્યું છે, તે ધન તો સ્ત્રી, ભાઈ, ઊન, પુત્ર, અને સગાંસબંધી પ્રમુખ ખાઈ જશે, અને ધન પેદા કરવામાં જે પાપકર્મ બાંધ્યા છે, તેનું ફલ તો તેને એકલાનેજ ભોગવવું પડશે, અને નરક તિર્યંચ આદિ ગતમાં જઈ ભોગવવું પડશે, આ કેવું આશ્ચર્ય! તથા આ જીવ આ શરીરના પોષણ સારૂ રાત્રિદિવસ નાના પ્રકારના વિચાર કર્યા કરે છે, ભમે છે, દીનપણું ધારણ કરે છે, પારકી ગુલામગીરી કરે છે. કુલ મર્યાદા ઉલ્લંઘન કરે છે, ધર્મબ્રષ્ટ થાય છે, પોતાના હિતમાં ઠગાય છે, ન્યાયથી દૂર રહે છે, અન્યાયમાં પ્રવર્તે છે, મોહમાયામાં મુગ્ધય છે, પણ આ દેહ કુન્નિમ મિત્ર સરખો પરભવમાં સાથે આવતો નથી. કહ્યું કે છે—સમય સમય જીવ, જીવીઆસાથ સત્તચિત્તેણં, જં પોસિઅં સરીરં, તંપિ તુહ ન ચેવ સાહીણં ॥

સમયે સમયે હે જીવ! જીવવાની આશાએ આસાકતમને કરી જે શરીરનું પોષણ કર્યું છે, તે શરીર પણ મરતી વખતે પરભવમાં તારી સાથે આવતું નથી. વિચાર કરો કે, આ દેહ અંતે પડ્યો રહેશે. સગાંવહાલાં પણ સાથે આવનાર નથી. તે પોતપોતાના સ્વાર્થમાં ચકચૂર છે. ભાઈ, માતા, અને ઊન વગેરે જ્યારે પુદ્ગલમાંથી જીવ પરભવમાં જાય છે, ત્યારે પોતપોતાનો સ્વાર્થ સંભારી રહે છે. પણ કોઈ એમ રડતું નથી કે—હે પુત્ર, હે ભાઈ, હે પિતા, તમે પરભવમાં કઈ ગતિમાં ઉત્પન્ન થયા હશે? તમોએ અહિં કશું આત્મહિત કર્યું નહિ તેથી તમે પરભવમાં સુખ શી રીતે પામશો? આવી રીતે કોઈ રોતું નથી; પણ માતા એમ રૂદન કરે છે કે હાય હાય! પુત્ર જે તું હયાત હોત તો મને રળીને આપત. સ્ત્રી પણ સ્વાર્થને રૂવે છે. એવો સ્વાર્થીઓ સંસાર છે.

એ પૈસા કમાઈને લાવતો હશે તો વાહ વાહ કરશે, પણ

જ્યારે ઘડપણુ આવે છે, ચાલવાની શક્તિ હોતી નથી, ત્યારે વહાલા પુત્રો જેને ઘણા પ્યારથી મોટા કર્યા હોય, તે પણ તે વખતે જુદા જુદા વિચારના થઈ જાય છે.

અહો ! અહો ! આ સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી. ચેતન પરને પોતાનું માની અહંપણાનો અભિમાન કરી કેમ કર્મ ઉપાર્જન કરે છે ? હે ચેતન ! ધર્મ કરવામાં ઉદમવંત થા. અને જાગ ! જાગ ! અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાનો ત્યાગ કર, અને મોહરૂપી ગોદહું દૂર કર. પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કર. તું અનંતજ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ રત્નત્રયીથી પૂર્ણ છે. અજ છે. અમર છે. અરૂપી છે. આ પૌદ્ગલિક વસ્તુ તારી નથી; એમ આત્મહિતાર્થી પુરૂષ ભાવના ભાવે.

હે ચેતન ! તું જન્મ્યો ત્યારે કાંઈ સગાં વહાલાં, ભાઈ, બેન, સ્ત્રી, અને પુત્ર સાથે લઈ આવ્યો નહોતો; તો શું હવે સાથેલઈ જવા ધારે છે ? ફેાગટ તે ઉપર કેમ મોહ કરે છે ? જેમ એક વૃક્ષ ઉપર હજારો પંખીઓ રાત્રીએ આવી લેગા થાય છે અને સવાર થાય ત્યારે સૌ કોઈ જુદી જુદી દિશામાં ઉડી જાય છે. તેમ આ મનુષ્ય ગતિરૂપ વૃક્ષમાં સગાંવહાલાં સંબંધી ઘણા જીવો આવીને રહ્યા છે, પણ જ્યારે આયુષ્ય મર્યાદા આવી રહેશે ત્યારે સર્વ જુદી જુદી ગતિમાં ચાલ્યાં જવાનાં. કોઈ કોઈની સાથે જવાનું નથી. વળી હે ચેતન ! તારો રાગ જે ઉપર અત્યંત હોય છે. ત્યાં દ્રેષ પણ થાય છે. માટે રાગ અને દ્રેષને નિવારી સમભાવ ધારણ કરી, એકત્વભાવના ભાવ, કે જેથી કર્મ કલંક દૂર થાય, અને શાશ્વત સુખ પામે.

૫ અન્યત્વભાવના.

આ સંસારમાં હે ચેતન ! તું કોઈનો નથી, અને કોઈ તારું નથી. માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર, ભાઈ અને બેન પ્રમુખ સગાંવહાલાં સંબંધીયો

ન્યાંસુધી તારાથી તેઓની કાર્યસિદ્ધિ થાય છે, ત્યાંસુધી તેઓના પ્રાણ સમાન તું તેઓને વહાલો છે. પણ કાર્ય (સ્વાર્થ) નહીં થયે છતે વૈરભાવ ધારણ કરશે. આ સ્વાર્થની મધુરી માયા !

સર્વે પૌર્ણલિક વસ્તુ હે ચેતન ! તારાથી ન્યારી છે, આ શરીર પણ ચેતનથી ન્યારું છે, મન, વચન અને કાયાના યોગ પણ ચેતનથી ન્યારા છે, છ લેશ્યાઓ પણ ચેતનથી ન્યારી છે, આઠ કર્મની વર્ગણાઓ પણ ચેતનથી ન્યારી છે, પાંચ ઈન્દ્રિયો પણ ચેતનથી ન્યારી છે, અને ચેતનથી બાકીનાં પાંચ દ્રવ્ય ન્યારાં છે. ચેતનથી ભિન્ન એવા પુણ્ડલ ઉપર મમતા ભાવ રાખવો નહીં. અનેક પ્રકારના ખાનપાન ઉપલોગ લેપન પ્રમુખથી શરીરની પુષ્ટિ ઈચ્છવી તે પણ શેગટ છે. કદાચિત્ આ શરીરને કોઈ લાકડી પ્રમુખથી માર મારે, તો પણ સમતા રાખી સહન કરવું જોઈએ. વળી અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થયે છતે પણ સમતા રાખવી.

જે પુરૂષ અન્યત્વ ભાવના ભાવે છે, તેને શરીર, ધન, પુત્રાદિકના વિયોગથી દુઃખ થતું નથી. પરદેશી રાજાને સૂરિકંતા રાણીએ જેર આપીને મારી નાખ્યો, તેનો અધિકાર રાયપસેણી સૂત્રથી જાણવો. તથા ધ્રુવદત્તની માતા ચુલ્હણીએ પોતાના સ્વાર્થને માટે લાખના મહેલમાં પુત્રને, તથા તેની સ્ત્રીને સુવાડી અગ્નિ સળગાવ્યો, પણ તેનું આયુષ્ય હતું તો સુરંગ વાટે થઈ નીકળી જીવતો રહ્યો. જીવો ! માતાને સ્નેહ પણ એટલો જ છે. વળી શ્રેણિક રાજાએ પોતાના પુત્ર કોણીકને લોહી પડવાળો અંગુઠો મુખમાં રાખ્યો, પડ વગેરે ચુસ્ચું, એટલો સ્નેહ પુત્ર ઉપર હતો, અને કોણીકની માતા ચેલણાને એ પુત્ર જીવતો રાખવાનો વિચાર નહોતો, પણ શ્રેણીકે જોરાવરીથી કોણીકને ઉછેર્યો, તેજ કોણીકે પિતાને કાષ્ટના પાંજરામાં ઘાલ્યો, જીવો ! બારી કાષ્ટથી જોશો તો જણાશે કે જગત્માં કોઈનું કોઈ નથી.

૩૨

ધ્યાન વિચાર.

સંસારમાં કંઈ સાર દેખાતો નથી.

મરૂદેવી માતા, રૂષભદેવ સ્વામીએ દીક્ષા લીધી, તેથી સ્નેહના વશથી મારો રૂષભ શું કરતો હશે, એમ રૂદન કરવા લાગ્યાં. આંખે પડલ આવી ગયાં. જે વારે ભગવંત કેવળજ્ઞાન પામ્યા, તેવારે ભરત વાંદવા ગયા, માતાને પણ સાથે તેડી ગયા. દેવદુંદભિના નાદ વગેરે અત્યંત ઋદ્ધિ સંપદા દેખીને સ્નેહ ત્રુટી ગયો, અને વિચાર્યું કે “હું રૂષભ-રૂષભ કરતી આંધળી થઈ, ને રૂષભ તો આટલી ઋદ્ધિને ભોગવે છે, ને માતાને સંભારતો પણ નથી. અહો કોઈ કોઈનું નથી. કોનો રૂષભ અને કોની માતા ! સહુ સહુના આત્માનું કલ્યાણ કરે છે.” એમ અનન્ય ભાવના ભાવતાં અંતગઢ કેવલી થઈ મોક્ષે ગયાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી ત્રીશ વર્ષ સુધી મહાવીરસ્વામીની સેવામાં રહ્યા. તેમનો મહાવીરસ્વામી ઉપર ઘણો સ્નેહ હતો. જે વારે ભગવાન નિર્વાણ પદ પામ્યા, તે વારે એવી ભાવના થઈ કે “કોના વીર ! મારો આટલો રાગ છતાં પણ તેમણે મને પાસે રાખ્યો નહીં,” એમ બહુ વિલાપ કરવા લાગ્યા. ત્યારે આખરે મનમાં વિચાર આવ્યો કે વીતરાગ એ તો કોઈની સાથે સ્નેહ રાખતા નથી. વીરતો વીરના આત્માનું કલ્યાણ કરી ગયા, અને તું “વીર વીર” પોકારે છે. તેમાં તારું શું વળ્યું. તું તારા આત્માનું કલ્યાણ કાર્ય કર, એમ ભાવના ભાવતાં કેવળજ્ઞાન પામ્યા. એમ અન્યત્વ ભાવના ભાવતાં આત્માનું હિત થાય છે. ઘણા ભવ્ય પ્રાણીઓ અન્યત્વ ભાવના ભાવતા સિદ્ધિ પદને પામ્યા છે.

૬ અશુચિ ભાવના.

જેમ લુણની ખાણમાં જે જે પદાર્થ પડે છે તે તે લુણ થઈ જાય છે. તેમ આ કાયામાં જે જે આહાર પ્રસુખ પડે છે, તે મળ રૂપ થઈ જાય છે. એવી આ કાયા અપવિત્ર છે, તથા રૂઘિર અને શુક એ બન્નેના

મેળાપથી આ કાયા ઉત્પન્ન થાય છે. આ કાયાને પાણીના સો ઘડાથી નવરાવીએ, તેમજ કસ્તુરી પ્રમુખ સુગંધી દ્રવ્યોને કાયાપર ચોપડીએ તો પણ અંદર રહેલો અશુચિનો કોઠો પવિત્ર થતો નથી.

અંદન, કસ્તુરી, અગર, કપુર, પ્રમુખ સુગંધી વસ્તુઓ સાથે પણ આ શરીરનો સંબંધ થાય છે, ત્યારે અન્ય કાળમાં દુર્ગંધરૂપ થઈ જાય છે. તો પછી વિચારો કે, આ કાયાને કોણ યુદ્ધિમાન પવિત્ર માને ? નગરના ઘડનાળાની પેઠે આ કાયામાંથી મળ, મૂત્ર નીકળ્યા કરે છે, કાચના કટકા જેવી આ કાયા ઉપર શી માયા કરવા જેવી છે ? પુરૂષના નવદ્વારમાંથી અને સ્ત્રીના આરદ્વારમાંથી અશુચિ વહ્યા કરે છે. હે ! જીવ ! તું દુર્ગંધિને દૂરથી દેખી મુખ મચકોડે છે, પણ જાણતો નથી કે તારું શરીર પણ દુર્ગંધિથી ભર્યું છે. મહિકુમારીએ આ ભાવનાથી છ મિત્રોને પ્રતિબોધ પમાલ્યો.

ગર્ભાવાસમાં તો આ જીવ અશુચિમાં રાત્રી દિવસ લપટા-ધને રહ્યો. તેનું સ્વરૂપ સંક્ષેપથી કહે છે:—

સ્ત્રીની નાભિની નીચે બે નાડી છે; તે બે નાડી કુલને આકારે છે. તેની નીચે આંખાના માંજરના આકારે માંસની પેશી છે. તે બે વારે સ્ત્રીને ઋતુ કાલ હોય તે વારે તે માંસની માંજર કુટે છે ને માંહેથી રક્ત વહે છે. જીવની ઉત્પત્તિ વિષે બે અધોમુખ કુલને આકારે યોનિ છે. ત્યાં પુરૂષનું વીર્ય પ્રાપ્ત થાય છે, અને બે વારે યોનિ મિશ્રિત હોય તે વારે જીવ ઉપજવા યોગ્ય થાય છે, અને વીર્ય પ્રાપ્ત થયા પછી આર મુહૂર્ત સુધી જીવનું ઉપજવું થાય છે, એક જીવ પણ ઉપજે, બે તથા ત્રણ તથા ઉત્કૃષ્ટ નવ લાખ જીવ ઉપજે. કહ્યું છે કે—

॥ ગાથા ॥

इष्टिये जोणी संभवन्ति, वेहंदियाउ जे जीवा,
उकोसंनवलखा, जायंति एगवेलाए ॥ १ ॥

તે જીવનું જઘન્યથકી આયુષ્ય અંતર્કુહુર્તનું હોય છે, ઉત્કૃષ્ટ કોઠ પૂર્વ વર્ષનું હોય છે, જે જીવ ઉપજે તેના પિતાની સંખ્યા કહે છે. એક હોય, અથવા બે હોય. અથવા નવસે પિતા હોય, સ્ત્રીની જમણી કુખે પુત્ર હોય છે, ડાબી કુખે પુત્રી હોય છે, અને મધ્ય ભાગમાં નપુંસક હોય છે. મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાલ-ગર્ભમાં બાર વર્ષ રહે છે. તિર્યચ ગતિમાં ઉત્કૃષ્ટ આઠ વર્ષ રહે છે.

ગર્ભમાં જીવ પ્રથમ સમયે માતાનું રૂધીર અને પિતાનું વીર્ય એ બેનો આહાર કરે છે. તેવાર પછી તેનું જ શરીર યાદે છે, યાવત ષટ્ પર્યાપ્તિ પૂરી કરે છે એમ કરતાં જ્યારે સાત દિવસ થાય છે ત્યારે પાણીના પરપોટા જેવડો થાય છે, તે વાર પછી આંખાની ગોટી જેવડો થાય છે, તે વાર પછી માંસની પેશી જેવડો થાય છે, એમ અનુક્રમે ચોથે મહીને માતાના અંગનો વધારો થાય છે. પાંચમે માસે પાંચ અંગ થાય છે, છઠે માસે રૂધીરનો સંગ્રહ થાય છે. સાતમે માસે સાતસે નાડી બંધાય છે તથા પાંચસે પેસી બંધાય છે તથા, નવ ધમણી નાડી થાય છે તથા રોમરાજી પ્રગટે છે. રોમે કરી આહાર ગ્રહણ થાય છે અને સમયે સમયે પરિણમે છે. સર્વ શરીરે મળીને સાડીત્રણ કોઠ રોમરાજી હોય છે, આઠમે માસે સર્વ અંગો પાંગ સંપૂર્ણ થાય છે.

ગર્ભમાં રહેલ જીવને લઘુનીતિ. વડીનીતિ, સળેખમ, બળખા પ્રમુખ કાંઈ હોતા નથી, ગર્ભમાં રહ્યો થકો જે આહાર જીવ કરે તે આહાર ઈન્દ્રિયની પુષ્ટિ કરે છે, અને હાડ તથા મેદ પ્રમુખની વૃદ્ધિ કરે છે, ગર્ભમાં માતા આહાર લે તો ગર્ભનો જીવ પણ આહાર લે છે. માતા દુઃખી થાય તો ગર્ભનો જીવ પણ દુઃખી થાય છે, ગર્ભમાંથી જીવ ચલે તો નરક, તિર્યચ, દેવતા, અને મનુષ્ય એ ચાર ગતિમાં ઉપજે છે. માતા સુવે તો પોતે સુવે છે, માતા બળગે તો પોતે બળગે છે, એવી રીતે અશુચિ અપવિત્રથી ભરેલો જીવ, ગર્ભાવાસનું અનંતુ દુઃખ લોગવે છે. મહામળ મૂત્રના ભરેલાં સ્થાનકમાં વસવું પડે છે એવી રીતે નવ માસ

સુધી જીવને ગર્ભાવાસમાં રહેતું પડે છે. પિતાના વીર્યનું બળ ઘણું હોય તો પુરુષવેદે જીવ થાય છે તથા માતાના રૂધીરનું બળ ઘણું હોય અને પિતાના વીર્યનું બળ થોડું હોય છે તો સ્ત્રીવેદે જીવ થાય છે, તથા વીર્ય બળ સમભાગે હોય છે તો નપુસંક વેદ બાંધે છે. તેમાં કોઈ જન્મતી વખતે મસ્તકે કરી આવે છે, કોઈના પહેલાં પગ આવે છે, કોઈ આઠા આવે છે. તે સર્વે પુણ્ય પાપનાં ફળ છે. સર્વજીવો પોતાની પૂર્વની અવસ્થા સંભારે તો દુર્ગંધના કરેજ નહીં. કેમકે ગર્ભાવાસ, નરકની કુલ્લી પાક સરખો છે.

કોઈ જીવ ગર્ભાવાસની અવસ્થા ભૂલી જઈને જીવાનીના મદમાં છાકયોથકો અશુચિની દુર્ગંધના ઘણી કરે છે તે અજ્ઞાની છે. શરીરમાં અદાર પાંસળીયો પરિષ્ક કંડક નામે સંધિની છે. બાર પાંસળીયો કંડક, બે વાસાની છે. ચાર પલની જીભ છે. બે પલના નેત્ર છે. આઠ પલનું હૃદય છે. શરીરમાં એકસો સિત્તોતેર મર્મના સ્થાનક છે. શરીરમાં એક વડીનીતિનું તથા એક લઘુનીતિનું એમ બે સ્નાયુ છે. ત્રણસેં હાડની માળા છે. નવસે નાડી છે. સાતસેં શીરા છે. પાંચસેં માંસની પેશી છે. નવ ધમણની નાડી છે. સાડી ત્રણ કોટી રોમરાજી છે. એકસો ને સાઠ નાડી નાભિથકી ઉંચી ચાલે છે, તે મસ્તકના બંધની છે, તેને રસ હરણી કહે છે. તે મસ્તકે રસ પહોંચાડે છે. એ રસ હરણી નાડીનો જેટલો ઉપઘાત થાય તેટલી રોગની પ્રાપ્તિ બાણુવી, અને આંખ, કાન, નાક, તથા જીભના બળને હણે છે. તેથી રોગ થાય છે, પીડા કરે છે, એ સર્વ ઉર્ધ્વ નાડીના ફળ બાણુવાં. તથા વળી એકસોને સાઠ નાડી નાભિથકી ઉઠી તે નીચે ચાલી થકી પગને તળીએ બંધાણી છે. તે નાડીનો ઉપઘાત થાય તો નેત્રનો, જંધાનો, મસ્તકનો, આધાશીશી, અને યાવત અંધ થાય છે. ત્યાં સુધી પણુ એ એનાં ફલ બાણુવાં, તથા એકસો ને આઠ નાડી નાભિ થકી જે ઉપડી તે તિરછી ચાલી હાથના આંગળાં સુધી પહોંચી છે, તેના ઉપઘાતથકી બે બે પાસાની વેદના, પેટની વેદના, મુખની વેદના, ઇત્યાદિ સર્વ એની

રસ હરણીના ઘાતથી ઉપજે છે. તથા એકસો ને સાઠનાડી, નાભિ થકી શુદ્ધસ્થાનક સુધી પહોંચી છે તેના ઉપઘાતથી પેશાબ રોગ, વડીનીતિ રોગ, તથા કરમીયાની ઉત્પત્તિ થાય છે, તથા હરસ વિકાર વગેરે રોગ થાય છે. તથા પચવીશ નાડી નાભિથકી ઉપજી તે સલેખમને ઉદ્ધરવા વાળી છે. તેના ઉપઘાતથી સલેખમ થાય છે. તથા પચીશ નાડી પિત્તની ધરનારી છે. તથા દશ નાડી વીર્યની ધરનારી છે. ઇત્યાદિક પુરૂષને સાતસેં નાડી હોય છે. તેની રસ હરણી આદિ નાડીઓને ઉપઘાત ન હોય તો શરીરે સદાય સુખ રહે છે, અને તે રસહરણી નાડીને કંઈ ઉપઘાત થયો હોય તો તે પ્રકારનો રોગ થાય છે. સ્ત્રીને છશેંને સીતેર નાડી હોય છે. અને નપુંસકને છશેં ને એંસી નાડી હોય છે. તથા પુરૂષને જે પાંચસે પેસી માંસની કહી છે તે મધ્યેથી (૩૦) ત્રીશ પેસી ઝોષ્ટી સ્ત્રીને હોય છે.

આ શરીર મહા દુર્ગંધનું સ્થાન છે. લોકોની દુર્ગંધા કરવાથી ઘણાં કર્મ લોગવવાં પડે છે. માટે કોઈની દુર્ગંધા કરવી નહીં. વળી ભતિ, રૂપ મદ પણ કરવાથી ચારગતિમાં મહા દુઃખ લોગવવાં પડશે. જે આ શરીર હાલ સુગંધી દેખાય છે તે ક્ષણમાં ખરાબ થઈ જશે. માટે પુદ્ગલ ઉપર રાચવું નહીં અને અભક્ષ્ય ભક્ષણ કરી પાપની રાશિ ઉપાર્જન કરવી નહીં. એ ભવ્યપ્રાણી-યોને યોગ્ય છે.

સાતમી આશ્રવભાવના.

મન યોગ, વચન યોગ અને કાયયોગથી શુભ અશુભ કર્મનું અહુષ્ટ કરવું તે આસ્રવ છે એમ જીનેશ્વર ભગવાન કહે છે. સર્વજીવો વિષે મૈત્રી ભાવના. ગુણાધિકજીવોમાં પ્રમોદભાવના, અવિનીત શિષ્ય આદિ ઉપર માધ્યસ્થ ભાવના અને દુઃખીજીવો ઉપર કારૂણ્ય ભાવના. આ ચારે ભાવનાઓથી જે જીવોના અંતઃકરણ નિત્યવાસિત હોય છે, તે જીવો, જેંતાલીશ પ્રકારનાં પુણ્ય ઉપાર્જન કરે

છે; અને આર્તશ્યાન રૌદ્રશ્યાન, પાંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વ, સોળ પ્રકારના કષાય, નવનેકષાય, પાંચપ્રકારના વિષય, પાંચ પ્રકારનાં અવ્રત અને પચ્ચીશ પ્રકારની પાપ ક્રિયા, તેઓનાથી જે જીવોનાં હૃદય વાસિત હોય છે તે જીવો, ખ્યાસી પ્રકારનું પાપ કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. તથા અરિહંત, સિદ્ધ, સૂરિ, ઉપાધ્યાય, સુસાધુ, સિદ્ધાંત, દ્વાદશાંગ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા, ઈત્યાદિના જે ગુણ કીર્તન, સ્તુતિ કરે છે તે શુભ કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. તથા ગુણવંતની નિંદા કરી, સ્વકપોલ કલ્પિત મતનો ઉપદેશ વગેરે જે આપે છે, તે અશુભ કર્મ ઉપાર્જન કરી અનંત સંસાર રખડે છે.

જે પુરૂષો અભિમાનના છાકમાં ચઢયા છતા માન પૂજાની ખાતર જીનેશ્વર ભગવંતે કહેલા આગમોનો ઉલટો અર્થ કરે છે, અને કુચુકિતયો કરી લોકોને ભરમાવે છે અને જગમાં સાધુ નામ ધરાવે છે, સત્ય શુદ્ધ પરંપર શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજ તથા શ્રીહીરવિજયસૂરિ જેવા મહંત પુરૂષોના વિચારોમાં દોષ કાઢે છે, તે જીવો-મિથ્યાત્વના જોરે ચાર ગતિમાં રખડનારા થાય છે, ઉત્સૂત્ર ભાષણની આલોચણા લેવાતી નથી. માટે હે ભવ્ય પ્રાણીઓ! સ્વચ્છ-દતાના જોરથી અગર પ્રજાના અભિમાનથી કોઈ વખત કુચુકિતથી જૈનાગમનું ખંડન કરશો નહીં, કારણ કે શાસ્ત્રોમાં શ્રીઅભયદેવ સૂરિજી મહારાજએ કહેલું છે કે-

॥ ગાથા ॥

દંસણમદ્દો, મદ્દો દંસણમદ્દો નચ્ચિનિવ્વાણં ॥

સિજ્ઞંતિ ચરણ રહિયા, દંસણરહિયા ન સિજ્ઞંતિ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—ચારિત્રથી બ્રહ્મ થાય છે તેનું તો કોઈ વખત આત્મ-હિત થાય છે, પણ વીતરાગ વચનની જેણે પ્રતીતિ કરી નહીં અને તે થકી ઉભટી દષ્ટિ કરી તે જીવો આત્માનું કલ્યાણ કરી શકતા નથી. મહાબુદ્ધિમંત એવા શ્રીમુનિસુંદર ગુરૂજી મહારાજે ઉપ-દેશ રતનાકર નામનો શ્રંથ ખનાવેલો છે, તેમાં લખ્યું છે કે—

॥ ગાથા ॥

ઘનાણં વિહિજોગો, વિહિપસ્ક આરાહગા સયા ઘના, ॥

વિહિબહુ માણી ઘના, વિહિપસ્ક અદુસગા સયા ઘના ॥૧॥

ભાવાર્થ—જેને નિકટ મોક્ષ છે, તેવા પુરૂષોને વિધિ યોગ હોય છે. તેવા પુરૂષોને ધન્ય છે. વળી ભગવંતે કહેલી જે વિધિ, ક્રિયા, આચાર, વર્તના, તેને આચરવાવાળા પુરૂષોને ધન્ય છે. વળી જે પોતાનાથી વિધિમાર્ગ થતો ન હોય તોપણ વિધિ-માર્ગનું અહુમાન કરે છે, પ્રશંસે છે, સત્યમાને છે, તેઓને પણ ધન્ય વાદ ઘટે છે. વળી જે વિધિ પક્ષને દૂષણ આપતા નથી અર્થાત્ તેને ખોટો કહેતા નથી, તેવા પુરૂષોને ધન્ય છે. કહ્યું છે કે—

॥ ગાથા ॥

આસન્ન સિદ્ધિઆણં, વિહિબહુમાણો હવંતિકેસિપિ. ॥

વિહિચાત્રો અવિહમત્તિ, અમન્વદૂરમન્વજીવાણાં ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—જે આસન્નભવી પુરૂષો છે, તેવા કેટલાકને વિધિ માર્ગનું અહુમાન હોય છે. શુરૂગમથી જે ચાલી આવેલી ક્રિયા અનુષ્ઠાન—સૂત્ર, નિર્યુકિત, ચુર્ણી, ભાષ્ય, વૃત્તિચક્રી તથા પરંપરાદિથી વિપરીતપણું અભવ્ય જીવેને તથા દૂરભવ્ય પ્રાણીઓને હોય છે, એટલે અભવી તથા દૂરભવી તેને વિધિ માર્ગનો ખપ હોતો નથી અને તે વિધિનો ત્યાગ કરી ચાલે છે. માટે હે ચેતન! તું ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરીશ નહીં. કારણ કે તેથી મહારૌરવ દુઃખ લોગવીશ, અપેક્ષાએ જ્ઞાન અને ક્રિયાને સમજ! તથા વળી જે જીવ માંસ ભક્ષણ કરે છે, સુરાપાન કરે છે, જીવહાત કરે છે, ચોરી, જુગાર, પરદારાગમનાદિ કરે છે, બાવીશ અભક્ષ્ય, બત્રીશ અનંતકાયનું ભક્ષણ કરે છે, જુગાર રમે છે, પાપથી લક્ષ્મીનો સંચય કરે છે, તે જીવ, અશુભકર્મ ઉપાર્જન કરે છે. કલેશ કરવાથી, અને પરની નિંદાકરવાથી. જીવ અશુભ કર્મ ઉપાર્જન કરે છે.—ઉપદેશમાલામાં કહ્યું છે કે—

પરદોસે જયંતો ન લહહ, અર્થ્યં જસં ન પાવહ ॥

સુચર્યં વિ કુણ્ણ સત્તું, બંધહ કમ્મં મહાઘોરં ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—એતન પારકાના દૂષણો કાઢતો છતો અર્થ કાંઈ પામતો નથી અને પારકાના અપવાદ દૂષણો ઓલતો છતો યશકીર્તિ પામી શકતો નથી, અને નિંદા કર્યાથી સન્નજન, મિત્રને પણ નિંદક પુરૂષ પોતાનો શત્રુ કરે છે, અને પરદોષ ઓલતો છતો મહાઘોરકર્મ બાંધે છે. વળી અદેખાઈ, દ્રેષ વિના સંસારની કારણીભૂત એવી પારકાના દૂષણની કથા થતી નથી. એ માટે નિંદકપણું વર્જવું. મનુષ્ય ધારે છે કે, પારકાના દૂષણ કાઢીશ એટલે મારી મોટાઈ થશે પણ તે જાણતો નથી કે કોયલા ચાવે લાલ મુખ કદી થાયજ નહિ. ઉલટું કાળું મુખ થાય, તેમ પારકી નિંદાથી પોતાની મહત્વતા ઓછી થાય છે, અને પરલવમાં દારૂણ દુઃખ લોગવવું પડે છે. માટે આત્મહિતાથી જીવે પરનાં દૂષણ કદિ ઉચ્ચારવાં નહિ. વળી જીવે માયા પણ કરવી નહિ. કપટથી હજારો વર્ષ સુધી ચારિત્ર પાલ્યું હોય છે, તો પણ નિષ્ફળ થાય છે. માસ માસને અંતે પારણું કરે, અને લુખ્યું અન્ન વહોરે, પણ જો મનમાં કપટ છે તો તેથી અનંત વખત જન્મ મરણ થશે.—ભૂમિ શયન કરવું, કેશલયન કરવું તે પણ સુકર છે, પણ માયાનો ત્યાગ કરવો દુષ્કર છે. શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ કહ્યું છે કે:—

નગ્ન માસ ઉપવાસીયા, સુણો સંતાજી,

શીથલીએ કૃશ અન્ન, ગુણવંતાજી;

ગર્ભ અનંતા પામશે, સુણો સંતાજી,

જો છે માયા મન્ન, ગુણવંતાજી !

ઈત્યાદિ વચનથી સમજીને માયાનો ત્યાગ કરવો એજ હિતકારક છે. અદાર પાપ સ્થાનક સેવવાથી અશુભ કર્મનો બંધ થાય છે. માટે

હે ચેતન ! આશ્રવ દ્વાર સેવીશ નહિ. મનુષ્ય જન્મ પામી સંવર કરણી કર ! તેથી મોક્ષ સુખ પામી શકાય છે.

૮ આઠમી સંવર ભાવના.

આશ્રવનો નિરોધ (રોકવું) તેને સંવર કહે છે. સંવરના બે પ્રકાર છે. એક દેશ સંવર, અને બીજો સર્વ સંવર, તે અયોગી કેવલીમાં હોય છે, અને દેશ સંવર એક બે ઇત્યાદિ ભેદ છે તે આશ્રવનો ત્યાગ કરનારમાં હોય છે, વળી સંવરના બીજા બે પ્રકાર છે. એક દ્રવ્ય સંવર અને બીજો ભાવ સંવર. તેમાં જે કર્મ પુણ્યલ આશ્રવને જીવ ગ્રહણ કરે છે, તેઓને દેશથી અગર સર્વથી આવતા રોકવા તેને દ્રવ્યસંવર કહે છે, અને સંસારકારણીભૂતક્રિયાનો ત્યાગ કરવા જે આત્માના અધ્યવસાય ઉપજે છે તે ભાવ સંવર છે.

આત્માથી પુરૂષ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, અને યોગ પ્રમુખનો ત્યાગ કરે છે અને આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન તજી ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાન ધ્યાવે છે. ક્રોધ ને ક્ષમાથી જીતે છે. માનને મૃદુતાથી જીતે છે. માયાને સરલપણાથી જીતે છે અને લોભને સંતોષથી જીતે છે, પાંચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયોને જીતે છે, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિએ ગુપ્ત રહે છે, બાવીશ પરિસહને જીતે છે. દશપ્રકારના યતિધર્મમાં લીન રહે છે. ષડ્દ્રવ્યના ગુણપર્યાયનું સ્વરૂપ વિચારે છે, આત્મ ઉપયોગમાં વર્તે છે, એવાને મોક્ષની લક્ષ્મી અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

૯ નવમી નિર્જરા ભાવના.

સંસારની કારણીભૂત જે કર્મની સંતતિ તેનો અતિશયથી જે નાશ કરે તેને નિર્જરા કહે છે. નિર્જરા બે પ્રકારની છે, એક સકામ નિર્જરા અને બીજી અકામ નિર્જરા; તેમાંથી સકામ નિર્જરા તો સમકિત-ધારી સાધુ શ્રાવકને હોય છે. બાકીના યોગી સન્યાસી કૂકીર વગેરેને અકામ નિર્જરા હોય છે. અમારા કર્મની નિર્જરા થાય અને અમને મોક્ષ મળે એવા આશયથી જે પુરૂષો તપ પ્રમુખ કરે છે, તે

સકામ નિર્જરા કરે છે. અને એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, આદિ જીવેને વિશેષ જ્ઞાન તો નથી, પરંતુ વધ, અંધન, છેદન, તાડના અને તર્જના આદિ કષ્ટ ભોગવવાથી તેઓને કર્મની નિર્જરા થાય છે, તે અકામ નિર્જરા છે. નિર્જરાના ખાર લેદ છે. છ બાહ્ય અને છ આભ્યંતર, તેની ગાથા:—

અણસણ મુણોઞ્ચરિયા, વિત્તિસંલેવણં રસચ્ચાઓ ॥

કાયાકિલેસોસંલીણયાય, વજ્જો તવો હોઈ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—અનસન, ઉણોદરી, વૃત્તિસંલેપ, રસત્યાગ, કાય-કલેશ, સંલીનતા એ છ બાહ્ય તપ છે.

એ છ બાહ્ય નિર્જરાના લેદ છે. તથા આભ્યંતરનિર્જરાના છ લેદ કહે છે તેની ગાથા.—

પાયચ્છિત્તં વિણ્ણઓ, વેયાવચ્ચં તહેવ સજ્ઞાઓ. ॥

જ્ઞાણં ઉસ્સમ્મોવિઞ્ણ, અમ્મિંતરઓ તવો હોઈ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, કાયેત્સર્ગ, એ છ આભ્યંતર તપ લેદ છે.

ઈત્યાદિની આરાધના કરવાથી કર્મકલંક દૂર થાય છે. માટે હે ભવ્યજીવો! ત્રત પરચખાણુનો આદર કરો. બાલ તપસ્વી ગ્લાની જ્ઞાનીનું વૈયાવચ્ચ કરો. જીણોદ્ધાર કરો. શત્રુજ્યાદિ તીર્થની યાત્રા, ચૈત્ય, ભક્તિ, તથા ઉભય કાળ આવશ્યક કરણી કરો, કર્મસૂડન, કનકાવલી, સિંહ નિકીડિત, વર્ષી પ્રમુખ તપ કરો. પોસહ, સામાયિક પ્રમુખ કરણી કરો. ગુરુ ઉપદેશ વિનય પૂર્વક સાંભળો, તથા જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરો. બીજા ભવ્યજીવેને જ્ઞાન ભણાવી સમ્યક્ત્વ દાન આપો કે જેથી મહાનિર્જરા થાય. દ્રઢપ્રહારી તથા મેતાર્ય મુનિ, ઢંઢણુ-કુમાર તથા સુકોશલ મુનિ વગેરેએ નિર્જરાથી કઠીણુ કર્મ ખપાવ્યાં છે. ગજસુકુમાર, મુનીશ્વરને ધન્ય છે કે જેને સોમીલ પ્રાહ્મણુ માથાની ખોપરીમાં અંગારા ભરી મહાદ્વ:ખ દીધે છતે પણ જરા માત્ર ક્રોધ કર્યો નહીં, અને કઠીણુ કર્મ ખપાવ્યાં. વળી ચૈદ હજાર મુનિમાં ઉત્કૃષ્ટ અને જેની વીરભગવંતે પ્રશંસા કરી

એવા ધના મુનિને ધન્ય છે. હે જીવ ! તું પણ એવું તપ કર્યારે આદરીશ. નિર્જરાથી જીવ, મોક્ષ સુખ પામે છે.

૧૦ દશમી લોકસ્વભાવભાવના.

પૃથ્વી, ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા, પર્વત, નરક, સ્વર્ગ અને લોકાકાશ મળી એક લોક કહેવાય છે. લોકનો આકાર જૈનાગમમાં આ પ્રમાણે બતાવ્યો છે. જેમ કોઈ પુરૂષ જામો પહેરીને પોતાની કમરમાં બન્ને હાથ લગાડી પગ પસારી ઉભો રહે તેના આકારે લોક છે. તે લોક, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશસ્તિકાય, પુદ્ગલ અને જીવ એ છ દ્રવ્યથી વ્યાપી રહ્યો છે. તથા ઉત્પત્તિ, વ્યય અને ધ્રોવ્ય એ ત્રણે સ્વરૂપસંયુક્ત છે, અનાદિ અનંત છે. કોઈનો બનાવેલ નથી. કેટલાક જીવો જગત્ કર્તા ઈશ્વરને માને છે, તથા જીવોને પણ ઈશ્વર બનાવે છે. તે તેમનું માનવું શશ્ચશૃંગવત્ ખોટું છે. એ લોકના ત્રણ ભેદ છે. ૧ ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક, અને તીર્છાલોક. પુરૂષાકારે જે લોક છે, તેની નાભિની નીચી જગ્યા તેને અધોલોક કહે છે. તે અધોલોક સાત રાજથી કાંઈક ઝાઝેરો છે. તથા સાતરાજ માઠેરો નાભિથકી ઉપરનો ભાગ છે. તેને ઉર્ધ્વલોક કહે છે. તથા જે નાભિની જગ્યાનો ભાગ છે. તેને તીર્છાલોક કહે છે, હવે તે ત્રણ લોકનું કિંચિત્ સ્વરૂપ દેખાડીએ છીએ. અધોલોકને વિષે સાત પૃથ્વી છે, પહેલી પૃથ્વી રત્નપ્રભા નામે છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો એક લાખને એંશી હજાર પિંડ છે. તે મેરૂ પર્વતની સમભૂતલા પૃથ્વીના ભાગથકી ગણવો, હવે એક લાખ અને એંશી હજાર પૃથ્વીના પિંડમાંથી એક હજાર યોજન નીચે મૂકીએ અને એક હજાર યોજન ઉપર મૂકીએ—બાકી મધ્યમાં એક લાખને અઠોતેર હજાર પૃથ્વીનો પિંડ રહ્યો, તેમાં તેના તેર ભાગ કરીએ. તેમાં તેર નરકના પાથડા છે. તેના વચલા આંતરા બાર રહ્યા તે મધ્યે દશઆંતરામાં ભુવનપતિના, દશનિકાયના દશ દેવતાઓ છે, અને એ આંતરાં ખાલી છે. હવે હજાર યોજન જે પૃથ્વી ઉપર રહી તે મધ્યે સો યોજન ઉપર મૂકીએ અને સો યોજન નીચે

મુકીએ અને મધ્યે આઠસેં યોજનમધ્યે આઠ વ્યંતર નિકાયના દેવો રહે છે. તથા ઉપરના સો યોજન રહ્યા તેમાં દશ યોજન નીચે મુકીએ અને દશ યોજન ઉપર મુકીએ, બાકીના મધ્યના એંશી યોજનમાં આઠજાતિના વાનવ્યંતર દેવો રહે છે. ભુવનપતિ તથા વ્યંતરજાતિના દેવોને રહેવાને રત્નમય આવાસ છે. પહેલી નરકના તેર પાથડા છે તેના સર્વ મળીને ૩૦ ત્રીશ લાખ નરકાવાસ છે, તે નરક પૃથ્વી નીચે એક રાજ બાલી છે, ત્યારબાદ બીજી નરક પૃથ્વી આવે છે, બીજી નરકમાં અગીયાર પાથડા છે, ત્યાંથી એક રાજ ગએ છતે ત્રીજી પૃથ્વી વાલુકાપ્રભા નામે આવે છે, તેમાં નવ પાથડા છે. ત્યાંથી એક રાજલોક ગએ છતે ચોથી પૃથ્વી પંકપ્રભા નામે આવે છે. તે મધ્યે સાત પાથડા છે. ત્યાંથી એક રાજ ગએ છતે પાંચમી ધૂમ્રપ્રભા નામે આવે છે તે મધ્યે પાંચ પાથડા છે. ત્યાંથી એક રાજ ગએ છતે છઠ્ઠી પૃથ્વી તમઃપ્રભા નામે આવે છે ત્યાં ત્રણ પાથડા છે. ત્યાં થકી એકરાજ ઝાઝેરી સાતમી તમસ્તમઃપ્રભા નામે પૃથ્વી આવે છે ત્યાં અત્યંત અંધકાર છે, તે સાતમી પૃથ્વીના નારકી-ઓને ઘણી વેદના છે, ત્યાંથી એક રાજ ગએ છતે અલોક આવે છે. હવે સાતે પૃથ્વીનું પહોળાપણું કહે છે:-પહેલી પૃથ્વી એક રાજ લાંબી પહોળી છે, બીજી પૃથ્વી ઘેરાજ લાંબી પહોળી છે, ત્રીજી પૃથ્વી ત્રણ રાજ લાંબી પહોળી છે. ચોથી પૃથ્વી ચાર રાજ લાંબી પહોળી છે. પાંચમી પૃથ્વી પાંચ રાજ લાંબી પહોળી છે. છઠ્ઠી પૃથ્વી છ રાજ લાંબી પહોળી છે, સાતમી પૃથ્વી સાત રાજ લાંબી પહોળી છે. પહેલી નરકના કરતાં બીજી નરકમાં અનંતગણી વેદના છે, એમ ઉત્તરોત્તર સાતમી નરકમાં અનંત ગુણી વેદના વધારે જાણુવી. એનેા ઘણો વિસ્તાર પત્રવણા અને જીવાભિગમમાં છે.

હવે તીર્થલોકનું સ્વરૂપ કહે છે. પ્રથમ જંબુદ્વીપ એક લાખ યોજનનો લાંબો પહોળો છે અને તેને સર્વ દ્વીપ સમુદ્ર વીંટી રહ્યો

૪૪

ધ્યાન વિચાર.

છે. તેના મધ્યભાગમાં મેરૂ પર્વત છે. તે એક લાખ યોજન ઉંચો છે, દશહજાર યોજન લાંબો પહોળો છે, તેની પૂર્વ પશ્ચિમ દિશાએ મહા વિદેહક્ષેત્રની શોળ શોળ વિજયો છે, બન્ને મળી બત્રીશ વિજયો છે, તથા હિમવંત અને મહાહિમવંત આદિ છ ક્ષેત્ર ભુગલીઆ જીવોના છે, તથા એક ભરતક્ષેત્ર અને ઐરાવત એ બે કર્મભૂમિનાં ક્ષેત્ર જંબુદ્વીપમાં છે, તે ઉત્તર દક્ષિણે છે. તથા છપ્પત્ર અંતરદ્વીપ છે, તથા જંબુદ્વીપને જગતિનો કોટ છે. તેને ચાર દરવાજા છે, તથા ઉત્તરકુરૂને વિષે સુદર્શન નામા જંબુવૃક્ષ છે, જંબુદ્વીપને ફરતો લવણ સમુદ્ર બાણવો, લવણ સમુદ્ર બે લાખ યોજનનો છે. તે મધ્યે પાતાળ કલશા છે, તે મધ્યેથી જ્યારે પાણી ઉભરાય છે ત્યારે ભરતીઓ થાય છે. તેનું પાણી ખાડું છે, તેને પણ ફરતી જગતિ આવી છે. તેની વરધી ૧૬ સોળ લાખ યોજન માંહી છે. તેને ફરતો ધાતકીખંડ છે, તેને વિષે જંબુદ્વીપ કરતાં બમણા ક્ષેત્ર બાણવા. તથા મેરૂ પર્વત પણ બે બાણવા. એ બે મેરૂ પર્વત ૮૪ ચોરારી હજાર યોજન ઉંચા છે. તથા બે ઇક્વાકુ પર્વત છે. તથા ધાવડીનું વૃક્ષ છે, તેને ફરતી જગતિ છે. તે દ્વીપ ચાર લાખ યોજન પહોળો છે, તેની પરિધિ એકતાળીસ લાખ યોજન ઝાઝેરી છે. તેને ફરતો કાળોદધિ નામે સમુદ્ર છે. તે આઠ લાખ યોજનનો પહોળો છે. તેની ફરતી પરિધિ એકાણું લાખ યોજન ઝાઝેરી છે. તેને ફરતો પુષ્પહરવર નામે દ્વીપ છે, તેના મધ્યભાગનેવિષે માનુષ્યોત્તર પર્વત વલયાકારે પડયો છે. તેની અંદરમાં અડધો જે દ્વીપ તે મધ્યે સર્વ ધાતકી ખંડની પેઠે સમજી લેવું, પરંતુ તેનાં ક્ષેત્ર ધાતકી ખંડ કરતાં બમણું મોટાં છે. એ અઠીદ્વીપમાં મનુષ્યની વસતિ છે, તથા અઠીદ્વીપમાંજ મનુષ્યનું જન્મ અને મરણ થાય છે. અઠીદ્વીપ બહાર મનુષ્યનું જન્મ મરણ થતું નથી. અઠીદ્વીપને વિષે તિર્થંકર,

ધ્માન વિચાર.

૪૫

કેવળી, ગણધર, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ ઇત્યાદિ ધર્મ પ્રરૂપનાર હોય છે.

અઢીદ્વીપની બહાર દેવતા તથા તિર્થંચનો રહેવાસ છે, અઢી દ્વીપની બહાર અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર છે. છેલ્લો સ્વયંભૂરમણુ નામે દ્વીપ છે. તેવા રાજના વિખંમે (એક રાજનો ચોથો ભાગ) પહોળો છે. તે થકી સ્વયંભૂરમણુ નામા સમુદ્ર પહોળો છે. એટલે અડધો રાજલોક ઝાઝેરો પહોળો છે. અઢીદ્વીપની બહાર જે ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ નક્ષત્ર અને તારા છે, તે સ્થર છે. જ્યાં સૂર્ય છે, ત્યાં સદા દિવસ હોય છે, અને જ્યાં ચંદ્ર હોય છે. ત્યાં સદા રાત્રી હોય છે. ચંદ્ર તથા સૂર્યનું નું આંતરૂ પચાશ હજાર યોજનનું છે. હવે ઉર્ધ્વલોકનું સ્વરૂપ કહે છે.—

પહેલો દેવલોક સુધર્મ નામનો છે, ત્યાં બત્રીશ લાખ વિમાન છે, સર્વ રત્નમય છે, તે થકી ઉત્તર દિશાએ બરાબર ઇશાન દેવલોક છે તેને વિષે અઠ્ઠાવીશ લાખ વિમાન છે, તેના ઈંદ્રનું નામ દેવલોકને નામે સમજી લેવું, તે બે દેવલોક લગડીને આકારે છે, તેના ઉપર સનત કુમારદેવલોક દક્ષિણ દિશાએ છે તેમાં બાર લાખ વિમાન છે; તે થકી ઉત્તર દિશાનેવિષે મહેંદ્રનામા દેવલોક છે તેને વિષે આઠ લાખ વિમાન છે, તેના ઉપર પાંચમો બ્રહ્મા દેવલોક છે, તેના વિષે ચાર લાખ વિમાન છે, તથા કૃષ્ણરાજ ત્યાં છે, તથા નવ લોકાંતિક દેવનાં નવ વિમાન છે. તે તીર્થંકરની દીક્ષા સમયે પ્રભુને સૂચના આપવા આવે છે તે દેવોને રહેવાનું ત્યાં છે, તે દેવલોક પાંચ રાજ લાંબો પહોળો છે, તેના ઉપર છઠ્ઠો લાંતક નામા દેવલોક છે, તેને વિષે પચાસ હજાર વિમાન છે, તેના ઉપર સાતમો મહાશુક નામા દેવલોક છે, તેને વિષે ચાલીશ હજાર વિમાન છે. તેના ઉપર આઠમો સહસ્રારનામા દેવલોક છે, તેને વિષે છ હજાર વિમાન છે, તેના ઉપર નવમો આનત નામા દેવલોક છે, તે થકી ઉત્તર દિશિ

૪૬

ધ્યાન વિચાર.

દશમો પ્રાણુત નામા દેવલોક છે, તે બે દેવલોકનાં મળીને ચારસે વિમાન છે, તે બે દેવલોકને વિષે પ્રાણુત નામા એક ઈંદ્ર છે. તે ઉપર આરણુનામા દેવલોક દક્ષિણ દિશામાં છે. તે થકી ઉત્તર દિશાને વિષે અચ્યુત નામા આરમો દેવલોક છે, તે બે દેવલોકના મળીને ત્રણસો વિમાન છે. તે બે દેવલોકનો અચ્યુત નામનો એક ઈંદ્ર છે. એ બાર દેવલોકના કલ્પ દેવતા છે. તે ઉપરના દેવોને કલ્પાતીત કહે છે. બાર દેવલોક ઉપર નવ ઐવેચક છે, તે નવ ઐવેચકના ત્રણસોને અઠાર વિમાન છે, તે ઉપર પાંચ અનુત્તર વિમાન છે. તેનાં નામ—

૧-વિજય ૨-વિજયંત ૩-જયંત ૪-અપરાણુત ૫-સર્વાર્થ સિદ્ધ. તે મધ્યે વિજયાદિક ચાર વિમાન ચાર દિશાને વિષે છે, અને પાંચમું સર્વાર્થ સિદ્ધ નામા વિમાન લાખ યોજન લાંબું પહોળું મધ્ય ભાગમાં છે. તે વિમાનની ધ્વજથકી બાર યોજન ઉપર સિદ્ધ શિલા છે. તે મધ્યમાં આઠ યોજન જાડી છે. છેડે માંખીની પાંખ જેવી પાતળી છે. અને પીસ્તાલીશ લાખ યોજનની લાંબી પહોળી છે. તે શિદ્ધશિલા ઉપર એક યોજનના ત્રેવીશ ભાગ મૂકીને ઉપર ચોવીશમા ભાગમાં સિદ્ધ, પરમાત્માઓ, અજર, અમર, અવિનાશી, અનંત જ્ઞાનમય, અનંત દર્શનમય, અનંત ચારિત્રમય, એવા અનંત ગુણધારી ભગવંતો છે, તેઓ એક સમયમાં ચૌદ રાજલોકમાં રહેલા દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયને જાણી રહ્યા છે.

પહેલા તથા બીજા દેવલોકના દેવતા મનુષ્ય, તિર્યંચ, પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિમાં ઉપજે, તથા આઠમા દેવલોકના દેવો મનુષ્ય તિર્યંચમાં ઉપજે છે અને તિર્યંચ જીવો છે તે આઠમા દેવલોક સુધી જાય છે, હવે તે ચૌદ રાજલોક ઉંચપણે છે. તે મધ્યે એક રાજલોક લાંબા પહોળાપણે ચઉદ રાજ સુધી જે નાડી છે તેને ત્રસ નાડી કહે છે. એ ત્રસ નાડીને વિષે ત્રસ જીવ છે, બાકી સર્વ લોકને વિષે પાંચ થાવર ભરેલ છે.

૪૮

ધ્યાન વિચાર-

તવ્ય પામ્યા છતાં પણ વીતરાગ આજ્ઞાપ્રમાણે હિત અને અહિતનું
બાણનું નિશ્ચયેકરીને દુર્લભ છે.

॥ ગાથા ॥

સદ્ગુણસવણં તંમિ, સવણે ધારણં તહા, ।

ધારણે સદ્દહાણંચ, સદ્દહાણેવિ સંજમો ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ—તેમાં પણ સદ્ધર્મ જે વીતરાગ પ્રરૂપિત, તેનું
શ્રવણ તે દુર્લભ છે અને શ્રવણ ધારી રાખ્યાં છતાં પણ સદ્દહણા થવી
અત્યંત દુર્લભ છે, અને તેમ છતાં પણ સંયમની પ્રાપ્તિ થવી
અતિ ઘણી કઠીણ છે, યોધિબીજને રોપનારી, કર્મક્ષય કરનારી એવી
અરિહંત ભગવાનની વાણીનો લાભ થવો અત્યંત દુર્લભ છે, જે આ
જીવે એકવાર પણ સમ્યક્ત્વરૂપયોધિનું પાલન કર્યું હોત તો
આટલા ભવ સુધી સંસારમાં રખડવું ન પડત. જે પુરૂષો અતીત
કાળમાં સિદ્ધ થયા, વર્તમાન કાળમાં સિદ્ધ થાય છે, અને ભવિષ્ય
કાળમાં મોક્ષ જશે, તે સર્વયોધિબીજનું ક્ષણ છે, તે કારણથી ભવ્ય
જીવોએ યોધિબીજની પ્રાપ્તિ થવામાં યત્ન કરવો જોઈએ. શ્રી મુનિ-
સુંદરજી મહારાજજીએ ઉપદેશરત્નાકર ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે—

॥ ગાથા. ॥

સંસારસાગરમિણં, પરિભમંતેહિ સવ્વજીવેહિં ॥

ગહિઆણિ અ મુક્કાણિઅ, અણંતસોદવ્વલિંગાઈં ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—આ સંસારરૂપ સાગરનેવિષે ભમતા એવા સર્વ
જીવોએ અનંતીવાર દ્રવ્યલિંગ ગ્રહણ કર્યાં અને મૂક્યાં પણ મુક્તિ
થઈ નહીં; કારણ કે સમ્યક્ત્વ વિના દ્રવ્યલિંગ એકલું કશું કંઈ કરી
શકતું નથી. જેથી કહ્યું છે કે દર્શનથકી બ્રહ્મ થયો તે બ્રહ્મ થયોજ.

ધ્યાન વિચાર.

૪૯

જાણવો અને દર્શન થકી બ્રહ્મ થયેલાને નિર્વાણપદ નથી, ચારિત્ર રહિત નિર્વાણ પદ પામે છે. દર્શન એટલે શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ગુરૂ અને શુદ્ધ ધર્મ, એની જેને પછી શ્રદ્ધા છે તે સમ્યગ્દર્શની કહેવાય છે. વીતરાગ ભગવંતે ષડ્ દ્રવ્ય ભાખ્યાં છે, તેની સાતનયે તથા સ્મૃત-ભંગીએ કરી જે સદ્દહણા તે રૂપ જે દર્શન તે થકી રહિત મનુષ્યો મોક્ષ પામતા નથી, મિથ્યાત્વથી હે ચેતન ! તું ચાર ગતિમાં રખડે છે, માટે તું જિનેશ્વર પ્રરૂપિત ભાવની સદ્દહણા રાખ. કેટલાક જીવો ધર્મ સમજ્યા એવું નામ ધરાવીને નિરપેક્ષભાવે દેવી અને જક્ષવગે-રેની માનતા માને છે, તેને પૂજે છે, કોલેરા વગેરે રોગો થાય છે ત્યારે જાણે છે કે એ તો માતાનો કોપ થયો, માટે હવન-હોમ કરો, પણ જાણતા નથી કે માતાને કોપ કરવાનું શું કારણ ? શું તમોએ તેને ગાળો દીધી હતી ? અગર તેનું કાંઈ બગાડ્યું હતું ? વળી જે પુરૂષો હવન હોમ કરતા કરતાં મરી જાય છે, તેના ઉપર શું માતાનો કોપ થાય છે ? વાહરે વાહ ! વળી કહેવાનું કે કોઈ માણસ માતા મેલડી અને જોગીણીની ઉપાસના કરતો હોય તેને તો કોલેરા વગેરે રોગો ન થવા જોઈએ પણ થતા દેખવામાં આવે છે, માટે મરણ આગળ કોઈનું જોર ચાલતું નથી. અરે ભાઈ ! તે માતા જોગીણી વગેરેને પણ મરણ છે, તેને પણ આયુષ્ય પુરૂં થાય છે ત્યારે મરવું પડે છે. માટે હે ભવ્ય જીવો !! તમો કૂંદમાં કૂસાઈને દેવ ગુરૂની શ્રદ્ધા નહીં રાખશો તો અનંતકાળ સંસારમાં રખડશો. તમારે એક દિવસ તો મરવું જ છે, તે શું નથી જાણતા ? માટે તેનો ભય રાખ્યો શા કામમાં આવવાનો છે; વળી જે માતા, મેલડી અને જોગીણીના હવન-હોમને માનતા નથી અને તેના કરનારને અટકાવે છે, તેમની નિંદા કરે છે, તેને કેમ માતા રોગ ઉત્પન્ન કરતી નથી ? હે ભવ્ય જીવો ! જ્યાં સુધી આયુષ્યની મર્યાદા છે, ત્યાં સુધી કોઈનાથી કંઈ થવાનું નથી, જીવો યશોધરનું ચરિત્ર. તેણે લોટનો કુકડો ખનાવેલો હતો તેના લક્ષણથી કેટલા ભવ રખડવા પડ્યા છે. તે જરા વાંચી

વિચારજો, તેને કેવાં કેવાં દુઃખ પડ્યાં છે, અને કેવા કેવા ખરાબ અવતાર આબ્યા છે તે વાંચવાથી માલુમ પડશે. જે વીતરાગ ભગવં- તથી નથી અન્યું તે ખીજાથી કેમ ખની શકે ? તે જરા વિચારો, સારાંશ કે શંકા, કંખાને જીન વચનમાં કરવી નહીં.

સન્વાઈં જિણેસરમાસિંઆઈં, વયણાઈં નન્નહાહુંતિ;

ઈઅબુદ્ધિજસ્સમણે, સમ્મત્તંનિચ્છલંતસ્સ ॥ ૧ ॥

જીનેશ્વરે કહેલાં સર્વ વચનો સત્ય છે, અન્યથા નથી. એવી જેના મનમાં નિશ્ચલ બુદ્ધિ છે તેનું નિશ્ચલ સમકિત જાણવું. ઘણું શું કહેવું ! હે ભવ્ય જીવો ! આ પંચમ કાલમાં કુચુરુઓ ધર્મ એવું નામ ધરાવી ખીચારા જીવોને ઠગે છે અને ચારગતિમાં રખડાવે છે, વળી વીરશાસનમાં પણ નિન્હવમતિયા વગેરે પણ ભગવાનના વચનથી વિપરીત પ્રરૂપણા કરનારા જાણવા, અને તેમની સંગ- તિથી યોધિખીજનો નાશ થાય છે અને કદાચિત્ સમકિત પ્રાપ્ત થયું હોય તો પણ તેનો નાશ થાય છે. માટે હે ભવ્યજીવો ! સુચુરુનો સંગકરો અને જ્ઞાનાભ્યાસ ખૂબ કરો કે જેથી સત્ય સ્વરૂપ માલુમ પડે. વીતરાગ ભગવંતે કહેલાં વચન સત્ય છે એવું તમો હૃદયમાં ધારણ કરો. એમ કરવાથી આત્મા અનંત સુખ પામશે. વીતરાગ ભગવંતે કહેલ સંયમ માર્ગમાં પ્રવર્તન કરવું. હાલ બકુશ અને કુશીલચારિત્ર છે, અને સાધુ આદિ ચતુર્વિધ સંઘ છે એમ શ્રદ્ધા કરવી.

૧૨ ભાવના.

ધર્મ કથાના કહેનારા અરિહંત છે, એની ભાવના લખીએ છીએ. જે પુરૂષ પરહિત કરવામાં ઉદમી છે, તથા વીતરાગ છે, તે કદાપિ કોઈ પણ સ્થળે અસત્ય કથન કરતા નથી. વળી વાતરાગ ભગવાન અઢાર દોષ રહિત છે, તે જણાવે છે.

અન્નાણ કોહમય માણ, લોહમાયારહચ્ચરહચ્ચ,
 નિદાસોગ અલિઅવયણાઈં, ચોરિઆમચ્છરમયોઈં ॥ ૧ ॥
 પાણિવહપેમકીડા, પસંગહાસાય એ દોસા.
 અઠારમવિપ્પણઠા, નમામિ દેવાયદેવત્તં ॥ ૨ ॥

અજ્ઞાન, ક્રોધ, મદ, માન, લોભ, માયા, રતિ, અરતિ, નિદ્રા, શોક, અસત્યવાદ, ચેરી, મત્સર, ભય, હિંસા, પ્રેમ, ક્રીડા, હાસ્ય, એ અઠાર દોષરહિત વીતરાગ દેવ છે, તેને હું નમું છું.

એ અઠાર દોષ રાહુત જે દેવ છે, તેને કદાપિ કાલે જીહું બોલવાનું કારણ નથી; જેને અનંત કેવલ જ્ઞાન પ્રગટ થયું છે તેને પોતાના જ્ઞાનનાં જે જે પદાર્થ ભાસ્યા તેને તે પ્રમાણે કહ્યા છે. તે પક્ષપાત રહિત છે, કદાગ્રહ રહિત છે. તેમને જીહું બોલવાનું કોઈ પણ કારણ નથી, તેઓ સત્ય ધર્મ કહી શકે છે. બીજા રાગી, દ્વેષી, કદાગ્રહી, અને કપટી, સત્યધર્મ કથન કરી શકતા નથી. જે ભગવતે પ્રરૂપેલા ધર્મને આદરી કરી ભવી જીવ, સંસાર સમુદ્રને તરી મુક્તિ મુખ પામે છે તે ભગવંતનો અનહદ ઉપકાર છે.

કુતીર્થિઓનાં વચન સર્વે, સદ્ગતિનાં વૈરી છે; કારણકે યજ્ઞદિક પશુવધરૂપ હિંસા કરવાથી કલંકિત છે, પૂર્વાપરવિરોધી છે, નિરર્થક ગૃહપાષ્ટક બહુ વચનો છે. તે કારણથી મિથ્યાત્વીઓ જેને ધર્મ કહે છે તે ધર્માભાસ છે, ખોટો છે, અને તેનાથી કંઈ મોક્ષ મળતો નથી અને અનંતસંસાર રખડવું પડે છે. મિથ્યાત્વીઓ આ સંસારમાં મિથ્યાત્વ રૂપ યજ્ઞમાં મુગ્ધ પશુઓને હોમી દે છે, તેથી તે દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બેથી હિંસક છે, ઉત્તમ કુળ, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ અને ઇંદ્રની પદવી પામવી તે પણ જૈનધર્મનો પસાય છે. જેને કોઈ મિત્ર નથી, બંધુ નથી, નાથ નથી, જે રોગીને વૈદ્ય નથી, જેની પાસે ધન નથી, તેમજ જેનામાં ગુણ નથી, તે સર્વના બંધુ,

૫૨

ધ્યાન વિચાર.

મિત્ર, નાથ, વૈદ્ય તથા શુભનો નિધાન જૈનધર્મ છે. વીતરાગભગવંતે કહેલો ધર્મ સત્ય છે, એમ જે ધારે છે તે જીવ શિવસંપદા પામે છે. એ પ્રમાણે ખાર ભાવના ભાવતાં ઘણાં કર્મ ખપે છે અને આત્માભિ-મુખ થવાય છે, ઇતિ ખાર ભાવના સંપૂર્ણ.

વળી તે ધ્યાન પાયામાં ચાર ભાવના ભાવવી તે ખતાવે છે. ૧ જ્ઞાન ભાવના, ૨ દર્શન ભાવના, ૩ ચારિત્ર ભાવના, અને ૪ વૈરાગ્ય ભાવના.

જ્ઞાન ભાવનાથી આત્મ સ્વરૂપમાં રમણતા-સ્થિરપણું પ્રાપ્ત થાય છે, મિથ્યાત્વરૂપ અંધકાર દૂર થાય છે, અને પરવસ્તુ સાચી ભાસતી નથી.

દર્શન ભાવનાથી મંત્ર, તંત્ર અને પરદર્શનીય ચમત્કાર દેખી મોહ થતો નથી. જણાય છે કે દૃશ્ય સર્વ પુદ્ગલ ખાજી છે; એમાં આત્મીય કંઈ નથી.

ચારિત્ર ભાવનાથી પૂર્વકૃતકર્મનો નાશ થાય છે અને નવાં કર્મ રોકાય છે.

વૈરાગ્ય ભાવના થકી તીવ્ર કર્મ પણ નાશ પામે છે, ઉદા-સીનતા પ્રગટે છે, સંસાર અસાર લાગે છે. સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, અને કુટુંબ, પ્રમુખ વસ્તુ ઉપર રાગ થતો નથી. આ ચાર ભાવના ભાવવાની તીર્થંકર મહારાજે આજ્ઞા કરેલી છે અને તેથી ધ્યાનમાં સ્થિરપણું થાય છે. મનરૂપી માંકડું આ ચાર ભાવનાથી વશ થઈ શકે છે. મન જીતવું અતિકઠીણ છે. યુદ્ધમાં લાખોગમે સૈન્યને જે પુરૂષ જીતી શકે છે તે પુરૂષ પણ મનરૂપી માંકડાને વશ કરી શકતો નથી. વળી મનને વ્યાપાર મોટો છે કે, જે વ્યાપારથી સાતમી નરકમાં જવાય છે અને તેજ મનના ધર્મવ્યાપારથી મોક્ષમાં જઈ શકીએ છીએ. કહ્યું છે કે:—

ગાથા.

મણવાવારો ગરુઓ, મણવાવારો જિણેહિં પન્નત્તો,
જો નેહ સત્તમાય । અહવામુલ્લં પરાણેહ ॥ ૧ ॥

વળી કહ્યું છે કે:—

ગાથા.

મણ મરણે ઇંદિયમરણં । ઇંદિયમરણેણ મરંતિ કમ્માઈ
કમ્મમરણેણ મુલ્લો, તસ્મા મણમારણં વિંતિ ॥૧॥

ભાવાર્થ—મનને મારવાથી એટલે મનમાં ઉઠતા એવા સંક-
લ્પ વિકલ્પનો રોધ કરવાથી ઇંદ્રિયો મરે છે, સારાંશ કે ઇંદ્રિયો
સ્વયમેવ શાંત થાય છે, અને ઇંદ્રિયો શાંત થવાથી કર્મનો નાશ
થાય છે, અને નવાં કર્મ આવતાં અટકાય છે. એમ સમ્યગ્ રીતે
કર્મનો નાશ થવાથી મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે ધ્યાનની ઇચ્છા-
વાળા પુરૂષે પહેલું મનને જીતવું જોઈએ. ધ્યાન કરનાર પુરૂષે
કોઈના શબ્દ સંભળાય નહીં એવી એકાંત જગ્યાએ બેસવું, વૈરાગ્યે
કરી મનને વશ કરવું. જે પુરૂષતું મન વશ નથી તે ધ્યાન કરવા
શી રીતે સમર્થ થાય ? અને ધ્યાનદશા વિના સુક્ષિત શી રીતે
મળે ? માટે ધ્યાન કરનારાએ ચિત્તનિરોધ કરવો, જે જે પુણ્યલ
સંબંધી પદાર્થ દેખવામાં આવે છે તે ઉપર મોહ રાખવો નહીં.
અલ્પાહારી હોય, સ્ત્રીસંગ રહિત હોય, ખટપટી ન હોય, કોપી ન
હોય; રાગી ન હોય, અસત્યવક્તા ન હોય, જ્ઞાની હોય, ઉદાસીન
વૃત્તિવાળો હોય, શરીર ઉપર પણ જેને મમતા ન હોય, આહાર
ઉપર પણ આસક્તિ ન હોય, સંતુષ્ટ ચિત્તવાળો હોય, કપટી ન
હોય, નિંદક ન હોય, યશની ઇચ્છાવાળો ન હોય, માન અને અપ-

માનને સમ ગણવાવાળો હોય, પોતાના શિષ્ય તથા પારકાના શિષ્ય ઉપર સમભાવવાળો હોય, લોગી ન હોય, સંસારના ભયવાળો હોય, આ શરીરને ક્ષણભંગુર જાણતો હોય, હઠવાદી ન હોય, અને વીતરાગ વચનાનુસારે ચાલનારો હોય, તે પુરૂષ ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાન ધ્યાયી શકે છે.

રેચક, પૂરક, અને કુંભકરૂપ પ્રાણાયામ જે અજ્ઞાનીઓ કરે છે, અને સમાધિ લગાવે છે, તેતો હઠ સમાધિ જાણવી. જીવાદિ નવતત્ત્વ તથા ષટ્દ્રવ્ય, સાતનય, સપ્તભંગી, અને નિશ્લેષ, ઇત્યાદિ જનમતનો જાણકાર એવો પ્રાણાયામ વગેરે કર્યા વિના ધર્મધ્યાન વિગેરે ધ્યાવે છે તે સહજ સમાધિ જાણવી, અને તેથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે; પણ જનવચનને જાણ્યા વિના જે પુરૂષ હઠ સમાધિ કરે છે તેમની મુક્તિ શી રીતે થાય ? સહજ સમાધિ વિના લાખોવાર હઠ સમાધિ કરવાથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી. સાપેક્ષાએ સહજ સમાધિ પૂર્વક હઠ સમાધિની સફળતા છે. જૈનપ્રક્રિયાના અનુસારે હઠ સમાધિ કરવી જોઈએ. હઠ સમાધિમાં કષ્ટનો પાર નથી. હઠ સમાધિથી કેટલીક પૌદ્ગલિક ઋદ્ધિ સિદ્ધિ પ્રગટ થાય છે, પણ આત્મ ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી. હવે ધ્યાનના ચાર પાયા બતાવવામાં આવે છે. શાશ્વતધ્યાન વિના અનંત સુખમય દશા પામી શકાતી નથી.

ધ્યાની પુરૂષોએ જે ઠેકાણે રહેવાથી પોતાને ધ્યાનમાં લાભ થાય તે ઠેકાણે રહેવું. જે રાત્રી, દિવસ, પહોર અને ઘડી, ધ્યાનમાં ગમ્મ તે લેખે છે, તે વેળા ધન્ય કરી માનવી. વાચના, પૃચ્છના, પરિવર્તના, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા લક્ષણરૂપ સ્વાધ્યાય છે તે ધ્યાનમાં આલંબનભૂત છે, માટે તેની પણ આવશ્યકતા છે. એમ અહિં જ ભગવાન કહે છે. આ પંચમકાળમાં કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાનવંત નથી. સંશય નાશ કરનાર જ્ઞાનીઓનો અભાવ થવાથી જીનેશ્વરે કથન કરેલા સૂક્ષ્મલેદની સમજણ મને યથાર્થ પડતી નથી, પરંતુ રાગ

અને દ્વેષ રહિત વીતરાગ ભગવંતે કેવલજ્ઞાનવડે જે જે વસ્તુનું કથન કર્યું છે તે સત્ય છે, એકાંત હિતકારક છે, તે પ્રમાણે વર્તવાથી ભવનો નાશ થાય છે, એમ ચિંતવવું તે આજ્ઞાવિચય નામનો પહેલો પાયો બન્યો.

હવે અપાયવિચય નામનો બીજો પાયો કહે છે.

મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ અને મનવચન કાયાના સાવધ યોગરૂપ આસ્રવ છે, તેનાથી આ લોકમાં અને પર-લોકમાં ઘણાં દુઃખ ભોગવવાં પડે છે. તે મહાદુઃખના હેતુ છે, હે ચેતન! તું હવે બાણે છે કે એ આસ્રવ પુદ્ગલ છે, અનાદિકાલથી આત્માની સાથે લાગેલું છે, તું એનાથી ન્યારો છે, એ પુદ્ગલનો સ્વભાવ જડ છે. તું તો ચેતન છે, તું અનંત જ્ઞાનમય છે, અનંતદર્શન અને અનંત ચારિત્રમયતું છે, તું શુદ્ધ છે, યુદ્ધ છે, અવિનાશી છે, અજ છે, અનાદિ, અનંત, અક્ષય, અક્ષર, અનક્ષર, અચલ, અકલ, અગમ્ય, અનામી, અકર્મા, અને અબંધક છે, અનુદય છે, અનુદરિક છે, અલોગી, અરોગી, અશોકી, અયોગી, અલેશી, અકષાયી, અવેદી, અછેદી, અલેદી અને અખેદી છે. અશરીરી, અનાહારી છે. અવ્યાજાધ અનવગાહી છે, અગુરૂ લઘુ છે, અપરિણામી, અતિદ્રિય, અપ્રાણી, અયોની, અસંસારી, અમોહી, અમલ, અચલ, અપરંપર છે, અનાસ્રવ છે, અલપ છે, અસંગી છે, અમૂર્ત છે, સ્વભાવરમણીય છે, પરભાવ ત્યાગી છે, અનાકાર છે, લોકાલોકજ્ઞાયક છે, એવો શુદ્ધ ચિદાનંદ મારો આત્મા છે. એવું જે એકાગ્રતારૂપ તન્મયપણે પરિણમન છે તેને અપાયવિચય નામનો બીજો ધર્મધ્યાનનો પાયો કહે છે.

૩ વિપાક વિચય.

ક્ષણે ક્ષણે કર્મફળનો ઉદય જે અનેક તરેહનો ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી સુખ દુઃખ ભોગવતાં હર્ષ શોક નહીં કરતાં વિચારવું

૫૬

ધ્યાન વિચાર.

ને પૂર્વકૃત, કર્મનો વિપાક છે, એવું ને ચિંતવન તેને વિપાકવિચય કહે છે.

આ જીવ પર પુણ્યલભાં રાચતો માચતો સમયે સમયે સાત વા આઠ કર્મને બાંધે છે, તે કર્મનો બંધ, ચાર પ્રકારે છે. પ્રકૃતિ-બંધ, સ્થિતિ બંધ, રસબંધ અને પ્રદેશબંધ, એમ ચાર પ્રકારે બંધ છે. તે ચાર પ્રકારે બાંધેલા વિપાકોને હે જીવ ! તારે અવશ્ય લોગવવા પડશે. હસતાં હસતાં ને કર્મ બંધાય છે, તે રોતાં પણ છૂટતાં નથી. બંધક કુમાર પૂર્વલવમાં છરીવતી કોઠીબડાની ખાલ ઉતારીને રાચ્યા. કે અહો મેં કેવી ચતુરાઈથી ખાલ ઉતારી, એમ રાચતાં બાંધેલાં કર્મ અવશ્ય તેમને લોગવવાં પડ્યાં. મહાવીર સ્વામી ને ચરમ તીર્થ કર મહારાજ તેમને પણ કાનમાં ગોવાળે ખીલા માર્યા તે કાઠતાં તેમણે એવી રાડ પાડી કે નેથી ત્રણ ભુવન ગાજી ઉઠ્યાં, તેમને એવી એવી વેદનાઓ લોગવવી પડી. મરીચીએ જાતિને મદ કર્યો. તેથી તે મહાવીર સ્વામી નામના ચોવીશમા તીર્થ કર થયા, તો પણ પ્રાદ્યણના કુળમાં ઉપજવું પડયું; માટે હે ચેતન ! બંધ સમયે ચેત ! વિપાકનો ઉદય આવે છે, ત્યારે કેમ હર્ષ-શોક કરે છે ? કર્મના ઉદયથી માતા સ્ત્રી થાય છે, સ્ત્રી માતા થાય છે. પિતા પુત્ર થાય છે અને પુત્ર શત્રુ થાય છે. કોઈ રાજ થઈને કર્મનો વિપાક લોગવે છે, કોઈ ચકવર્તી થઈને કર્મનો વિપાક લોગવે છે. કોઈ ઈંદ્ર ચંદ્ર થઈને કર્મનો વિપાક લોગવે છે. કોઈ ઠોર, જળચર અને ખેચર થઈને કર્મનો વિપાક લોગવે છે, કોઈ ભોગી થઈને કર્મનો વિપાક લોગવે છે; કોઈ રોગી થઈને કર્મનો વિપાક લોગવે છે. શુભ કર્મ બાંધ્યું હોય તો શુભ વિપાક લોગવે છે, તેથી કાંઈક શાતા જીવને થાય છે; અશુભ કર્મ બાંધ્યું હોય તો અશુભ વિપાક જન્ય દુઃખને જીવ લોગવે છે. આ ચેતન, કર્મને વશ પડ્યો થકો દુઃખી થાય છે.

આત્માનો જ્ઞાન ગુણ તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મે દાખ્યો છે. આત્માનો સામાન્ય ઉપયોગ રૂપ અનંતદર્શન ગુણ તે દર્શનાવરણીય કર્મે

ધ્યાન વિચાર.

૫૭

દાખ્યો છે. આત્માનો અવ્યાબાધ અનંત સુખમય ગુણ તે વેદનીય કર્મે દાખ્યો છે. આત્માનો ક્ષાયિક સમકિત ગુણ તે મોહનીયકર્મે દાખ્યો છે. આત્માનો અક્ષયસ્થિતિરૂપ ગુણ તે આયુષ્યકર્મે દાખ્યો છે. આત્માનો અરૂપી ગુણ તે નામકર્મે દાખ્યો છે, આત્માનો અગુરૂ લઘુ ગુણ તે ગોત્રકર્મે આવર્યો છે. આત્માનો અનંતવીર્ય ગુણ તે અંતરાયકર્મે રોક્યો છે, એમ આત્માના આઠ ગુણ તે આઠ કર્મે રોક્યા છે. તેથી હે ચેતન !! અનંત શક્તિનો ધણી છતાં તું રંક જેવો બની ગયો છે. એમ ચાર બંધના ભેદ વિચારતાં તથા બંધ ઉદય, ઉદીરણા અને સત્તા એ ચારનો વિચાર કરતાં વિપાક-વિચય ધર્મધ્યાન પ્રગટ થાય છે અને તેથી આત્માની શુદ્ધિ થાય છે.

૪ સંસ્થાન વિચય.

આ લોક અનાદિ અનંત છે. ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રુવ યુક્ત સર્વ પદાર્થ છે. ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય, અસંખ્યાત પ્રદેશી ચૈદ રાજલોકમાં વ્યાપી રહ્યું છે. સ્થિતિસહાયગુણયુત અધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય, અસંખ્યાતપ્રદેશી ચઉદરાજલોક વ્યાપી છે. આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય, લોક અલોક વ્યાપી છે. કાલના પ્રદેશ નથી, એ ઔપચારિક દ્રવ્ય છે. જીવના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે, અને તે કેવલજ્ઞાનની અપેક્ષાએ ચૈદ રાજલોક વ્યાપી છે. જીવ દ્રવ્ય અનંત છે. આંખની પાંપણોનો એક વાળ લઈને તેના એવા સૂક્ષ્મ ખંડ કરીએ કે જેના એક ખંડના બે ખંડ ન થાય, એવા સૂક્ષ્મ વાળ ખંડ પ્રમાણે આકાશક્ષેત્ર લહીએ, એટલામાં આકાશરૂપ ક્ષેત્રમાં આકાશના અસંખ્યાતા પ્રદેશ રહ્યા છે, અને તેટલામાં ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે, તથા અધર્માસ્તિકાયના પણ અસંખ્યાતા પ્રદેશ રહ્યા છે, અને તેટલામાં નિગોદીઆ ગોલા પણ અસંખ્યાતા રહ્યા છે. તે સર્વ પડ્યા મૂકીને તે માંડેથી એક ગોળો લઈએ, તે એક ગોળામાં પણ અસંખ્યાત નિગોદ રહી છે,

૫૮

ધ્યાન વિચાર.

તે અસંખ્યાત નિગોદ પડતી મૂકીને તે માંહેથી એક નિગોદ લઈએ તે એક નિગોદનેવિષે પણ અનંતા જીવો રહ્યા છે. અતીત કાળ તથા અનાગત કાળના સર્વ સમય તથા વર્તમાન કાળનો એક સમય એ ત્રણે કાળના જેટલા સમય થાય તે સર્વેને અનંત ગુણા કરીએ તેટલા જીવ એક નિગોદમાં રહ્યા છે. તે સર્વ જીવ પડયા મૂકીને તેમાંહેથી એક જીવ લઈએ તો તે જીવના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે, એકેકા પ્રદેશે અનંતી કર્મની વર્ગણા લાગી રહી છે. તે સર્વકર્મની વર્ગણાઓ રહેવા દધને તેમાંહેથી એક વર્ગણા લઈએ, તે એક વર્ગણામાં અનંતા પુણ્ણ પરમાણુઓ રહ્યા છે. એ પરમાણુ લેળા થાય તેવારે દ્વચાણુક ખંધ કહેવાય છે, ત્રણ પરમાણુઓ લેળા થાય તેવારે ત્ર્યચાણુક ખંધ કહેવાય છે, એમ સંખ્યાતા પરમાણુ લેળા થાય તેવારે સંખ્યાતાણુક ખંધ કહેવાય છે. અને અનંતા પરમાણુ લેળા થાય તેવારે અનંતાણુક ખંધ કહેવાય છે, એટલા પરમાણુઓનો ખંધ થાય તે સર્વખંધ, જીવને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી.

પરંતુ અલભ્ય રાશિના જીવો ચમ્મોતેરમે જાલે છે, તેથી અનંત ગુણાધિક પરમાણુઓ જેવારે લેળા થાય તેવારે એક ઐહારિક શરીરને લેવા યોગ્ય વર્ગણા થાય છે અને તે ઐહારિકની વર્ગણાથી પણ જેવારે અનંત ગુણાધિકમય દળીયાં લેળાં થાય તેવારે એક વૈક્રિય શરીરને લેવા યોગ્ય વર્ગણા થાય છે અને, વળી વૈક્રિયવર્ગણાથી પણ અનંત ગુણાધિકમય દળીયાં જેવારે લેળાં થાય છે, તેવારે તૈજસ શરીરને લેવા યોગ્ય વર્ગણા થાય છે અને તૈજસની વર્ગણાથી પણ જેવારે અનંત ગુણાધિકમય દળીયાં લેળાં થાય છે, ત્યારે એક ભાષાને લેવા યોગ્ય વર્ગણા થાય છે, તથા ભાષાની વર્ગણાથી પણ અનંત ગુણાધિકમય દળીયાં જેવારે થાય છે, તેવારે એક શ્વાસોશ્વાસને લેવા યોગ્ય વર્ગણા થાય છે, શ્વાસોશ્વાસની વર્ગણાથી પણ અનંત ગુણાધિકમય દળીયાં જેવારે લેળાં થાય છે તેવારે એક મનને લેવા યોગ્ય

વર્ગણા થાય છે, મનની વર્ગણાથી પણ આઠગી કર્મ વર્ગણા અનંત ગુણાધિક પરમાણુસ્કંધવાળી બાણુવી. એ રીતે જીવને અકેકે પ્રદેશે રાગ દ્રેષની ચિકાશે કરી કર્મની અનંતીવર્ગણાઓ લાગી રહી છે. આઠે વર્ગણાઓ છે તે જીવને અનાદિ કાળથી લાગી રહી છે.

ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, અને તૈજસ એ ચાર વર્ગણા બાદર છે. તેમાં પાંચ વર્ણુ, બે ગંધ, પાંચ રસ અને આઠ સ્પર્શ એ વીશ ગુણુ બાણુવા, અને બાકીની ચાર વર્ગણા સૂક્ષ્મ છે, તેમાં પાંચ વર્ણુ, બે ગંધ, પાંચ રસ અને ચાર સ્પર્શ મળી સોળ ગુણુ છે.

એક પરમાણુમાં એક વર્ણુ, એક ગંધ, એક રસ અને બે સ્પર્શ મળી પાંચ ગુણુ છે, તે પરમાણુઓ સદા શાશ્વત અનંતાનંત છે, બાળ્યા બળે નહી, છેદા છેદાય નહી. જેટલા છે તેટલાને તેટલા છે. ઔદારાજલોક વ્યાપી છે. અકેક પરમાણુ એકેક વસ્તુમાં અનંતી અનંતીવાર પરિણુમી ચૂકયો, ત્યાં જે વસ્તુને પરિણુમીને તેવસ્તુથી છુટયો તે વખતે તે વસ્તુના પર્યાયનો વ્યય થયો અને બીજી વસ્તુમાં જઈ પરિણુમ્યો તેથી તે વસ્તુના પર્યાયનો ઉત્પાદ થયો, એમ અકેક પરમાણુ ઉત્પાદ અને વ્યયરૂપ પર્યાયપણુ પલટાયો તેમાં અનંતો કાલ ગયો છે. અને હજી અનંતો કાળ જશે; પણ પરમાણુ તેમાં તેજ મુવપણુ છે. એમ પાંચે દ્રવ્યમાં ઉત્પાદ વ્યય થઈ રહ્યો છે. તે દ્રવ્યો દ્રવ્યપણુ મુવ છે, ઔદ રાજલોકના આકાશના સર્વપ્રદેશે આ જીવે અનંતવાર અનંતરૂપે જન્મ મરણુ કર્યાં, ઔદરાજલોક પણ તેનો તેજ છે, અને જીવો પણ તેના તેજ છે.

ઉર્વલોક, અધોલોક અને તીર્થલોકમાં જીવ, અનંતીવાર જઈ આવ્યો પણ જ્યાં સુધી કર્મ છે, ત્યાં સુધી ભમવાનું છે. જ્યારે કર્મનો નાશ થશે, ત્યારે સિદ્ધશિલા ઉપર જે સિદ્ધક્ષેત્ર છે, ત્યાં જીવને રહેવાનું થશે, એ ચોથો સંસ્થાન વિચય નામનો પાયો બાણુવો.

હવે સંક્ષેપથી ધર્મધ્યાનનું લક્ષણ કહે છે, કર્મરૂપી સમુદ્ર જે જન્મ જરા મરણરૂપીજલેકરી ભરેલો છે, તેમાં મોહરૂપી મોટા ભમરા પડી રહ્યા છે, અને કામરૂપી વડવાનલ અગ્નિ સળગી રહ્યો છે, અને તે કર્મરૂપી સમુદ્રમાં કષાયરૂપી ચાર પાતાળ કળશા છે, આશારૂપી મોટા વાયુ વાઈ રહ્યા છે, માઠા વકલ્પસંકલ્પરૂપી કલ્પોલ ઉછળી રહ્યા છે, કપટરૂપી મોટા મગરમચ્છ જ્યાં ત્યાં દોડાદોડી કરી રહ્યા છે, મિથ્યાત્વ, અવિરતિરૂપ જ્યાં મોટા ખડક લાગી રહ્યા છે, તૃષ્ણારૂપી ભરતી ઓટ જ્યાં થયા કરે છે, ભય અને શોકરૂપી પાણીની છાળો પર્વતોને લેદી નાંખે છે, ઉપર્યુક્ત કર્મરૂપી આ સંસાર સમુદ્ર છે. યાચનારૂપ સેવાલનો સમૂહ જ્યાં ઘણો છે, દુઃખે કરીને પૂર્ણ થાય, એવું જે વિષય સુખ તે સમુદ્રનો મધ્યભાગ છે. અજ્ઞાનરૂપી વાદળનો અંધકાર ઘણો વ્યાપી રહ્યો છે, આપદારૂપી વીજળી પડવાનો જ્યાં ઘણો ભય રહ્યો છે, એવો જે સંસારસમુદ્ર તેને તરવાનો ઉપાય કહે છે.

સમકિતરૂપ દૃઢ બંધને બાંધેલું અને અઠાર હજાર શિલાંગ રથ તે રૂપી પાટીયાં જ્યાં જલેલાં છે એવું ચારિત્રરૂપ જે ઝહાજ છે, ત્યાં જ્ઞાનીરૂપ નિર્યામક એ ઝહાજ ચલાવનાર છે. સંવરરૂપી કીચે કરી પાટીયાના આશ્રવરૂપ છિદ્રોને પૂર્યાં છે, જ્યાં મનોગુપ્તિરૂપ સુકાન છે, તે આચારરૂપ મંડપે કરીને દીપતું છે, અને સાતનય-રૂપ સાત માળે કરી શોભતું એવું વહાણુ છે, અને ઉત્સર્ગ અને અપવાદરૂપ જેને બે માર્ગ છે, એવા વહાણુમાં શુદ્ધ અધ્યવસાય રૂપ ઘણા બળવંત યોદ્ધાઓ ચઢ્યા છે, વળી જ્યાં યોગરૂપ સ્તંભ છે; તે સ્તંભ ઉપર અધ્યાત્મરૂપ શઠ જ્યાં ચઢાવેલો છે, હવે એ શઠ રૂપી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી પ્રગટ થયો જે તપરૂપ પવન, અનુકુળ વાતો થકો સંવેગરૂપવેગે કરીને ચારિત્રવહાણુ ચાલ્યું જાય છે, તેમાં મહા મુનિરાજ બેઠા છે, તે મુનિરાજ મહા ઋદ્ધિના ધણી છે, બાર ભાવના

ધ્યાન વિચાર.

૬૧

રૂપી પેટીઓમાં જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રરૂપ રતન ભરેલાં છે; એવા મુનીશ્વર કર્મરૂપસંસાર સમુદ્રમાં વહાણમાં બેઠા થકા ચાલ્યા બન્ય છે; હવે મોક્ષરૂપી નગરે મુનીશ્વર રૂપ સાર્થવાહને જતા દેખીને સંસારમાં રહેલા મોહરૂપ પલ્લિપતિએ મુનિરૂપ સાર્થવાહને લુટવાનો વિચાર કર્યો. તે મોહરૂપ પલ્લિપતિ મહાબળવાન છે. કોષાદિક ભિલ્લનો રાજા છે. ઈંદ્ર, ચંદ્ર અને નાગેંદ્રસરખાપણુ તેને જીતવા સમર્થ નથી, એવો બળવાન છે, તે મનમાં ઉદાસ થયો, અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે, આપણા સંસાર રૂપ નાટકનો ઉચ્છેદ થાય છે, અને આપણી ઋદ્ધિનો નાશ થાય છે. એમ ઘણો શોકાતુર થઈને બેઠો. તેના મનમાં એવો વિચાર થયો કે બેશી રહેતાં કંઈ થવાનું નથી, ઉદમ કરૂં, અને એ સર્વ ઋદ્ધિ લુટી લઈ આવું. એમ વિચારી પોતાનો દુર્ધ્યાન નામનો જે ખલાસી તેને તેડાવી કહ્યું કે-આપણું દુર્બુદ્ધિ નામે વહાણુ તૈયાર કરો, અને હુદ્યાચાર પ્રમુખ બહાજ છે તે સર્વ તૈયાર કરો, પશ્ચાત્ત્ રાગ અને દ્રેષરૂપ યોદ્ધાઓને કહ્યું કે આપ આપણી સેના લઈને તૈયાર થાઓ; સર્વસુભટોને સજ્જ કરી તે યોદ્ધાઓ વહાણુમાં બેઠા. ઝપાટા બંધ ભવસમુદ્રમાં તે વહાણુ ચાલવા લાગ્યું, ચાલતાં ચાલતાં લડાઈની જગ્યા ઉપર આવ્યું, તે વારે ધર્મરાજના સુભટો જે ચારિત્ર રૂપ વહાણુને વિષે સ્થિરતા રૂપ મંડળમાં બેઠા હતા, તેમણે મોહ રાજાનું સૈન્ય દીકું, દેખીને તુરત ઉઠી સજ્જ થઈને રણમંડપ ભૂમિપર આવ્યા.

તત્ત્વ ચિંતા-ઉપયોગ રૂપ જે વહાણુ તે લઈને સજ્જ થયા પછી મોહરાજ સાથે માંહોમાંહે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, સમ્યગ્ દર્શન પ્રધાને મિથ્યાત્વ પ્રધાનને અંત દશાએ પહોંચાડ્યો. ઉપશમ નામના સુભટે કષાયાદિ ચોરટાઓને હરાવી નસાડી મૂક્યા. શીયલ સુભટે કંદર્પ ચોરને જીત્યો. વૈરાગ્ય સુભટે હાસ્યાદિ ષડ્રિપુને જીત્યા. શ્રુતજ્ઞાન તથા યોગાદિ સુભટે નિદ્રાવિકથાદિ સુભટોની ખાખાવીખી કરી નાંખી.

૬૨

ધ્યાન વિચાર.

ઈન્દ્રિયનિગ્રહ સુભટ્ટે અસંયમ ચોરને હણ્યો. ધર્મધ્યાન ને શુકલધ્યાન એ બે સુભટ્ટોએ આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન એ બે સુભટ્ટોને હણ્યા. ક્ષયોપશમયોદ્ધાએ દર્શનાવરણી શત્રુને હણ્યો. વળી અશાતારૂપ મોહરાજાનું સૈન્ય તે પુણ્યઉદ્દયયોદ્ધાના બળથી નાહું. હવે આવી દશા દેખીને દ્રવ્ય સ્વરૂપ હાથી ઉપર બેસી, રાગરૂપ પુત્રે કરી સહિત મોહરાજા લડાઇ કરવા પોતે આવ્યો, ત્યારે ધર્મરાજા, શ્રદ્ધારૂપ અષ્ટાપદવાહન ઉપર બેસીને જ્ઞાનરૂપપુત્ર સહિત ચલ્યો, અને મોહરાજાને સહેજમાં હણ્યો, મોહરાજાના સર્વ સૈન્યનું નિનકંદન કર્યું. તેવારે મુનિ મહારાજે મહા ધ્યાનંદને પ્રાપ્ત કર્યો. ધર્મરાજાના પસાયથી પોતાનું ઈષ્ટ કાર્ય સર્યું. તેવારે તે મુનોશ્વર મહા વ્યવસાયી થયા. કોઇ રીતનો તેમને ભય રહ્યો નહીં, અને ચારે દિશાએ વેપાર કરવા લાગ્યા.

એવી રીતે પોતાના મનની અંદર બંને સૈન્યનું સ્વરૂપ વિચારવું. અત્ર બહારનો કોઇ ચોર નથી, તેમ રાજા પણ કોઇ નથી. સ્વસ્વરૂપાનુયાયીપણે પ્રવર્તે તો ધર્મરાજાના પક્ષની જીત સમજવી, અને પરાનુયાયીપણે પ્રવર્તે તો મોહરાજાના પક્ષની જીત સમજવી; એમ પોતાના અંતરમાં બંને સ્વરૂપ વિચારવાનાં છે. એ ધર્મધ્યાન ચોથા ગુણ ઠાણથી તે સાતમા ગુણઠાણ સુધી હોય છે. જો ચોથે ગુણ ઠાણે ધર્મધ્યાન ન હોય તો સમકિત રહે નહીં. આઠમા ગુણ ઠાણથી શુકલધ્યાનનો પ્રારંભ થાય છે.

એ ધર્મધ્યાનની ભાવનાઓ ચાર છે. ૧ મૈત્રી ભાવના ૨ પ્રમોદ ભાવના, ૩ કારૂણ્ય ભાવના, ૪ અને માધ્યસ્થભાવના. એ ચાર ભાવના છે.

મૈત્રી ભાવના-એટલે સર્વ જીવ સાથે મિત્રતા ચિંતવવી તેને મૈત્રી ભાવના કહે છે. મિત્ર પોતાના મિત્રનું જેમ ભણું કરવા ચાહે છે, તેમ સર્વ જીવનું ભણું ચિંતવવું. સત્તાએ સર્વ જીવો સરખા છે, સબતીય છે, કોઇ આપણો શત્રુ નથી, અને કોઇ મિત્ર નથી. કર્મ એજ

શત્રુ છે. પણ પ્રતિ શરીર ભિન્ન એવા જીવો તે શત્રુ નથી. તેઓ ખીચારા કર્મના વશ પડ્યા છે તેથી ખીબ્બનું ભૂંડું કરવા ચાહે છે, પણ કર્મ રહિત નિર્મળ હોત તો કદિ કોઈનું ભૂંડું કરવા ઇચ્છત નહીં. જેમ સિદ્ધના જીવો કર્મરહિત છે, તેથી તેઓ કોઈનું ભૂંડું કરવા તે સમર્થ થતા નથી, તેમ સર્વ જીવો કોઈનું ભૂંડું કરવા સમર્થ નથી. સુખ દુઃખ કરનાર કર્મ છે, કર્મ એ મહાવૈરી છે. સર્વજીવો જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રે કરી એક સરખા છે, માટે સર્વજીવોનું હિત થાય તેમ ચિંતવવું. સર્વ જીવો ધર્મ પામે તો સારું, એવી જે ચિંતવના તે મૈત્રી ભાવના જાણવી.

૨ પ્રમોદ ભાવના—શુભન્યાયી ધર્મીઓને દેખી મહા હર્ષ પામવો, શુભવંતને દેખીને શુભદૃષ્ટિધારક વિચારે કે તે મહાજ્ઞાની શુભી છે, જે જે ધર્મી જીવો હોય તેને દેખી તેને આનંદાશ્રુ આવે, વળી મહામુનિના મેળાપથી હર્ષ પામે અને મનમાં વિચારે કે, અહો મારાં ધન્ય ભાગ્ય કે કૃપા સમુદ્ર, ક્ષમાભંડાર, મહામુનીશ્વરનાં દર્શન થયાં. અહો ! હું તેમની સેવા કરીશ. મારાં સર્વ પાપ જશે, વળી તે ગુરૂ અનંત શુભના ધણી છે, મોક્ષ સુખના દાતાર છે, મોક્ષ માર્ગના સાર્થવાહ છે. તત્ત્વ ભોગી છે, પરભાવ ત્યાગી છે, સ્વભાવ રમણી છે. અજ્ઞાની જીવોને જ્ઞાનરૂપ ચક્ષુના દેનાર, દુર્ગતિ પડતા પ્રાણીને વારનાર, સુગતિ પહોંચાડનાર, જ્ઞાની, ધ્યાની, મૈત્રી, વૈરાગી અને ત્યાગી એવા મુનીશ્વર મહારાજનાં દર્શન થયાં તે મારું મોટું ભાગ્ય જાણવું. વળી ગુરૂ મહારાજના ઉપકારનું એર્શીગણ કોઈપણ રીતે થઈ શકાય નહીં, તેવા ગુરૂ છે. અહો ! ધન્ય ઘડી આજ, ધન્ય દિવસ આજનો, આજ હું કૃતાર્થ થયો, આજ મને સ્યાદ્વાદધર્મ સાંભળવાનો યોગ મળ્યો એમ ચિંતવે. જ્યાં આત્મ સ્વરૂપની વાતો થઈ રહી છે, ત્યાં પણ ઘણાં આનંદ માને, વળી ગુરૂ આદિકના મળવાથી વિચારે જે આજ મને ચિંતામણિ રત્ન કોટાકોટી મળ્યાં. સાધર્મી ભાઈને પણ દેખી રોમરાજી ખડી થાય. એ રીતે ખીજી પ્રમોદ ભાવના કહી.

૬૪

ધ્યાન વિચાર.

હવે ત્રીજી કાર્ણવ્યભાવના કહે છે.

સર્વ જીવ ઉપર દયા રાખવી. ઝહો ! આ જીવ ક્યારે ધર્મ પામશે. દયા એ પ્રકારની છે. દ્રવ્યદયા અને ણીજી ભાવદયા. તેમાં જીવના દશ પ્રાણુનું રક્ષણ કરવું તે દ્રવ્ય દયા છે અને તે જીવને વીતરાગ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવવી, ધર્મની ઝોળખાણુ કરાવવી તે ભાવ દયા છે. વીતરાગ ભગવંતે આઠ પ્રકારની જીવોઉપર દયા ચિંતવવાની કહી છે. પણ આ ઠેકાણે અંથ ગૌરવ થાય માટે લખી નથી.

હવે ચોથી માધ્યસ્થભાવના કહે છે,

મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી સર્વ જીવોને દેખવા તથા મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી તત્વાદિકની તથા ધર્મની પરીક્ષા કરવી. મિથ્યાત્વી, અને જીવઘાતી પ્રાણીઓને દેખી તેમના ઉપર ક્રોધ કરવો નહિ, મનમાં ચિંતવવું કે, એ ખીચારા જીવ કર્મના યોગે એવા થયા છે, પણ કર્મનો નાશ થયે છતે એ જીવ શુદ્ધ સ્વરૂપ રમણી થશે. કોના ઉપર દ્રેષ કરવો ? અને કોના ઉપર રાગ કરવો ? ઈત્યાદિ ચિંતવવું તેને માધ્યસ્થ ભાવના કહે છે.

માધ્યસ્થ ભાવથી રાગ દ્રેષની પરિણતિ મન્દ પડે છે, અને સર્વત્ર ન્યાયદૃષ્ટિથી સત્ય દેખી શકાય છે.

હવે શુકલધ્યાનનું સ્વરૂપ કહે છે.

શુકલ ધ્યાનના ચાર પાયા છે, ૧ પૃથક્ત્વ વિતર્ક સપ્રવિચાર, ૨ એકત્વવિતર્ક અપ્રવિચાર, ૩ સૂક્ષ્મ ક્રિયા અપ્રતિપાતિ ૪ ઉચ્છિન્ન ક્રિયા અનિવૃત્તિ. આ ચાર પાયાનું તત્ત્વાર્થસૂત્ર, સરમતિતર્ક અને યોગશાસ્ત્ર વગેરેમાં વિશેષતઃ સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કર્યું છે.

૧ પ્રથમ પાયામાં પૃથક્કપણે દ્રવ્ય ગુણ અને પર્યાયનું શ્રુત જ્ઞાનના આલંબનવડે એક ચિંતવ્યા પછી અન્ય એમ વિકલ્પસહિત ધ્યાન કરવામાં આવે છે.

૨ ણીજી પાયામાં દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયની એકતા કરી શ્રુત જ્ઞાનના

ધ્યાન વિચાર.

૬૩

આલંબનવડે વિકટપરહિત વીર્ય ઉપયોગની એકાગ્રતાએ ધ્યાન કરાય છે.

એ બે પાયામાં શ્રુતજ્ઞાનાલંબીપણું છે, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્થવજ્ઞાનના ઉપયોગમાં વર્તેલો કોઈ જીવ ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન કરી શકે નહીં. બીજા પાયાના ધ્યાનથી આત્મા, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અન્તરાય, એ ચાર ઘાતી કર્મનો ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરે છે.

૩ ત્રીજા સૂક્ષ્મ અપ્રતિપાતિ નામના ધ્યાનમાં કેવલજ્ઞાની સૂક્ષ્મ મન, વચન અને કાયાના યોગને રૂંધે છે, શૈલેથી કરણુ કરે છે અને અપ્રતિપાતિ નિર્માળ અચલતા રૂપ પરિણામને પામે છે.

૪ ઉચ્છિન્ન ક્રિયાનુવૃત્તિ નામના ચોથા પાયામાં યોગ નિરોધ કર્યા પછી બાકી રહેલી તેર પ્રકૃતિ બપાવે છે, અકર્મા થાય છે, સર્વપૌદ્ગલિકક્રિયાથી રહિત થાય છે, સર્વક્રિયાને ઉચ્છેદ કરી, અક્રિય બને છે અને એક સમયમાં સિદ્ધસ્થાનમાં બંધ સાદિ-અનંતમા ભાંગે રહે છે. ત્યાંથી કદી સંસારમાં પાછો આવતો નથી. પદસ્થ, પિંડસ્થ, રૂપસ્થ અને રૂપાતીત એ ચાર પ્રકારનું ધ્યાન કરવાથી આત્મા પોતાના અનંત સદ્ગુણોને પ્રગટ કરી પરમાત્મપદ પામે છે. અરિહંતાદિપદદ્વારા ધ્યાન ધરવું, શરીરરૂપ પિંડમાં રહેલા આત્માનું ધ્યાન ધરવું, કર્મરૂપી છે, તેની સાથે રહેલા આત્માના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો, કર્મ રૂપી છે તેનાથી ભિન્ન આત્મા અરૂપી છે. તે અરૂપી આત્માનું ધ્યાન ધરવું, ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારના ધ્યાનવડે આત્મા, સકલ કર્મનો ક્ષય કરીને અનંત શક્તિઓ મેળવી સિદ્ધ પરમાત્મા બને છે. ભૂતકાળમાં અનંત જીવે ધ્યાનના પ્રતાપે મુક્તિ પામ્યા, અને ભવિષ્યમાં પામશે.

इत्येवं ॐ अर्हमहावीर शान्तिः ३

६६

ध्यान विचार.

अन्त्यमङ्गलम्.

धर्मध्यानप्रभावथी, कर्मकलङ्कविनाश;	
शुक्लध्यान प्रभावथी, मुक्तिपुरीमां वास.	१
सप्तभंगीने सातनय—, चारनिक्षेपा सार;	
गुरुगमथी मन धारतां, पामे भवजलपार.	२
द्रव्य गुण पर्यायने, सम्यग् ध्यावे जीव;	
निश्चयने व्यवहारथी, करतां पामे शिव.	३
ओगणिश अठावननो, चैत्र शुक्ल सुखकार;	
प्रतिपदादिन पूर्ण ग्रन्थ,—करतां हर्ष अपार.	४
नगर पादरा शोभतुं, शान्तिनाथ सुखकार;	
वकील मोहनलालभाई, विज्ञप्ति करनार.	५
विज्ञप्तिथी ए रच्यो, नरनारी सुखकार;	
योग्य जीवने सम्पजे, ध्यान सदा हितकार.	६
आगम समुद्र अपार छे, कोइक पामे पार;	
श्रुतबिन्दु अमृततणो, सर्वरोग हरनार.	७
गुरुसुखसागरप्रेमथी, नाठा सघळा क्लेश;	
बुद्धिसागरप्रेमथी, रचतां शांति हमेश.	८

क्रियोद्धारक श्रीनेमसागरजी तच्छिष्य चारित्र चूडामणि
श्रीरविसागरजी तच्छिष्य शान्तमूर्ति श्रीसुखसागरजी तच्छिष्य
श्रीबुद्धिसागररचित ध्यानविचारग्रन्थः समाप्त० ॐ शांतिः ३

संवत् १९५८

चैत्र सुदि १

शु. ५।६२।.

लेखक—भुनि बुद्धिसागरसूरि.

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડલ.

[સ્થાપન-જ્ઞાનપંચમી-વીર સંવત્ ૨૪૩૫]

એ તમારે તત્વજ્ઞાનના ઉત્તમ સિદ્ધાંતો, સરલ અને પ્રિય શૈલીમાં સમજવા હોય અને પોતાનું હૃદય નિર્મળ બનાવવું હોય, તો મંડળ તરફથી પ્રગટ થયેલ:—

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી અન્યમાળા અવશ્ય વાંચો.

મજકુર અન્યમાળામાં પ્રગટ થયેલ અન્યોને વાંચી, મનન કરી, તમારા આત્માને ઉચ્ચ શ્રેણીએ ચઢાવો. ઉત્તમ અન્યો એજ અપૂર્વ સત્સંગ છે. ખચીત આ અન્યોના મનનથી ઘણું બાણુવા અને મેળવવા પામશો—આચાર્યશ્રીની લેખનશૈલી—માધ્યસ્થ દૃષ્ટિવાળી હોવાથી, દરેક ધર્માવલંબીઓ તેને પ્રેમપૂર્વક વાંચે છે. દરેક અન્યોમાં અધ્યાત્મજ્ઞાન અને તત્વજ્ઞાન સંબંધી વિવેચન મુખ્ય છે.

વૈરાગ્ય, ઉપદેશક અને ઓઘક, પદો-ભજનો—તે તે વિષયમાં લક્ષ્ણ કરી નાખે છે. દરેક પદોનો સાર વિચારણીય છે. અનેકાન્ત દૃષ્ટિથી, હૃદયની વિશાળતાપૂર્વક અને પ્રીય તથા પથ્યવાણીથી હરેક જણને ઉત્તમ બનાવી શકાય છે અને તે મુજબ આ અન્યો છે.

માત્ર વાંચકોના હિતાર્થે, ઉદાર ગૃહસ્થોની સહાયવડે (કોઈ પણ અન્ય પ્રકાશક મંડળ કરતાં) એાછામાં એાછી કીમત રાખવાની પહેલ આ મંડળેજ કરી છે—એાછી કીમત છતાં છપાઈ-કાગળ-અંધાઈ વગેરે કામ સુંદર થાય છે, તદ્ ઉપરાંત વધુ પ્રચારાર્થે—પ્રભાવના, વિદ્યાર્થીઓને ઈનામ અને ભેટ આપનાર માટે વધુ નકલો મંગાવનારને (શીલીકમાં હોય તો) બની શકતી એાછી કીમતે આપવામાં આવે છે.

એઓને પ્રગટ થઈ ચુકેલા અને થવાના અન્યો પૈકી, કોઈપણ અન્યો પોતાના મુરખી કે સ્નેહી અને ઉપગારીઓના સ્મરણાર્થે, પ્રગટ કરવાને ઈચ્છા હોય તેમને તે મુજબ મંડળ સગવડ કરી આપે છે.

પત્રવ્યવહાર—મુ'બાઈ—ચંપાગલી. વ્યવસ્થાપક—અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તથા પાદરા (સુજરાત) વકીલ મોહનલાલ હીમચંદ. એ સરનામે કરવો.

अथो नीचला स्थणैथी वेचालु भणशे.

- १ पादरा—वडील मोहनलाल हीमचंद.
- २ सुभई—मेसर्स मेघल हीरल—डे. पायधुनी.
३. ,, श्री अध्यात्म ज्ञानप्रसारक मंडल—डे. चंपागढी.

गमे तेवा नाना मोटा प्रसंगे नानी मोटी रकमनी श्री
यशोविजयल जैन गुडकुणने स्हाय करवानुं भूलशो नही.

ધ્યાનજીવન.

હેંચશુ' લકિતનાં ભાર્ષ નાણું. એ રાગ.

ધ્યાનમાં નક્કી જીવન જીવ ગાળો,
દોષો સકળ ઝટ ટાળોરે. ધ્યાનમાં ૦ ૨૬.

સંકલ્પ શ્રેણિ નિવારીને ક્ષણમાં,
વૃત્તિ ચેતનમાંહિ વાળો;
અસંખ્યપ્રદેશમાં ચિત્ત રખાવો,
કદી ન લેશ કંટાળોરે. ધ્યાનમાં ૦ ૧

દોષોને આજવા ને રોગોને ટાળવા,
જીડાને જી મહાકાળો;
અદ્ભુત સાધુ ધારી ક્ષદ્યમાં,
સ્વામીને જી જીવો તે ટાળોરે. ધ્યાનમાં ૦ ૨

સામન્ય જીવોથી ધ્યાન લગાવતાં,
અદ્ભુત અનંત દિલ ભાળો,
બુદ્ધિસાગર પ્રભુ ધ્યાન પ્રતાપથી,
મુક્તિપુરીમાંજ મહાલોરે. ધ્યાનમાં ૦ ૩

બુદ્ધિસાગરસૂરિ.